

MARTIN LIPP

KARELLIDE SUGUVÕSA

HARIDUS- JA PEREKONNALOOLISED
UURIMUSED

TÄIENDANUD JA REDIGEERINUD
AADU LUUS

A. ANNUKI KIRJASTUS, TARTUS 1932

Eesti suguvõsade uurimused

II

Moto: Seda kuuske pead kuulma,
Kelle juurel sa kasvanud.

Martin Lipp

Eesti suguvõsade uurija 2. IV. 1854 - 3. III. 1923.

MARTIN LIPP

Karellide suguvõsa

Haridus- ja perekonnaloosid uurimused

Täiendanud ja redigeerinud

AADU LUUS

A. ANNUK'I KIRJASTUS, TARTUS 1932

MARTIN LIPP

Kaarelide süngvõsa

Haridus- ja perekonnajärgide ümber

MARTIN LIPP

Martin Lipp

A. ANNIKI KIRJASTUS, TARTUS 1932

Trükikoda „Varraku“ trükk, Tartus 1932. a.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

2-04-03470

Sisukord.

Toimetaja eessõna	Lk. V
Autori eessõna	XII

Karellide esivanemad.

I. Suguvõsa kätki Hageri-Ruilas.

Suguvõsaloo ajalooline tagasein	1
Orava Jaan, Karellide esiisa	3
Orava Jaani poeg Johann, Ruila kubjas	5
Orava Johann, Kondi kõrtsi pidaja Haibas	6
Kondi Johanni lapsed	7
Jakob Heinrich ehk Kondi Jakob	9

II. Jakob Jakobson ehk Karelli perekond.

Haibast Tallinna. Jakob Jakobi poeg asub mõisa ja saab perekonnanime Jakobson	12
Jakob Jakobson Tallinnas	14

III. Vanema ja noorema poja elujuhtumused.

Carl Friedrich, muusikadirektor ja organist	17
Carl Friedrich Jakobson	18
Perekonnanimi Jakobson muudetakse Karelliks	20
Ludwig Johann Karell, Rapla köster	20

Philipp Jakob Karelli elulugu.

Karellide perekonna priikslaskmine	25
Philipp Karelli noorus	26
Ülikooli-aastad	30
Ülikoolist lahkumine. Tagajärjerikas vahejuhtumus	34
Väearstina Peterburis	38
Väearstist keiserlikuks ihuarstiks	43
Karell elus ja seltskonnas	48
Venemaa Punase Risti Selts	53
Karell ja ristiusk	55
Karell ja kodumaa kirik	57
Karell ja kiriku välised puudused	58
Karell ja eesti rahvas	60
Karell ja Eesti ärkamise aastad	64

	Lk.
Karell ja ta vanemate kodu	70
Karell ja tema perekond	74
Karelli 50-a. ametiüubel	80
Karelli abiraha — ta viimne tahtmine	86
Karelli ja tema abikaasa surm	89

IV. Jakob Karelli tütreid oma perekondadega.

Friederika Johanna Karell, Bernhard Hirschi abikaasa	92
Gustav Reinhold Hirsch	95
Hirsch ja eesti rahvas	98
Teised Jakob Karelli tütreid: Augusta Katharina, Anna Christine, Marie Helene ja Charlotte Helene	103

V. Suguvõsaloo lõpptähendused.

Philipp Karelli perekonnavapp	106
Karelli nime kandjaid, kes meie perekonnaga sugulased ei ole	109
Sellega lõpetame	110

Ph. J. Karelli kirjutiste nimestik	112
--	-----

Selles raamatus on pildid:

Martin Lipp. Proua Lydia Lipult. Raamatu ees.	
Marie Karell, Ph. J. Karelli ema. Prl. Marie Karellilt	17
Ludvig Johann Karell, Rapla köster. Prl. Marie Karellilt	23
Philipp Jakob Karell. Akadeemik prof. Köhler-Viljandi õlimaali järgi. Eesti-maa Kirj. Seltsi muuseumilt Tallinnas	Eri lehel.
Marie Karell, sünd. Lebeau, Ph. J. Karelli abikaasa. Prl. Marie Karellilt	75
Kolonel Aleksander Karell. Kol. Aleksander Karellilt	79
Philipp Jakob Karell. Korporatsioon „Estonialt“	85
Ph. Karelli perekonnamatusepaik Sergiuse kloostri kalmistul Peterburis. Eri lehel.	
Gustav Reinhold Hirsch. Prl. O. Hirschilt	97
Friedrich Enghoff. Prl. O. Hirschilt	105
Ph. Karelli perekonna vapp	107
Katkendeid Ph. Karelli kirjast 19. jaan. 1880. a. E. R. M. Arhiivraamatukogu kultuurl. arhiivilt	111

Toimetaja eessõna.

Huvitav on tundma õppida inimelu ta sünnist kuni surmani, eriti veel siis, kui inimene oma ümbrusest kõrgemal on seisnud ja järelepõlvedele mõndagi pärandanud. Selliseid inimesi on üldse vähe, kuid üheks niisuguseist tuleb kahtlemata Philipp Jakob Karelli pidada.

Juba kauemat aega olen tema isiku kohta huvi tundnud, kuna tema erakordne elukäik ja tõsine teaduslik töö mind teataval viisil on vallanud. Mida enam tutvunesin asjaoludega, seda suurem tahtmine oli seda isikut ligemalt ja laiemalt tundma õppida. Viimati laienes see huvi terve Karellide suguvõsa kohta.

Septembrikuul 1924 läks mul korda tutvuda ka õpetaja M. Lipu käsikirjaga „Karellide suguvõsa“. Olin enne juba tuttav suurema osa andmetega, mida Lipu käsikiri pakub, välja arvatud ainult vanem osa kuni Ph. Karelli vanemateni. Andmetes leidsin puudusi ja ebatäpsusi, mis siiski parandatavad.

Hakkasin siis andmeid hankima ja täiendama.

Philipp Karelli 120. sünnipäev 1926. a. andis tõuget asja energilisemaks ajamiseks. Kevadel 1926 koostas in üleskutse ja palusin Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisust üleskutset oma nimel avaldada, sest see oleks heale asjale tagatiseks, et ta seltskonnas vastukaja leiab. Üleskutse ilmus (Eesti Kirjanduses 1926, nr. 6) eesti ja kohalikes saksa lehtedes juuni- ja juulikuul. Selles üleskutses paluti teateid saata Eesti Kirjanduse Seltsile Philipp Karelli ja ta lähemate sugulaste kohta.

Teateid tuli kaunistest, mõned neist sisaldasid õige huvitavaid andmeid. Muude hulgas oli see üleskutse ulatunud

Kopenhaageni ja sealt tuttavate kaudu Helsingöri, Kopenhaageni ligidal, kus suures viletsuses elas Philipp Karelli keskmine poeg Aleksander Karell, 78 a. vana. Üleskutse on vanahärrat pisarateni liigutanud: et veel inimesi leidub, kes tema isa kohta huvi tunnevad.

Et vanahärra viletsust natukegi leevendada ja temale ta isa mälestuspäevaks rõõmu valmistada, panin Tartu Eesti Arstideseltsis ette tema heaks korjandust toime panna. Selts kiitis mõtte heaks ja ande tuli peale Tartu ka veel Viljandi ja Haapsalu arstideseltsilt, Eesti Kirjanduse Seltsilt ja hra riigivanemalt, kokku 15 850 senti (Eesti Arst 1927, lk. 33).

Peale selle kirjutasin Eesti saadikule hra Virgo'le Stokholmis ja Eesti peakonsulile hra E. Carlsen'ile Kopenhaagenis, et ka nemad katsuksid midagi nälgiva vanahärra kasuks teha. Mõlemad esindajad olid asjaga päri. Hra Virgo korjas Stokholmis eesti konsuli hra J. Fagraeus'e toetusel 200 Rkr., ja hra Carlsen Kopenhaagenis 400 Tkr. Taanis on muude hulgas selleks otstarbeks annetanud: Taani Arstide Liit 200 Tkr. ja endine Vene keisrinna Maria Feodorovna 100 Tkr. ja lillekimbu. Nii sai Aleksander Karell kõigega kokku 75 850 senti, mis temale osalt kätte anti, osalt ühes kohalikus pangas deponeeriti.

Helsingöris tuli huvitav ja ilus nähtus ilmsiks, et sealne kelner hra Clausen oli omast käest Karelli haigemaja-arved maksnud, kokku 1 300 Tkr. ehk 130 000 senti, ja pagar hra Möller oli teda mitme aasta jooksul maksuta toitnud. Haruldane lahkus võhivõõra, vana ja abita pagulase vastu . . .

Lipu käsikirjaga tutvudes ja leides, et ta kõigi puuduste ja ebatäpsuste peale vaatamata siiski väärtuslikku materjali sisaldab, mis suure hoole ja armastusega kogutud ja mida mitte ei tohi hävineda lasta, seda enam et ta meie kodumaa perekonnalugu käsitleb, panin 1926. a. suvel Eesti Kirjanduse Seltsi esimehele hra Jürgensteinile ette „Karellide suguvõsa“ M. Lipu käsikirja põhjal kirjastada, kuna mina käsikirja ümber töötamise oma hooleks lubasin võtta. EKS-i eestseisus oli sellega päri ja peagi oli Lipu käsikiri uuesti minu käes.

Nende isikutega, kes üleskutsele olid vastanud, kui ka mitme sugulasega, kes Philipp Karelli veel ise olid näinud ja tundnud, astusin kirj vahetusse, mõnega sain koguni isiklikult

kokku. Selle kõige läbi rohkene andmete hulk ja selgus nii mõnigi üksikasi, mis enne oli teadmata. Samuti avanesid ka mõned trükitud ja arhiivallikad, mis Lipule teadmatuks olid jäänud, nii Karelli töö piimravi kohta ja arstiteaduslikud ajakirjad, mida Lipp ei olnud kasustanud, samuti ka hingede-revisjoni raamatute andmed.

Lipp on oma käsikirja koostanud kirikuraamatute, trükitud allikate, peamiselt Peterburi saksa lehtede kirjutiste ja eraisikute andmete põhjal.

Raske on teise käsikirja redigeerida ja täiendada. Üks tee oleks, et jätta käsikiri sisuliselt muutmata, parandada ainult eksimused ja ebatäpsused ja korrigeerida keelt, kuna kõik uued andmed isepeatükina tuleks kirjutada. Teine tee oleks, et lisada parajale kohale vahele need andmed, mis uuesti hantitud, ja ära tähendada nende saamine.

Kui ma esimese meetodi järgi oleksin käinud, siis oleksin palju pidanud paralleelselt kirjutama, mis raamatu liiga oleks paisutanud, töölt ta ühtluse võtnud ja talle kaksiktöö ilme andnud. Seepärast eelistasin teist meetodit. Üldiselt toiminis järgmiselt: töö ülesehitus ja jaotus üksikutesse osadesse jäi puutumata, kuna keel painduvamaks ja praegusele kirjakeelele vastavaks muudeti, hoidudes siiski asjatute muutmiste eest. Kus vähegi võimalik, jäeti Lipu omapärane stiil alles.

Lipu käsikiri sisaldab kõigi lisandite ja juurdekirjutistega umbes 400 lehekülge. Neist on täpselt üks neljandik, see on 100 lehekülge kustutatud. Kärpimisele tuli töö esimeses osas kirikute ja mõisate ajalugu, millel mingit ühendust ei ole Karelliga, samuti ka mõnede asutiste ja isikute kohta käivad seletused, mis liigseteks osutusid. Lõpust jäid ära tabelite seletused, kuna tabelid ise puudusid. Neid tabelleid ei pidanud ma tarvilikuks valmistada, sest et nad raamatu kallimaks oleksid teinud.

Kus Lipul ebatäpsused või ekslikud andmed olid, seal parandasin nad või tegin ümber, ilma et seda eriliselt oleksin ära tähendanud. Sääraseid kohti on mitmeid, näiteks: Lipp arvab, et Karell oma nime 1818. või 1819. a. muutis. Mul läks korda leida revisjonikirjades dokument, kus Karell juba 1799. a. ennast selle nimega nimetab. Niisama kirjutab Lipp, et ta Karelli raamatukogust ja mälestistest ühtegi teadet ei

olla saanud. Mul läks korda teada saada ja isegi näha Karelli oma käega kirjutatud memuaare, samuti ka kuulsin ta raamatukogu saatusest.

Lipul on oma töö koostamisel kaunis suur kirjavahetus olnud, kuid seda algmaterjali ei ole ta mitte alles hoidnud, millest õige kahju on, kuna ta töös küll nendele andmetele toetub. Kõigi sündmuste kirjeldustel ei nimeta Lipp kahjuks mitte allikat, kust ta seda on teada saanud. Eriti käib see Karelli esmakordse esinemise kohta keiser Nikolai I ees, mida ta täpselt kahekõnena toob, aga ei ütle, millisel alusel. Pea kõigi teiste lugude kohta on siit-sealt teateid, kuidas nad tekkinud, kuid selle kõige kaaluvama esinemise lugu on selgitamata. Kui see tõesti nii on olnud, nagu Lipp seda kirjeldab, siis võis see muidugi ainult Karelli enese suust teatavaks saanud olla.

Karell on oma elu- ja reisujuhtumusi tihti heade tuttavate hulgas jutustanud, mis siis seltskonnas suust suhu levisid, viimaks isegi rahva hulka ulatusid ja seal liialdatuina ning moonutatuina edasi elavad, nagu hra A. Sitronlich'i ülestähendised Hagerist seda meile selgesti näitavad.

Pilte ei ole Lipp mitte kogunud, samuti ka mitte kirjandust Karelli kohta. Temalt on siin raamatus ainult Karelli vapijoonis. Kõik teised pildid on minu hangitud, samuti on ka kirjandus raamatu lõpus minu kogutud ja korraldatud.

Lipp ei anna kuski oma töös Karelli hinnangut. Ta kirjeldab tema tegevust mitmesugustel aladel ja seltskondlikes ettevõtteis. Ta näeb teda õige ideaalsena ja varjukülgedeta.

Ja tõesti, kui me kõik käesoleva materjali läbi vaatame, siis peame küll ütlema, et Karell meile neist andmeist puhta hingena vastu vaatab. Teisest küljest ei tohi ka mitte salata, et meie andmed on enamasti sugulasilt ja häilt tuttavalt saadud, samuti ka kirjeldised pidulikel juhtudel ilmunud sõbralikes lehtedes, kus kiiduga kitsi ei olda, varjukülgede kohta aga suu ja silmad kinni pigistatakse, isegi vastaste poolt.

Senini on ainult kaks allikat teatavaks saanud, kus Karelli kohta teissuguses arvamuses ollakse. Esimene neist suhtub tagasihoidlikult, teine otse negatiivselt Karellisse.

Esimene on vene arstiteaduslik ajakiri „Vratš“ (1882, nr. 21), milles Karelli juubeli puhul kirjutatakse: „16. mail pühitseti dr. Ph. J. Karelli, kelle nimi on ühenduses piimravi levimisega, 50-a. juubelit. Sellest juubelipidust võtsid peamiselt kõrged isikud ja saksa asutiste ja seltside esindajad osa.“ See on kõik. Meil ei maksa imestada, sest tollekordne vene vabameelne seltskond suhtus pea kõigesse, mis valitsuse ringkonnis ette võeti, eitavalt.

Teine on Karelli endine juhataja ja soovitaja, prof. dr. M. Mandt, kes oma mälestistes õige vihane on oma endisele õpilasele ning temale tänamatust ja kõrkust oma endiste heategijate ja tuttavate suhtes ette heidab. Sellest seigast paistab välja ennemini kadedus kui objektiivne asjasse tungimine. Sellest on ka teised nii aru saanud ja keegi arst kirjutab Karelli surma puhul: „Ja ta seisis nende kurjade kogemuste peale vaatamata, mille osaliseks ta dr. Mandti intriigide pärast pidi saama, kui nooruslik vanamees meie ees“.

Siiski, kõike arvesse võttes, võime ütelda: Karell oli osav, selge pea ja õiglase südamega inimene. Ausameelsus, headus ja religioossus peegeldub temast meile vastu. Ta töötahe ja usinus on suur olnud. Suure andumusega võttis ta seltskondlikust tööst osa ja rippus suure armastusega oma kodumaa küljes. Tema eestimeelsus seisab väljaspool kahtlust, olgugi vahel varjatud ja tagasihoidlik. Seda kinnitavad meile niisugused mehed kui Köler ja Kreutzwald, keda vastu vaidlemata võime usaldada.

Erilist tähtsust omab Karell oma piimraviga. See arstimisviis on kogu maailma arstide omandiks saanud ja seisab praegu sama kindlasti nendel alustel, millele Karell ta enam kui 60 a. eest rajas. Eriti saksa arstiteaduslikus kirjanduses on piimravi „Karelli ravi“ nime all hästi tuntud. Räägitakse isegi „Karelli päevadest“, mida haigeile vahel sekka määratakse.

Eestis on noor ülikooliprofessor dr. V. Vadi viimasel ajal Karelli piimravi uurinud ja omapäraseid seletusi selle kohta andnud, mis välismaal tähelepanu on äratanud.

Prof. Vadi võtab oma töö saavutised järgmiselt kokku (Eesti Arst 1928, lisa: VII Eesti Arstidepäev, ja Deutsche Med. Wochenschrift 1928, nr. 44): „Karelli piimravi toimib reguleerivalt veevahetusse selle läbi, et ta kutsub esile liikumist vere ja

kudede vahel, soodustades ühtlasi puuduliku vereringi tegevust. See veeliikumine kutsutakse esile üksikute ühetaoliselt jaotatud piima annuseiga (100 g) päeva jooksul, mille puhul organismi veetagavarades tekib soodsam vee tasakaalu seisund, mis võimaldab kõigi organisüsteemide paremat ja loomulikumat tegevust. Kõige tähtsamaks momendiks Karelli ravi terapeutilise toime seletusel tuleb pidada seadusepärast „meetodilist“ piima tarvitamist ja sellepärast tuleb praktikas selle momendi peale, peale lamamise muidugi, erilist rõhku panna.“

Me võime kinnitada, et arstina on Karell suurem kõigist eesti arstidest. Ta nimi hiilgab jäädavalt arstiteaduse parimate nimede hulgas.

Kõik arhiivmaterjalid ja kirjad, mis mina selle töö redigeerimisel ja täiendamisel olen saanud, on kogunimetuse all „Karellide kirjakogu“ kokku pandud ja Eesti Kirjanduse Seltsile edasi antud. Selle töö lõpetamisel oli „Karellide kirjakogus“ 52 kirja ja kaks kaustikut arhiividest välja kirjutatud materjale. Sellesse kogusse on juurde lisatud ka kõik pildid, mis käesolevas raamatus toodud, olgu originaalidena, olgu koopiatena. Ka mõlemad käsikirjad, Lipu ja minu oma, on Karellide kirjakogusse paigutatud.

Mul on hea meel ka siinkohal meelde tuletada neid lahkeid inimesi, kes nii vastutulelikult on teateid saatnud Karelli ja ta sugulaste kohta. Olgu eeskätt tänatud: prl. Marie Karell, dr. Karelli vennatütar; proua Maria Karell, sünd. Heymann, dr. Karelli noorima poja Jakobi abikaasa, kes praegu elab Ukrainas Vinnitsa linnas ja mulle sealt on palju väärtuslikke andmeid saatnud. Samuti tänan hra A. Sitronlich'i Hagerist, hra Karl Jürgenson'i Tallinnast ja hra senaator W. J. van der Vliet'i Kopenhaagenist, kelle andmed huvitavaid üksikasju Karelli elust selgitavad. Edasi ütlen tänu korporatsioon „Estoniale“, kust mitmed teated ja ühe pildi Karelli kohta olen saanud.

Erilist tänu võlgnen dr. Karelli pojale, kolonel Aleksander Karellile, kes mulle Taanist Helsingörist kolmes kirjas oma isa kohta huvitavaid andmeid on saatnud, samuti ka mitmeid pilte, mida mujalt saada ei olnud.

Lõpuks mu sügav lugupidamine proua Lydia Lipule, sünd. Lau, ja ta tütardele, kes kadunud kirjamehe pärijatena

selle käsikirja kinkisid Eesti Kirjanduse Seltsile. Tema ümber-
töötamise järel oli võimalik seda tööd eesti seltskonnale esitada.

Olgu sel tööil õnne ja leidku ta meie seltskonna poolt
lahket ja heatahtlikku vastuvõttu, nagu selle töö peaisik,
dr. Karell, eesti tähtsamaid teoseid soojuse ja heatahtlikkusega
tervitas.

Lõpuks mu sügav tänu hra A. Annuk'ile, Varraku trüki-
koja omanikule Tartus, kes raske majandusliku kitsikuse peale
vaatamata kõik selleks tegi, et käesolev raamat trükist ilmus
ja ka väliselt oleks ilus ja korralik.

Tartus, lehekuul 1932.

Aadu Lüüs.

Autori eessõna.

„Eesti suguvõsade uurimuste“ esimene vihk tutvustas meid „Masingite suguvõsaga“, kelle kätki Lõuna-Eestis Maarja-Magdaleena kihelkonnas seisis ja kelle tähtsamaks liikmeks eesti kirja-mees ja ajakirjanduse rajaja Otto Villem Masing oli. •

Eelseisvad leheküljed, „Eesti suguvõsade uurimuste“ teine vihk, tahavad meid „Karellide suguvõsa“ looga tuttavaks teha, kelle kätki Põhja-Eestis Tallinnamaal Hageri kihelkonnas seisnud ja kelle tähtsaim liige oli kahe Vene keisri ihuarst dr. Philipp Karell.

Peale haridusloolise materjali, mida tema perekonnaloo uurimine avab ja mis mitutpidi ka meie kodumaa ajaloo tundmist laiendab, tahavad need lehed talle enesele, dr. Karellile, eesti rahva kuulsale pojale, väikest mälestusmärki hauale panna, tänutäheks kõige selle eest, milleks see mees meie rahvale olnud. Kõrgel kohal seistes on ta ennast igal ajal oma rahva poole tunnistanud ja seda otse oma auks pidanud, et ka tema oli — eesti rahva poeg. Juba see asjaolu on vabanduseks, kui ihuarsti elulugu ja elujuhtumused eelolevas kirjatöös on enam ruumi leidnud kui muud perekonnaloolised seletused. Ja kui need uurimused, mille allikate avamisel mõnda raskust on olnud, võisid kirja pandud saada, siis võlgnen ma palju tänu kõigile neile, kes mind selle töö edenduseks oma lahke abiga on toetanud.

Kõigepealt võlgnen ma tänu dr. Karelli sugulastele, kellega ma isiklikku või kirjalikku ühendusse võisin astuda ja kes mulle asjasse puutuvad perekonnamälestised avasid: hra Julius Hirsch'ile Tallinnas ja tema abikaasale Olga'le, sünd. Treuberg; proua Marie v. Hirsch'ile, sünd. Enghoff; proua Emilie Brandt'ile, sünd. Karell, Peterburis; preili Marie Karell'ile Soomes ja auhuarst dr. S. Unterberger'ile.

Niisama pean tänades nimetama proua Emilie Sengbusch'i, sünd. Malm, Moskvast, kes mulle muretses tähtsaid teateid selle aja Tallinna koolide kohta, kus ihuarst Karell ja ta vennad esimese hariduse said. Sama tänu on mul veel ütelda järgmistele härradele: dr. Karelli lähemale sõbrale ta Peterburi ametiajast, kirikuõpetaja dr. H. Dalton'ile, kes mulle huvitavaid teateid ihuarsti elu ja tegevuse kohta kirjalikult ja suusõnal Saksamaa pealinnas andis, kus temaga 1910. aasta juulikuul isiklikult kokku sain; praost C. Thomson'ile, kes mulle Hageri kirikuraamatud, vanemast ajast alates, meie perekonnaloouurimiseks kättesaadavaks tegi; kirikuõpetajaile V. Reiman'ile ja K. Malm'ile nende kaasabi eest mu töö edenduseks; kooliõpetaja M. Reimann'ile, kes mulle Karellide vanema kodupaiga kohta sõnumeid saatis; linna arhivaari abile G. v. Törne'le Tallinnas ja dr. Eichfuss'ile Hiiumaal, kes mind oma perekonnaloos materjalesse, niipalju kui see meid huvitab, laskis vaadata. Samal viisil võin aina tänades mainida hra stud. Leopas't Peterburist ja kooliõpetaja A. Trumm'i, kuna esimene mulle seal tähtsaid ära kirju ja joonistisi kätte toimetas ja teine peale muu dr. Karelli memuaaride kohta seletusi andis.

See minu tänu ei jõua paraku mitte enam kõikide silmade ette, kes mind eeloleva töö juures toetasid. Selle ilmumine oli suure maailmasõja puhkemisega, mis lõppeda ei tahtnud, võimatuks saanud. Vaheajal on mitmed neist minu kaasaitajaist, nagu H. Dalton, J. Hirsch, A. Trumm j. t., hingama läinud. Võime neid sellepärast üksnes sooja südame liigutusega siinkohal tänades mälestada selle kaasabi eest, mida nad meie ettevõttele nii lahkesti pakkusid.

Viimaks tähendan ka seda veel, et „Karellide suguvõsa“ käsikiri juba enne sõda valmis oli, nüüd veel kord on revideeritud ja mõne teate poolest rikastatud, mille avaldamine enne seda võimata oli, peasjus aga nõnda jäi, nagu ta enne maailmasõja algust oli paberisse pandud.

Ja siis mingi seegi haridus- ja perekonnalooline uurimus eesti lugejate ette sama sihiga kui tema eelkäija! Aidaku tema ka omapoolt meie kodumaa ajaloo tundmist laiendada, armastust äratada selle kodu vastu, mille kasuks ta paremad pojad on võidelnud vabadusele ja valgusele püüdes. Nende vaim saagu ka meie vaimuks, et ka meie sellesama enesesalgami-

sega seda vaest kodu teeniksime, kus kord meie kätki seisis!
Kutsugu tema ka neid tagasi, kes selle Eesti Kodule olid võõ-
raks jäämas! Tuletagu tema neile meelde nende — Eesti
Ema. Kes Teda unustab, ei ole selle Vaba Eesti väärt, mis
maailmasõja tormist on tõusnud. Enam kui iial enne hüüab
see Ema oma kodakondsetele südamesse seda sõna, mis ka
ta ustaval pojalt Philipp Karell'il hinges on helisenud:

„Seda kuuske pead kuulma,
Kelle juurel sa kasvanud!“

Et see kodukuuse kohin kellegi hingest ei kustuks, selleks
õpitagu peale muude isamaaliste kohuste täitmise ka meie
rahva ajalugu tundma, antagu selle keskel õige koht ka meie
suguvõsadeloo uurimisele! Et see võiks sündida laiemates
ringides, selleks palub, nagu ennegi, uut kaasabi selle välja
edasiharimiseks ja tervitab südamest kõiki eesti perekonna-
loo sõpru

Nõo kirikumõisas
1. sept. 1919.

Martin Lipp.

Karellide esivanemad.

I. Suguvõsa kätki Hageri-Rullas.

Suguvõsaloo ajalooline tagasein.

Aastasadade vahetused on meie kodumaale enam kui üks kord toonud tagajärjerikkaid sündmusi, põrutavaid muutusi. Kuueteistkümnenda sajandi alul valmistus suur kiriku-uuendus, usupuhastuse tulek. Sada aastat hiljem oli hirmus sõda Poola ja Rootsi vahel. Võideldi otsuse pärast, kumb neist riikidest käsuandjaks Baltimaade üle pidi jääma. Ühtlasi oli näljahäda nii kole ja kohutav, nagu seda enne polnud nähtud.

Kui seitsmeteistkümnnes sajand lõpule jõudis, näis kodumaale jällegi kätte tulevat suur õnnetuse, suur maa karistuse aeg, nii hädaohtlik ja kardetav kui ei iganes enne.

1697. aasta 12. mail suri „talupoegade kuningas“ Karl XI. Siis tuli suur viljajalkudusaasta. Suvi oli külm ja sajune. Suvi-vili ei valminud üldse mitte. Põld ei andnud ühtegi saaki. Ka endiste aastate viljavara oli pea otsas.

Nii algas jällegi, nagu ligi saja aasta eest, hirmus näljahäda üle terve maa, kus eestlased asusid. Inimesi suri hulgakaupa. Ei jõutud neid enam matuseaedadesse viia. Nad jäid laande, maanteedesse, lumehangedesse. See häda kestis tervelt kolm aastat. Siis algas, et kõigele krooni pähe panna, a. 1700 suur Põhja sõda kõigi koleduste ja kirjeldamatute ahastustega.

Et vaenlane kustki toetust ei leiaks, oli Peeter I, nagu tuttav, käsu andnud Liivimaal, mis sõja esimeseks tallermaaks, kõik ära hävitada. See sündis. Kõik tehti puupaljaks.

Sõja jälgedes sammusid ta kannupoisid — katk ja nälg, uus näljahäda maal, mille leivapuudus juba enne sõja algust oli täiesti ära kurnanud. See karistus käis maad laastates sealtki üle, kuhu päris sõjahäda otseselt ei olnud puutunud. Suurem osa haridusvarast, mis rootsi aeg külvanud, oli lühikese ajaga hävinud.

Kui hirmsasti ka meie kodumaa põhjapoolne osa sõja all kannatas, seda kinnitavad meile kõik mälestised, mis sellest kurvast ajast on säilinud.

Häda oli suur linnades, mida vaenlased valjusti piirasid, samuti ka väljaspool linnu. Mõnes talus oli kuni 60 sõjameest korteris. Peale selle nende hobused. Talupojalt võetakse ta viimne leivapala. Jüri kihelkonnas, mille kohta teated käepärast, sureb nii palju inimesi, et kaks meest ühtepuhku haudasid peavad kaevama!

Tallinna on 1710. a. alul suure surmakoja taoline, kus soetõbi, katk ja rõuged möllavad.

Kui halastamatult musta surma terav vikat Tallinnamaal oli niitnud, nähti alles pärast, kui suurem hädaoht möödunud. Viiekümnest kirikuõpetajast oli üksnes viisteistkümmed järele jäänud. Tallinna kodanikest oli a. 1710 ainult 1891 hinge eluga pääsenud!

Seesugune on tagasein, valgustatud põlevate härrasmajade, kirikute, kirikumõisate ja külade tulekumast, mis lõpuks varemeteks varisesid, nii et nende vahel üksi hundid ulusid ja kaarnad saaki otsisid, kui meie oma põhjapoolsele kodumaal väikese majakese juurde astume, mis küll raskel ajal sedasama kannatas, nagu kõik teisedki, mille elanikest siiski üks eluga pääses, et esinikuks saada perekonnale, kelle nimi eesti rahvale lugupidamisväärseks on saanud.

See majake seisis Hageri kihelkonnas Harjumaal. Seal on laialt tuntud Karellide perekond oma alguse saanud. Seejuures pole mitte ihuarsti kõrge amet ega aumärgid, mis ta rinda ehtisid, autorit sellele meelitanud, et ta perekonnalugu uurida. Selleks on teda palju enam ergutanud asjaolu, et nimetatud isik oli tõesti muust rahvast peajagu pikem ja et haruldane ametikandja oma kõrgele elukutsele ja suurele haridusele vaatamata truuks on jäänud sellele eesti rahvale, kelle keskel tema kätki seisis. Tema perekonna- ja selle suguvõsalugu ei või siis ka huvituseta olla, sest siit päris dr. Philipp Karell need iseloomu haruldased omadused ja vaimsed varandused, mis teda pärastises elus nii tähtsaks aitasid saada. Seda kirjutades ei või autor mitte sellele vaadata, kas tema ülestähendused igale mehele, kelle silma nad peaksid puutuma, meeldivad või mitte. Tema ainus püüdmine on nagu mujal nii siingi tõe au anda, ajaloo üksnes tõtt päevavalgele tuua.

Ses mõttes tahab „Karellide suguvõsa“ kodumaa valgustuseks uusi ehituskivikesi pakkuda. Ta teeb seda niipalju, kui

uurimismaterjali leidus ja uurija jõud lubas. Nende tähenduste järel läheme suguvõsaloo enese juurde. Allikad juhivad meid kõigepealt Hageri kihelkonda Ruilasse.

Orava Jaan, Karellide esiisa.

Hageri kihelkond, kuhu meid uurimisteed viib, on Lääne-Harjumaal, pea keskkohal Liivimaa raja ja Soomelahe vahel, Tallinnast vähe lääne poole hoides, kuna teda Keila, Kose, Rapla, Märjamaa ja Nissi kihelkond piiravad. Küll pole ta Eestimaa pealinnast mitte kaugel, umbes 50 versta, siiski on suuremad sõjatormid, mis Tallinna peale sihtisid, enamasti ida poolt tulles, Hagerit vähem puudutanud. Kui mujal kõik kokku langes, mõisad ja külad tuleroaks said, ka kirik oma ukseid viimaks pidi sulgema, sest et karjased olid kadunud ja ka kogudusi ei olnud enam olemas, siis ei ole Hageris kiriku elu ometi sootumaks häibunud.

Nii suurt muret Hageris ei tuntud. Nende vana põline kivikirik, mis juba Taani valitsuse ajal 1219. ja 1254. aasta vahel ehitati, pole sõja ajal kannatanud.

Nii on rahvalugemise ¹⁾ andmete järgi, mille vürst A. Menšikov ette võtta laskis, Haibas 1716. a. 30 talumeest ja 32 talunaist, Ruilas 48 meest ja 38 naist.

Kristlik perekonnaelu, mis sõja ajal peaaegu otsa oli saanud, hakkas jälle rajanema. See sünnib ka Ruila mõisa talumaadel, kuhu meie nüüd oma sammud pikemaks ajaks seame.

Ruila vallal olla meie päevil, nagu kuuleme, mõndagi muret oma talude majapidamise tasakaalustamisega. Peremehed olla alles hilisemal ajal võinud talusid omandada. Ennemalt olla vald olnud Hageris jõukamaid.

Seda pole ta vististi sel ajal mitte olnud, kus meie seisame, et oma suguvõsalugu alata.

1716. a. oli Ruilas 12 talu ²⁾. Peremeeste nimedki on meil teada: Kubja Hans, Kirtma Jürgen, Uustalu Mats, Halliku Jaan, Vantja Peeter, Kobila Hans ja teised. Kõik neist ei ole mitte nii õnnelikud, et neil oleks perekond ja talu inventar majapidamise toetuseks, nagu Uustalu Matsil, Vantja Peetril ja Laesi Tõnul; nendest on kahel esimesel pealegi veel üks hobune ja

---

¹⁾ Annotations-Protokoll d. A^o 1716 für den Distrikt Harrien. Endise Eestimaa rüütelk. arhiiv.

²⁾ Tsiteeritud „Annotations-Protokoll'i“ alusel.

paar härgi, esimesel üks ja teisel koguni kaks lehma. Veel vaesemad on 8 vabadikku: Naano Jaak, Kobila Märt ja teised, kelle majainventarist midagi ei nimetata. Ainult seda kuuleme, et Naano Jaak oli naisemees.

Need vähesed talupojad, kes hädaaja üle elasid, peavad kõigepealt mõisa põllule minema. Nende omad põllud peavad pikemaks ajaks sööti jääma. Käsi, kes atra jõuaksid tõsta, on liiga vähe, sest sõjavanker oma raudratastega ja sõjakannupoiss oma vikatiga on teinud puhta töö. Üle terve eestlaste maa on rahvas langenud kui närtsinud rohi.

Kuidas sellepoolest Hageris lugu, seda lasevad meid aimata vanema kirikuraamatu arvud ja ülestähendised, mida a. 1712 üles märkima hakatakse. Kihelkonnas, mille piirid kaunis avarad ja kus praegu enam kui 8 000 hinge, suri a. 1712 ainult 21 hinge, a. 1713 — 8, a. 1714 — 41, a. 1715 — 48 ja nii edasi. Mehed on sõjatapper tapnud, kojujääjad on katkuvikat murdnud. Kõik, ka kõige väetimad, on hauda varisenud. Pole siis ime, et surmal, kui esimesed rahuaastad tulid, enam suurt saaki ei olnudki võtta.

Rahva puudust on rikas loomulik sigimus pea parandada püüdnud. Nobedasti rajatakse abielusid, ka üsna noorte vahel. Need ja enne neid olevad abieluühendused on väga sigivad. 1712. a. sünnib 159 last, 1713. a. 137, 1714. a. 119 ja 1715. a. 115 last. Nagu sellest näeme, ületab sündinute arv surnute oma kolme-, nelja- ja enam kui kümne võrra. Siiski pidi aastakümneid mööduma, enne kui maa jälle rahvaga täitus, enne kui haavad paranesid, mis hirmus sõjahäda oli löönud. Nii nimetab Hageri kirikuraamat veel a. 1750 ainult kahte kirikumõisa talupoega, Todi Hanssu ja Keetoja Märti, kes talle korralikku tegu teevad ja viljamaksu maksavad, kuna kaks kohta, Orjakatku ja Köstriaseme, katkuajast saadik sööti on jäänud, sest rahvas puudus, kes neid oleks võinud harida.

Lugu pole ka Ruila maadel palju teisiti olnud. Kui mõisamaad juba hariti, siis seisis talumaast suur osa alles söödis. Nii mõnigi talu on pikemaks ajaks sööti jäänud. Mõni teine ehk on koguni kadunud, ilma et ta nimigi enam teada oleks.

Seesuguste talude liiki kuulub ka talu, mis meid eriti huvitab — Orava talu Ruilas. Enne Põhja sõda on ta olemas ja ka veel tänapäev. Kuid talude nimekirjas aastast 1716, isegi mitte vabadikkude omas, ei tule teda ette! Arvatavasti on ta sel ajal olnud varemeis.

Orava talukoht seisab Tallinna-Pärnu maantee ääres, vaevalt pool versta maanteest eemal, umbes 33 versta Tallinnast. Talu õu ja hoonete ase on ümbrusest veidi kõrgem. Elumaja on, nagu

kuulda, ikka ühel kohal seisnud; ümberehituste ajal pole maja kohta muudetud. Lõuna, lääne ja põhja pool maja on talu põllud, hommiku pool, see on ukse ees, maja ja maantee vahel, karja- ja heinamaa, kus endisel ajal suur kuuse- ja kasemets on kasvanud, mille kohalik mõisnik mõnekümne aasta eest lasknud maha raiuda, sest Orava talu oli mõisa kuuendikumaa.

Kuna talu külast lahus seisab, siis on ta ajal, mil meie perekonnalugu algab, vististi olnud üksik metsataluke. Sel põhjusel võis ta tuttava metsaloomakese järgi enesele nimegi saada, nagu see enamasti ka teiste taludega on sündinud, mis eestlaste maal Orava nime kannavad. Lõuna pool puutuvad Orava talu põllud Ruila mõisa omadega kokku, lääne pool mõisa heinamaaga, põhja pool Vihalemma talu maadega. Hommiku pool on maantee piiriks.

Millal see maakoht, Orava talu Ruilas, rajatud, kes tema esimene peremees oli, seda meie ei tea. Üksnes seda teame — esimene leht vanemas Hageri kirikuraamatus laseb meid seda kindlasti järeldada — ajal, mil Rootsi sõda algas, oli seal peremeheks Jaan, Orava Jaan. Tema poja Johani sündimisaasta (1690) on meil teada.

1712. aastaga algab Hageris korralik kirikuraamat, ka surnute nimekiri iga järgneva aasta jaoks. Orava Jaani nime ei tule siin mitte enam ette. Ta on siis enne aastat 1712 surnud. Muud kindlat teadet meil tema elust ei ole. Ka kohta, kus ta hingab, me ei tea.

Orava Jaani poeg Johann, Ruila kubjas.

Ka Ruila talumehe Orava Jaani poeg kannab ristinime Jaan ehk Jain, nagu Hageri kirikuraamatu esimeselt leheküljelt leerilaste esimesest nimekirjast¹⁾ näeme. Selle järgi on 1712. a. 41 leerilapse hulgas esimest korda armulauale võetud ka „Jain, Orava Jaini poeg“. See lühike ülestähendus oma paari sõnaga on meile kõikipidi tähtis. Pealegi nimetab sama nimekiri teda veel „Ruila mõisa poisiks“ (*Ruilscher Hofsjunge*). Selleks on siis poisike saanud, kes sündis Ruila metsatalukeses Oraval. Katku ajal vaeslapseks jäänud noormehe on mõisaproua, kes ka ise mehe katku kaotanud, mõisasse võtnud. Ta hakkas mõisat teenima. Mõisahärrased muutsid ta eestikõlalise nime Jaani Johanniks ja andsid talle isegi perekonnanime — „Braunwerk“, ilma et ta selle

---

¹⁾ Catalogus derjenigen, die zum ersten Mal zur Beichte und heil. Abendmahl gegangen sind.

omandamisega vabaks meheks oleks saanud. Mõne aja pärast on ta Ruila mõisa tööülevaatajaks ehk kupjaks pandud. Seda näeme Hageri ristimisraamatust, kus kirja on pandud „Ruila sundija 1)“ ja tema naise Mari esimene poeg, kes neile 10. nov. 1720 sündis. Tema naine on, ta surma-aasta järgi arvates, mis meil teada, sündinud aastal 1701. Vististi on ta mõnest naaberkihelkonnast pärit, sest noorpaari laulatus ei ole mitte Hageri kirikuraamatusse üles tähendatud. Nende esimene poeg on Ruila selleaegse omaniku järgi oma ristinime saanud, sest tema vadereiks olid Jakob Heinrich v. Ulrich ja proua Mohrenschildt Mäekülast. Juba seegi tunnistab, et härrased noorest mõisa ametnikust lugu pidasid.

Siin Ruilas on noorpaarile 3. juunil 1722 ka tütar Annika sündinud. Sellegi lapse ristimisraamatusse ülestähendamine on huvitav ja mitte just sellepärast, et siin jälle üks härraste perekonna liige on vaderiks olnud, vaid palju enam selle tõttu, et lapse isa siin uue perekonnanimega „Grauwerk“ nimetatakse.

Järgmised aastad on Johann nähtavasti mujal viibinud. Mõisahärrased pole ta liikumisvabadust kitsendanud, olgugi et ta oli veel pärispõlves. Tema kaks järgmist last, Kristjan ja Tiio, puuduvad Hageri ristimisraamatus. Nende vanuse, esimene sündinud a. 1725, teine aasta peale seda, saame leerilaste raamatu järgi kätte. Umbes selle aja ümber on Johann Haiba mõisasse asetatud, mida nüüd v. Ulrichid ka omaks nimetavad. Siin sünib ristimisraamatu järgi 12. mail 1729 „Johann Grauwerki“ ehk „Orava“ poeg Johann, 29. okt. 1730 tema tütar Mari. Kui nende järgmine poeg Gustav, sünd. 6. mail 1733, ristiti, pakub ristimise ülestähendus meile uut huvi. Lapse isa nimetatakse nüüd „Orava Jaan, Kondi kõrtsimees“.

Orava Johann, Kondi kõrtsi pidaja Haibas.

Kui Orava Jaani poega ülalmainitud nimega nimetati, oli uus ja tähtis muutus ta perekonnaelus sündinud. Ta oli Ruilast Haibasse asetatud. Tema on seega iseseisvamaks saanud, sest ta on v. Ulrich'ite teenistuses kõrtsipidaja.

Siin puutume uue ametiga kokku, millel on meie rahva elu kohta eriline tähtsus. Kui palju häda ja õnnetust on just kõrtsitoast meie rahva sekka välja voolanud, kuis on ta rahvale otse kihvtiallikaks olnud! Kes meist seda mitte ei teaks? Ja siiski on just selle toa kaudu enam kui üks kord eesti talu elanikud

---

1) „Der Ruilsche Nachtreiber“.

selle suitsust välja pääsenud. Nimelt on kõrtsipidajad, kel muidu suur lugupidamine ei võinud olla, oma lapsi vabamasse õhkkonda saata võinud.

Võiksime nimetada enam kui ühte perekonda, kelle esindajad seisid kõrgetes auametites ja kelle esiisad olid eesti soost kõrtsimehed. Just nii on lugu ka meie perekonnaloos. Nimetatud ameti kohta tähendame veel niipalju, et endise aja kõrtsimehe amet mitte igapidi pärastise aja omaga ühesugune ei olnud. Kõigepealt polnud ta mitte amet, mida ta pidaja oma vabal tahtmisel valis. Ori pidi siingi oma isanda käsku täitma, kui teda seda ametit pidama määrati. Kõrtsimees ei olnud otse spekulant omal arvel, kes enesele mammonat püüdis kokku ajada alkoholi abil, seda niipalju rahva hulka ujutades kui vähegi võimalik. Ta oli siingi mõisa sulane, palgaline alkoholi müüja, mida mõisa pruulis. Palgaks oli enamasti kõrtsimaa või ka moon.

Üht väikest asja, mida kirikuraamatu ülestähendiste juures oma kõrtsipidaja kohta leiame, ei taha me siiski nimetamata jätta. Kui pereisa viimased lapsed, Gustav, sünd. 6. mail 1733, ja Carl, sünd. 27. juulil 1735, ristimisraamatus kirja pannakse, nimetatakse nende isa mõlemal korral jälle „Orava Jainiks“, seejuures esimene kord „Kondi kõrtsimeheks“ ja teine kord „kõrtsimeheks Haibas“.

Kondi kõrtsi nimelise koha leiame veel praegu Tallinna-Pärnu maanteelt, Haiba mõisa maalt, mõned verstad Haiba mõisast ja Hageri kirikumõisast lõuna pool. Siin Kondil on Orava Johann suurema osa oma mehepõlve-aastatest elanud ja siin ta surigi 11. märtsil 1759. Tema abikaasa Mari oli juba 10 aastat enne teda, 18. märtsil 1749, sealsamas hingama läinud. Kondi maakoha külge on meie suguvõsalugu peale nende surma veel terve inimiga köidetud.

Kondi Johanni lapsed.

Kõrtsikoht on tüli ja rahutuse ase. Kondi Johann püüdis oma kohta rahupaigaks teha ja siin haridust pakkuda oma perekonna liikmetele.

Päevad, mil Kondi Johann oma elukäiku algas, töötasid midagi haruldast ja päris uut tuua. Uus sõnum oli kihelkonnast kihelkonda ja külast külasse lennanud. See oli sõnum *v e n d a d e s t*, kes eesti rahvaga tahtsid vennalikult rääkida, armastuskeelt kõnelesid, nagu seda enne vaevalt kuuldud. Sel ajal püüdsid *H e r r n h u t i v e n n a d* Baltimail armastustulukest õhutada, siin „*V e n d a d e k o g u d u s i*“ rajada ja neid kindlus-

tada. Krahv N. Zinzendorff käis aastal 1736 ise siin oma noort kogudust vaatamas ja teda võeti Tallinnas kui võiduvürsti vastu, sest kirikuvalitsus ja mõisnikud lootsid temast kodumaa kirikule palju äratust ja elustust.

Herrnhuutlaste õpetus levis ka Hageris, sest sealsed õpetajad Carl Alstadius ja tema poeg Carl Gottlieb olid palvevendadele sõbralikud ja haridusearmastajad hingekarjased. Nad püüdsid rahva hulgas pühakirja mõistmist ja lugemist arendada.

Hageri kihelkonna leerilaste nimekiri a. 1738 algab järgmise tähendusega: „täht I äärel tähendab raamatu lugemist“. Leerilaps, kelle nime juures see täht leida, pole siin mitte üksnes peatükke ja palveid peast üles ütelda mõistnud, vaid ta on ka lugeda osanud, lugemiskunsti omandanud sel ajal, mis muidu veel oli nii toores ja kare. See täheke on austav tunnistus perekondadele, kust need lapsed võrsusid. Ja nende arv pole sugugi nii väike. Nii loevad 1738. a. 116 lapsest 52, 1739. a. 132 lapsest 84, 1741. a. 81 lapsest 70, 1767. a. 132 lapsest 84 ja 1775. a. 83 lapsest 74.

Need arvud räägivad. Nad kuulutavad meeste tööst, mida mõlemad õpetajad Alstadiused meie rahvahariduse väljal on teinud. Nad on temale ajal, millal ta välise elu tingimused päev-päevalt raskemaks muutusid, olnud ustavaks kasvatajaks ja lahkeks äratajaks.

Sellele haridustulukesele on ka Haibas Kondi kohakese katuse all rõõmuga vastu tulnud. Kondi Johann ja ta naine Mari on oma lastele, niipalju kui nad jõudsid, haridust pakkunud. Ema on nendele lugemiskunsti õpetanud, kool ja leer on seda täiendada katsunud. See pole mõjuta jäänud. Nende lapsed, kelle leeriaeg meil teada, Annika, õnnistatud 1739. a., Kristian 1743., Tiio 1744. ja Kustav 1750., on auga leerist läbi tulnud. Nemad on lugeda mõistnud. Nad on lugenud kõigepealt seda vaimulikku kirjavara, mis juba alguse oli saanud. Oli ju neli aastat peale Kondi Johani sündimist (1690) J. Hornung'i Lauluraamat, siis aastal 1715 tema eestikeelses tõlkes Uus Testament ilmunud. Ja kus tema lauluraamatut ei tarvitatud, seal täitis Lauluraamat aastast 1721, mis J. Hornungilt palju head oli laenanud, tema aset. Nendele raamatutele on ka Tähtraamat, mis oli juba noil päevil talurahvale kirjanduse raudvaraks, omapoolt lisa pakkunud. Ja kui siis a. 1739 terve Piibel ilmus, siis pole Kondi Johann, kelle peres oli nii palju lugejaid, vist küll mitte paljukuks pidada võinud neid 9 pankorublat, mis selle eest nõuti. Raamat, mida tema järeltulijad kõige suurema au sees pidasid, on vististi küll ka tema perekonna laual seisnud.

Kondi Johani ja ta laste kohta on meil veel järgmised teated käepärast. Tema lapsed olid: Jakob Heinrich, Annika, Kristian, Tiio, Johann, Mari, Gustav ja Karl.

Jakob Heinrich, sünd. 10. nov. 1720, kellega edaspidi veel kokku puutume, on Ano, Vanaõue Märdi tütreaga Haibast, abiellu astunud ja 14. dets. 1746 laulatatud. Tema õde Annika, sünd. 3. nov. 1722, on Nissi kihelkonda mehele saanud, kuna ta Vardi mõisa sulase Toomaga 6. nov. 1743 laulatati. Kristianist teame, et ta on kosinud Uustalu Johani tütre Liisu Haibast ja sellega 10. dets. 1760 laulatatud. Kristian on peale perekonna rajamist Kondilt lahkunud ja oma äia poole asunud. Ta kannab selle järel kirikuraamatutes uut nime: Uustalu Kristian. Ka seda teame, et temale Uustalul järgmised lapsed on sündinud: Johann 12. okt. 1761, Jakob 25. sept. 1767, Kristian 26. veebr. 1770, Hans 18. juulil 1773 ja Mari, keda a. 1788 vaderite nimekirjas leiame. Gustavist teame, et ta mõisa teenistusse astunud. Kui ta 12. aprillil 1750 õnnistati, nimetab leerilaste nimekiri teda „mõisa sulaseks Ruilas“. Ka on veel teada, et temale ta naine Edo 30. aug. 1778 sünnitas poeg Kustase, kes aga noorelt suri, ja siis veel 20. jaan. 1781 tütar Anne. Peale Kustase ja Anne on neil veel neli ¹⁾ last olnud, kelle nimed meile aga teadmata. Ainult seda teame veel, et Gustav ise 3. mail 1789 suri.

Kondi Johani neljast lapsest Tiio, Johann, Mari ja Karl ei tea me muud kui nende nime ja sündimisaega.

Jakob Heinrich ehk Kondi Jakob.

Orava Johani kõige vanem poeg oli Jakob Heinrich. Nagu ta isa, nii pole temagi saksakeelset priinime Braunwerk ega Grauwerk tarvitanud. Ka oma kahekordse ristinimega pole ta midagi peale hakata teadnud. Teise nime on ta kui ülearuse ära heitnud. Et ta isa juurde Kondile jäi, nimetab ta ennast lihtsalt Kondi Jakobiks.

Kui isa alles elas, on Jakob muidugi temal kui vanem poeg kõrtsi pidamises abiks olnud. Niisama on ta noor naine, Vanaõue Ano, väikese koha majatalituses abiks olnud ja kui Jakobi ema Mari varakult, juba a. 1749 suri, on ta selle täiesti oma hoolde võtnud. Ja kui siis kümme aastat hiljem, 11. märtsil 1759, ka isa suri, on kõik majapidamine Kondi Jakobi ja tema naise Ano kätte läinud.

¹⁾ Kirikuraamatu tähenduse järgi ta surma puhul.

Mõlemaile pole elu võinud muud pakkuda kui seda, mis selle aja talupoja elu üldse pakkus. Kuid siiski pole Kondi asunikud üksnes okastel kõndinud. Tänuulikust mälestusest, mille nende järeltulijad v. Ulrichite perekonnale alal hoidnud, võime järeldada, et ka Ruila ja Haiba mõisa omanik neile inimlikuks isandaks on olnud.

Kondi Jakobil ja tema naisel Anol ei puudunud koduses elus perekonnaõnn. Nende abielu oli, nagu nende vanematelgi, kaheksa lapsega õnnistatud. Need sündisid neile: 1. Johann 11. dets. 1748, 2. Hans 18. veebr. 1750, 3. Mari 18. veebr. 1750, 4. Johann 12. veebr. 1753, 5. Mats 22. veebr. 1756, 6. Liiso 11. veebr. 1758, 7. Jakob 21. märtsil 1759 ja 8. Ann 20. nov. 1762.

Neist lastest on esimene, Johann, juba järgmisel aastal, 29. jaan. 1749, surnud. Ka Hans on vististi noorpõlves surnud, sest leerilaste nimekirjas ei olnud tema nime mitte leida. Oma lapsi on nad muidugi nii hästi kui jõudsid kasvatanud. Seda haridust, mida evangeeliumikirik sel ajal pakkus, on nad püüdnud oma lastele kättesaadavaks teha. Seda tunnistavad veel praegu Hageri vanad kirikuraamatud.

Kondi Jakobi lapsed on kui kirjaoskajad leeris käinud. Üksi poeg Johann pole lugeda mõistnud. Muidu pole Johannilgi tegeliku elu kohta osavus puudunud. Tal on võimalik olnud omale jalale saada ja perekonda rajada. Ta on isalt, kui see vanemaks sai, Kondi kõrtsi pidamise oma kätte võtnud ja seda ametit iseseisvalt pidanud. Seal on temale ja ta naisele Annele — kust perekonnast viimane oli, seda me ei tea — järgmised lapsed sündinud: 1. Jakob 21. sept. 1779, 2. Liisu 26. aprillil 1781, 3. Ano 20. nov. 1783, 4. Ann 6. dets. 1786, 5. Hans 10. märtsil 1789 ja 6. Johann 9. sept. 1799. Ann ja Hans on vara surnud.

Kondi Johani venna Matsi, tema õdede Liisu ja Anne elujuhtumused on meile teadmata. Ainult nende vennast Jakobist teame rohkem, sest me puutume temaga pikemalt kokku. On ju temal meie perekonnaloos eriline ase.

Nende isa Jakob Heinrich ehk Kondi Jakob pole siis, nagu juba tähendasime, eluajaks kõrtsituppa jäänud. Seda ei kinnita meile mitte üksnes Hageri kirikuraamat, mis teda hiljem ainult Kondi Jakobiks, tema poega Johanit aga kõrtsimeheks nimetab. Selle teeb meile usutavaks traditsioon, mis teab jutustada: „Pärastise dr. Karelli isa Jakob pole mitte sündinud Kondi kõrtsis, vaid lähedal talus, mida nimetati „Kondi Jüriks“. Seda kohta on kuulus tohter ka ise oma vanemate kohaks pidanud.

Et see nõnda on, seda tõendab meile kõigepealt vanamehe jutustus, millest edaspidi veel kõneleme ja mille praost C. Thom-

son üles on tähendanud. Niisama käib sellega täiesti ühte, mis elatanud Liisa Kraas Haibast, sündinud a. 1833, Kondi kohast ja selle asunikest teadis jutustada:

„Kondi kõrts“, nii on vanake jutustanud ¹⁾, „seisab sel kohal, kus ta ammu olnud. Kolm korda on teda minu nähes ümber ehitatud; kord lõi pikne ta põlema, teine kord läks ta muidu põlema, kolmas kord ehitati ta muidu ümber. Aga talusid, mis siin lääne pool kõrtsi olid, neid ei ole enam. Seal on mitmel kohal ahervared ja maja-ased. Neid kõiki ma lähemalt ei tunne. Üksi seda olen ma kuulnud, et siin kord K o n d i J ü r i talu on olnud. Kui ma alles väike karjalaps olin, tundsin ma üht väga vana meest, keda endise Kondi Jüri talu peremehe pojaks hüüti. Ta nimi oli Jaan. Selle vana Jaani isa ajal olla Kondi Jüri talu ära kaotatud ja maad Lepiku ja Raudsepa talu vahel jagatud. Kondi-Jüri Jaanil on ka neli õde olnud: kaks saanud mehele, kaks jäänud vanapiigaks. Kõik neli õde saanud halvatud ja lõpetanud oma päevad kehvuses. Kondi Jüri Jaan olnud viimaks Haiba valla heinamaa vahiks, mis ametis temagi kehvapoolselt oma päevad lõpetanud.“

Omapoolt tähendame sellele Liisa Kraasi jutustusele niipalju juurde: Kondi Jüri nimi esineb ka Hageri kirikuraamatutes. Üksnes niipalju näib vististi kindel olevat: talusse, mida Kondi Jüriks nimetati, on asunud Kondi Jakob, kui ta kõrtsipidamise maha jättis. Kohal, mida loode pool Kondi kõrtsi peame otsima, on ta põllumeheks hakanud. Seal on temale ja ta naisele Anole 21. märtsil 1759 poeg Jakob sündinud, kellega edaspidi tihti kokku puutume.

Kondi Jakobi koduses elus pole valgus ja soojus puudunud. Tal on põhjust olnud oma laste üle rõõmustada. Nimelt oma seitsmenda lapse Jakobi peale on ta heameelega vaadanud, sest ta lootis, et poeg kord kaugemale saab vaadata, kui see kitsas küla tänavas võimalik oli, ja et ta vabamatesse oludesse pääseb, kui nad Eestimaa talupojal 18. sajandil sealgi olid, kus lahked isandad talle käske jagasid. Tema ise, Kondi Jakob, on siia külakohta eluotsani jäänud ja siin kõrges vanaduses, umbes 80 aastat vana, 13. mail 1800 surnud, kuna ta naine Ano kümme aastat enne teda, 2. juunil 1790, hingama oli läinud. Nende poeg Jakob oli juba varemalt Kondi külast lahkunud ja kõigepealt oma sammud mõisa poole pööranud. Kuidas seal ja edaspidi kaugemal ta elu kujunenud, huvitab meid nüüd lähemalt, kuna suguvõsaloo laiemalt alalt tähtsa sugukonna perekonnaloo kitsa-

¹⁾ Kooliõpetaja M. Reimann'i ülestähendise järgi.

male pinnale asume. Seda on meil pisut kergem tähele panna kui kirjeldatud vanemat aega. Seal olid meie ainsad juhid Hageri kirikuraamatute lühikesed ülestähendised, millele kohast värvi kodumaa üldisest ajaloost pidime laenama. Ka edaspidi on vanad kirjalikud tunnistised meie uurimise teel meile juhiks. Nende kõrvale astuvad aga ka kindlad perekonnamälestised. See kergendab muidugi meie tööd ja annab kirjeldisele selgemat valgust ja soojemat värskust.

II. Jakob Jakobsoni ehk Karelli perekond.

Haibast Tallinna.

Jakob Jakobi poeg asub mõisa ja saab perekonnanime Jakobson.

Suurt sugu vaderid olid 39 aastat tagasi Jakobi isa ristimise juures tunnistajateks olnud, sest kui Jakobi vanaisa Ruilas kupja-ametit pidas ja mõisa õues asus, siis olid mõisahärrased oma ustavale teenrile seega rõõmu valmistanud, et nad ta perekonnapidust osa võtsid ja ta pojale vaderiks olid. Säärast osavõttu pidas vaene perekond omajagu tähtsaks, sest kätketi ju sellesse lootust, et mõjuvad ristivanemad ristilapse eluteed ühel või teisel viisil aitavad silendada. Aga kui endine kubjas Orava Johann Kondile asus, pole sellist osavõtmist härraste poolt enam olnud. Ka tema poja Kondi Jakobi seitsmenda lapse ristimise juures on üksnes talupojaseisusest vaderid tunnistajateks olnud. Nii olid, kui Jakobi poega Jakobit ristiti, seal lihtsad, vaesed inimesed vaderiks: mõisa sulane Mats ja Juhkama Tõnu naine Triinu. Muid vadereid pole otsitudki. Jakobi perekonna liikmed ei pidanud väliste tugede peale lootma.

Kui isa Jakob ja ema Ano kõrgemasse vanadusse jõudsid, siis on härrased nende poja Jakobi mõisa teenistusse võtnud. Seal on ta, nagu kirikuraamat näitab, kui mõisapoiss leeris käinud ja 25. aprillil 1781¹⁾ õnnistatud. Siin mõisas on noormees mõndagi õppinud, mida külakoht talle ei pakkunud. Peale muu on ta saksa keele suhu saanud. Aja jooksul on noor teenija mõisa isandate täie usalduse võitnud ja nad on teda, nagu

---

¹⁾ 20. apr. 1782 annab selleaegne Haiba mõisa pidaja oma teenijate kohta teateid, kus on nimetatud: „Jacob — teenija, 23. a. v.“ IV revisjoni (1782) raamatust nr. 2, lk. 24. Keskarhiivis. Väljavõte Karellide kirjakogus.

perekonnamälestis kinnitab, esiti toapoisiks ja pärast aidameheks pannud. Seega anti suur osa härraste varandusest noormehe valitseda. Selle kõigea on Jakobil uues asupaigas avaram tööväli ja kõrgem seisukoht.

Oma härraste seltsis on mõisa Jakob tihti haljastesse metsadesse, mis Haiba maid suures ulatuses katsid, rutanud, et linde ajada ja jahti pidada. Ta on siin kujunenud osavaks ja vaimustatud kütiks, kellele jahipidamine suurt rõõmu valmistas. Ta on seega ühtlasi suureks loodusesõbraks saanud.

Jahilust pole Jakobist ka siis lahkunud, kui ta mõisa teenistuse maha pani ja linna asus. Ta on selle oma kahele pojalegi, kõige vanemale ja kõige nooremale, pärandanud, sest nad kõik, ka tema keskmine poeg, olid suured loodussõbrad.

Samal ajal kui Jakob tuli Haiba mõisa, oli siia keegi noor neiu naabervallast, kes emata maha jäänud, kasvatada võetud. See oli Mari, Kõrtsu Tõnu ja tema naise Mari tütar Ruilast, sündinud 17. nov. 1767¹⁾). Noored inimesed, kelle elusaatus ühesugune, kes samu härraseid teenisid, on teineteisele meeldinud ja teineteist armastama hakanud. Neist on pea paar saanud. Nagu kirikuraamat tunnistab, on Jakob, Kondi Jakobi poeg, mõisa teenija Haibast, ja Mari, Kõrtsu Tõnu tütar Ruilast, mõisa tüdruk, 12. jaan. 1791 Hageri kirikus laulatatud. Selle järgi pole siis Jakobil ega tema noorel naisel abielusseastumisel 1791. a. alul veel mitte ametlikult perekonnanime. Kuid juba ennemal on selle järgi tegelikku tarvidust tuntud. Noorel mõisateenijal oli ju tihti harituma maailmaga kokkupuutumist. Ta ei võinud seal oma endise pärispõlvenimega, nagu Kondi Jakob, mõisa-Jakob, toa-Jakob, aida-Jakob jne. hästi esineda. Seks on talle, et ta oli Jakob Jakobi poeg, „Jakobson“ nimeks antud. Selle nimega nimetati teda esmalt mõisas ja pärastpoole kanti nimi ka kirikuraamatuisse. Antud priinimega pole ta aga veel mitte priiks saanud.

Ka Jakobi naise perekond on enesele — vististi küll pisut hiljem — saanud priinime „Hansson“, mis pärastpoole „Johannsoniks“ muudeti. Sellest perekonnast on pärit Pärnu-Jakobi köster ja tema poeg, Heimthali õpetaja Julius Johannson.

Jakob Jakobsoni ja ta naise Mari ehk Marie, nagu ta ennast pärastpoole nimetab, abielu töötas kõigiti õnnelikuks saada. Kuid siin Haiba mõisas pole need õnnepäevad mitte kaua kestnud. Tähtis muutus nende härraste perekonnaelus on ka nende

¹⁾ See on ta õige sündimisaasta. Aastaarv 1766 Karellide pärismatusepaigas Tallinna Kalamaja surnuaial on eksitus.

ellu suure muudatuse toonud. See on neid maa vaikusest, kahisevate kaskede ja kuuskede lähedusest linna uulitsale istutanud.

Jakob Jakobson Tallinnas.

Haiba mõisa omanik suri. Tema perekonnavarandus, mõisad maal ja majad linnas, jaotati pärijate vahel. Tema tütreid on Tallinna elama asunud. Ühele nendest preili v. Ulrich'itest on tema vanemate mõisast päristeenijana (*Erbbedienter*) Jakob Jakobson koos naise Mariega ühes antud¹⁾. Seda kinnitab meile Püha Vaimu koguduse kirikuraamat, kuhu vaimulikud talitused on üles tähendatud, mida noorpaari perekonnarõõmud nõudsid.

Jakob Jakobsoni Tallinna asumine pidi tema perekonnale ülitähtsaks saama, kuigi ta siia oli tulnud veel „päristeenijana“, aga mitte vaba mehena.

Maames oli linna saanud. Sõna „linn“ on meie rahva ajaloo kauni kõlaga. Linn on tihti olnud vabastaja ja valgustaja. Siin leiti ometi veel vahetevahel võimalust orjuseküüsis pääseda. Selle muutuse üle pidi ka Jakob Jakobson rõõmustama. See võis talle ukse avada suurema vabaduse ja selgema valguse juurde. Küll olid Jakobi välised olud Haiba mõisas lähedamad kui enne vaeses küla kohas. Kuid vaevalt oleks sellest piisanud, et arvurikast lastekarja, millega perekonda õnnistati, kaugemale aidata, kui vanemad ise olid saanud, — aidata hariduse valgusele.

Ja kui palju takistusi oli selle täideminemisel ees?! Maal ju hariduseandmispaiku ei olnud. Ja mujale, kaugemale lapsi saata — kuis oleks perekonnaisa seda oma väikese koha pealt suutnud? Kuis oleks talle üldse selline mõte tohtinud tulla, et seesugust soovi avaldada?

Jakob Jakobson oli pärisori. Taheti ju veel pool inimiga hiljemalt, kui tema vanemad lapsed juba kooliealisteks olid saanud, Tartu pool Johann Lalandi, pärastise kindralsuperintendendi isa, politseiga orjatarre tagasi tuua, sest et tema, Kooli Jaan, pöörase mõtte pähe oli võtnud oma poega gümnaasiumi panna!²⁾

---

1) Jakob Jakobsoni Tallinna asumine võis sündida peale esimest maid 1795. a., sest 1. mail 1795 teatab tolleaegne Haiba mõisa pidaja oma teenijatest: „Jakob, teenija (*Aufwärter*), 36 a. v., kosis Marri Ruilast; nende lapsed: poeg Carl 3 a., tütar Friderika 2 a.“ V revisjoni (1795) raamatust nr. 25, lk. 38 ja 39. Keskarhiiv, väljavõte Karellide kirjakogus.

2) Vaata ka Ignati Jaagu elukäiku Eesti Biogr. Leksikon II. Toim.

Kui Jakob Jakobson seesuguste soovidega välja oleks astunud, kas ei oleks juba see üksi teda mõisa isanda juures võinud kahtlaseks teha? Ja Püha Vaimu kirikuraamat näitab meile, et härrased oma pärisisanda-õigusest veel poolteist aastakümnet visalt kinni pidasid.

Valgus on iga elu esimene tingimus. Vabadus on sedasama meie kodanlisele elule. Meie tarvitame seda samuti nagu õhku, mida sisse hingame. Selleks on ühel Looja lapsel sama õigus kui teisel. Seda õigust nägi Jakob Jakobson meheks saades enesele keelatavat. Oli ju pärispõlv maa ja rahva suurim õnnetus. Ta jäi ka inimlike isandate all loomuvastaseimaks eluavalduseks, millest seltskond ennast kord pidi vabastama.

Nende arv ei olnud küll väga väike, kes juba 18. sajandil, nimelt selle lõpul, inimlikelt isandailt vabaduse olid saanud. Näiteks oli Vigala õpetaja Daniel Stamm († 1768) ühe eesti vabaks saanud perekonna võsu ja just Jakob Jakobsoni kodukihelkonnast Loola vallast pärit.¹⁾

Pärispõlv on peale muu talupojalt ta omandi võtnud. Midagi ei olnud tema, kõik oli härra oma. Siis pole ime, kui ori ka sealt võttis, mis tema oma ei olnud. Pärispõlv on otse hävitavalt suurte hulkade kõlblusse mõjunud, nii et tänagi veel seda valuga tunneme. See pärispõlve kool on just nendesse mõjunud, kes olid mõisa teenistuses. Selle mõju all on nii mõnigi mõisa kilter ja aidamees vahe ära unustanud selle vahel, mis minu ja mis sinu. Nad on ülekohtu teel vara kokku ajanud, et selle abil vähemalt oma lapsi vabamasse õhku saata.

Nende teed pole Jakob Jakobson käinud. Ülekohtu teel ei tahtnud tema enesele ega oma lastele jalatäitki maad võita. Mis ta neile teenis, pidi ta võitma ausal kombel ja õiguse teel. Jakob Jakobsoni koda ei pidanud mitte üksnes kristlikuks hüütama, vaid ta pidi kristlik ka olema.

Selles mõttes on auväärt perekonnaisa ja ta väga naine ustavalt talitanud. Mõlemate soovisõna on kokku võetud lausesse, mille pärast vanemate surma nende kuulsaks saanud poeg dr. Philipp Karell on lasknud raiuda nende hauakivisse: „Jumalakatrus käib üle kõige“. See põhimõte pole petnud teda ega ta järeltulijaid, kes selle samuti oma soovisõnaks tegid. Nad on ka linna elama asudes kirikule ustavaks jäänud ja kiriklikust elust elavalt osa võtnud. See osavõtmine ei pidanud mitte silmakirjaga moeasi olema. Nad astusid eesti Püha Vaimu kogudusse. Oma usuliste tarviduste täitmisel tahtsid nad üksnes emakeelt

---

¹ H. R. P a u c k e r, Ehstlands Geistlichkeit, lk. 256.

rääkida. See teeb selle perekonna vanemaid nii lihtsas elu-
seisuses hiilgavaks eeskujuks järeltulevatele põlvedele, otse
kohtumõistjajaks neile, kes pärastpoole meie linnades selle kuuse
unustasid, mille all kord nende kätki oli kiikunud, kuna nad
saksa kogudustesse tungides püüdsid saksaks saada, aga
ainult saksikuks said!

Kes teab, kas Jakobsonid Püha Vaimu kirikus kõike seda
täiesti leidsid, mida nad ootasid. Kui nad Tallinna asusid, oli
evangeeliumi kuulutamine, nagu uue seaduse püha rajaja seda
teinud, haruldane asi. Pealiskaudne mõistuseusk pakkus kuld-
terade asemele tihti lesti, mis südame tühjaks jätsid ja hinge ei
soojendanud.

Kui kirik Jakob Jakobsoni külmaks jättis, siis põgenes ta
Herrnhuti vaikesesse ringidesse. Sealt tõi ta kaasa soojust ja
tuld oma vaesesse kotta. Ta valvas hoolsasti, et kodus evangee-
liumi lamp ei kustuks. Ja see pole kustunud. Jakobsoni koda
on kristlik kodu olnud. Seda on nende poeg Philipp tunnista-
nud ja selle eest oma vagu vanemaid eriliselt tänanud.

Kui ei kuski mujal, siis oli linnas vaesel teenijaperekonnal
võimalus päikesepaistele pääseda. Seda pakkus linn oma avaramate
oludega, koguduste ja koolidega, mis siin ka vaesemal
kergemini kättesaadavad olid, kui see maal oleks võimalik olnud.
Just seda pidi meie perekond, keda Looja suure lastehulgaga
õnnistas, rõõmuga tervitama. On ju neile mitte vähem kui
kümme last sündinud:

1. Carl Friedrich, sünd. 30. sept. 1791;
2. Friderika Johanna, 26. veebr. 1793;
3. Augusta Katharina, 27. juunil 1795;
4. Anna Christine, 9. apr. 1797;
5. Charlotte Helene, 31. okt. 1798;
6. Marie Helene, 20. jaan. 1801;
7. Elisabeth Karoline, 21. apr. 1803;
8. Friedrich Hermann, 15. apr. 1805;
9. Philipp Jakob, 28. nov. 1806;
10. Ludvig Johann, 13. juulil 1809.

Neist kümnest on kaks last vara surnud, tütar Elisabeth
Karoline ja poeg Friedrich Hermann.

Aga ikka veel jäi järele kaheksa last, kes peatoidust,
ihukatet ja ka vaimuvalgust vajasid. Seda neile muretseda on
vaesed vanemad oma esimeseks kohuseks arvanud ka siis juba,
kui nad nimeldasa alles pärisorjad olid. Ja see on neil hiilgavalt
korda läinud.

III. Vanema ja noorema poja elujuhtumused.

Carl Friedrich, muusikadirektor ja organist.

Jakob Jakobsoni perekond oli Tallinnas suureks kasvanud. Arvurikas lastehulk istus ta perelaua ümber ja nendele kõigile oli ülespidamist ja kasvatust tarvis. Kõigepealt tuli vanima poja Carl Friedrichi eest hoolitseda. Vara oli selgunud, et tal on head anded. Neid ei tohtinud ega tahtnud vanemad hooletusse jätta.

Suure lastehulga kasvatamine ei võinud nende isale kerge olla, kes ka Tallinna asudes ainult lihtsaid, väikeste sissetulekutega ameteid on pidanud. Ta on siin, nagu Püha Vaimu kirikuraamatute ülestähendistest näeme, umbes 15 aastat preili v. Ulrichi „päristeenija“ olnud, teda veel paar aastat vabas põlves teeninud ja 1808. aasta ümber Toompeal kellasepp Nestler'i juures majahoidjaks hakanud, oma viimastel aastatel aga aktiisi teenistusse astunud.¹⁾

Viimane teenistus pole talle arvatavasti muid kohuseid peale pannud kui seda, et ta kuski Tallinna värava suus koormaid revideeris, et kas nad mitte piiritust linna ei too. Võis ju sel ajal iga mõisaomanik ja isegi kirikumõisad kodu tarvituseks viina põletada. Ainult linna ei tohtinud nad seda ilma aktsiisimaksu tasumata müügile tuua.

Säärastel väikestel kohtadel vist küll polnud sissetulek suur. Nii ei võinud suure perekonna isa ilmliku varaga õnnistatud olla. Ta laste kasvatamine ja neile koolihariduse muretsemine pidi palju muret sünnitama.

Tallinna väikekodanik on oma ülesande täitnud. Et sihile jõuda, on ta palju palgehigi pidanud valama. Vanemad on oma

Marie Karell,

Ph. J. Karelli ema.

¹⁾ 10. aug. 1816. a. väljaantud tunnistise põhjal on ta sel ajal vaestemajas Aleksandershofis viibinud. VII revisjoni (1816) raamatust nr. 47, leht 2684. Keskarhiiv, väljavõte Karellide kirjakogus.

viimse jõu kokku võtnud, mõnegi pala suhu panemata jätnud, ja seda kõik — laste kasuks.

Ka metsas küttides, kuhu ta vahel linnast ruttas, on vaga mees poolmärjal soomättal — nii jutustab perekonna mälestis — põlvili langenud ja palunud, et Kõrgema käsi ta lapsi kaitseks ja õnnistaks. See õnnistus ei ole tulemata jäänud. Kui mure suur, on ka abi olnud ligidal. Kui oma nõu ei ulatanud, on ikka leidunud heldeid käsi, kes hädalisi toetasid. Seda on vist „Vendade Koguduse“ ringide poolt tehtud, kus vagast ja ausast perekonnast palju lugu peeti. Peale selle võiksime eriti nimetada kahte perekonda, kes Jakobsoni omale kõige suurema lahkusega vastu tulid: kellasepp Nestleri ja kildivanem Falck'i perekond, kellega edaspidi enam kui üks kord kokku saame.

Carl Friedrich Jakobson

oli suurte vaimuannetega laps; eriti oli tal hea muusikaanne. Selle andega on pea kõik meie suguvõsa liikmed õnnistatud. Juba kaheksa-aastase lapsena on ta oma ema ülestähendiste järgi Tallinna Püha Vaimu kirikus „eestlauljana“ tegev olnud, kuna ta ilus ja kõva hääldist tähelepanu äratanud. Seda annet on head inimesed aidanud harida. Kes olid need, kes selleks otsarbeks peale äratuse ka esimest ainelist abi andsid, ei tea me tänapäev enam ütelda. Kuid oma hariduse parema osa tänab ta oma vagale emale ja iseenele. Esimene on teda a u m e h e k s kasvatanud ja ta on oma emast igal ajal suurima aukartusega rääkinud, nagu meile seda tõendab tema tütar proua Emilie Brandt, kellelt me Carl Friedrichi kohta lähemaid eluloolisi teateid oleme saanud. Peale selle on anderikas noormees väsimata tegev olnud, et mitmesugustes teaduseharudes endale teadmisi koguda ja omandatud teadmisi ikka laiendada.

Jakobsonide vanem poeg sai lugupeetud muusikameheks ja kunstijüngriks, kel kirjanduses ja kunstis oli oma seisukoht. Seda tõestavad kirjalikud mälestislehed, mis ta oma lastele on pärandanud.

Ta sai vara omile jalgele. Mitte üksnes enesele ei teeninud ta päevast leiba, vaid ta võis ka oma vaeseid vanemaid, nooremaid õdesid ja vendi kasvatada aidata.

Vaevalt 13 aastat vana, hakkas ta Tallinna teatris viiulimängijaks. Selleks kutsus teda tuttav saksa kirjanik Aug. v. Kotzebue, kes palju vaeva nägi, et teatrit elujõuliseks teha, ja kes vara oli tähele pannud noormehe muusikaandeid. Selles ametis

on ta 15 aastat, kuni 1819. aastani, tegev, täites viimasel ajal ka teatri muusikadirektori abi kohuseid. 1812. a. saadik oli ta ka Püha Vaimu kiriku orelimängija.

Carl Friedrichi muusikaanne oli juba kaugemalgi tähelepanu äratanud. Ta kutsuti 1819. a. Moskva teatri koorikordajaks ja ooperi esimeseks tenoriks. Ta on E. N. Méhuli († 1817) kuulsa ooperis „Joosep Egiptuses“ Joosepi osas südameid tormiga võitnud, samuti ka Mozart'i „Zauberflöte's“ ja mujal suure menuga laulnud. Juba 1820. a. leiame andeka muusiku vürst F. Lopuhin'i juures kapellmeistrina töötamas, kus ta peale prii korteri ja ülespidamise 6000 pankorubla palgaks sai. Ühtlasi saab ta Harkovi husariterügemendi muusikajuhatajaks Spolo alevis Kiievi kubermangus, mille eest ta 1500 rubla vaevatasu sai. 1825. a. on ta Novõi-Mirgorodis ja 1829. a. Pokrovskis krahv Wittgenstein'i husariterügemendis kapellmeistriks.

Aastal 1830 asus ta Peterburi, kus ta Rootsi Katarina kiriku organisti ja koorijuhataja koha sai. Mitmed pealinna instituudid ja õppeasutised kutsusid teda oma teenistusse. Nii oli ta Akadeemias 1833. aastast, Keiserlikus Kasvatustemajas 1834. a., Õiguskoolis 1835. a. ja kaubanduskoolis 1837. a. saadik tegev. Peale selle austas Oldenburgi prints Peeter teda mitmesuguste ülesannetega ja oli talle kõige soojemaks soovitajaks.

Siin, Peterburis, astus Carl Friedrich Karell Gustava Vilhelmina Sundvall'iga, kes Pori linnas Soomemaal 19. aug. 1815. a. sündinud, abiellu. Selles abielus on neile kolm last sündinud: Maria Kristina Tallinnas, 2. jaan. 1844; Emilie Vilhelmine Peterburis, 8. dets. 1845, ja Karl Johann, vist Tallinnas sündinud, kuid tema sünnipäeva ei tea me mitte. Neist lastest on viimane Peterburis 27. jaan. 1856 umbes 15 aasta vanuselt surnud. Tütar Emilie Vilhelmine abiellus 1879. a. vabriku juhataja Julius Theodor Friedrich Brandt'iga ja nad laulatati prints Peeter Oldenburgi lossi kirikus, sest prints oli pruudi ristiisa.

Oma tütre meest pole Carl Friedrich enam näinud. Tema oli juba 16. veebr. 1857. a. hingama läinud. Leinajate hulgas ei puudunud ka Oldenburgi prints Peeter, kes ise aitas puusärki kirikust välja kanda. Erilise tänuga mälestasid kadunut muidugi ta lähemad omaksed, sest oli ta ju mees, kes sugukonnale avas esimese raja valguse poole.

Palju pikemad elupäevad olid kingitud tema abikaasale Gustava Vilhelminale. Ta elas peale mehe surma lesepõlves veel enam kui 40 aastat ja suri 30. sept. 1898.

Perekonnanimi Jakobson muudetakse Karelliks.

Vara oli saatus Jakob Jakobsoni vanema poja Carl Friedrichi võõrsile, oma sugurahva juurest kaugele viinud. Siiski ei ole ta meelest ununud kodu, kus tema häll seisnud. Ta on teda tihti vaatamas käinud. Oma perekonnaga on ta oma sugulaste juures Tallinnas ja oma noorema venna juures Raplas viibinud. Carl Friedrich on, nagu kõik ta õed ja vennad, oma vanemaid suurima aukartusega kohelnud.

Kust nimi Karell saadud ja mispärast kõnesolev perekond ta endale võttis, see küsimus on praegu ikka alles selgitamata. Arvamine, nagu oleks Jakobsoni vanim poeg Carl Friedrich, kes kunstnik oli, selle nime enesele kunstnikunimeks võtnud, muutes oma esimest ristinime Karl — Karel Karelliks, on võimalik ja oletatav, kuid tõestamata.

26. okt. 1811. a. on Jakob Jakobson ise oma perekonna kohta järgmised andmed andnud: „Aastal 1799 olen vabaks saanud. Minu pojad Jacob, 20 a., Philipp Jacob, 4 a., Johann Ludvig, 2 a. Kokku 4. Jacob Carell.“¹⁾ Siin nimetab ta ennast esimest korda Karelliks. Ta vanem poeg oli siis alles 20 aastat vana.

Nimi „Carehl“, mis Karelli nimega kaunisti kokkukõlas, on vanade kirikuraamatute järgi Eestimaal 18. sajandil olemas olnud. Türi kirikuraamatu järgi on a. 1738 Kirna mõisa teenija Peter Carehl seal saksa leeris käinud ja keegi Maddis Carehl Türis kõrtsmikukuks olnud.

Vaevalt on küll nende meeste nimi meie Karellide kõrvu kostnud. Nad valisid endale nime iseseisvalt. Võimalik siiski, et siin on tegemist „Kareli“ nime muutmisega, sest selline mälestus olla perekonnas säilinud. Et see nii võis olla ja et nimi Karell eestikõlalisest ristinimest „Karel“ saadud, seda kinnitab meile ka sellekohane ülestähendus ihuarst dr. M. Mandt'i elumälestistes.²⁾

Ludvig Johann Karell, Rapla kõster.

Jakob Karelli vanema poja Carl Friedrichi elusaatuse sarnane oli omajagu ka tema noorima poja Ludvig Johanni elu, kes

---

¹⁾ VI revisjoni (1811) raamatust nr. 11, leht nr. 1232. Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus. Karell on mainitud andmetes oma vanimat poega Carl Friedrichi Jacobiks nimetanud. Toim.

²⁾ Prof. Martin Mandt, Ein deutscher Arzt am Hofe Kaiser Nikolaus I von Russland. München u. Leipzig 1923, lk. 371—373. Mandt kirjutab siin Karelli nimest järgmist: „Ta oli Eestimaa talupoja poeg ja oli oma eesnimest Carehl (rahvakeeles Carl) oma praeguse suguvõsanime Carell teinud.“ Toim.

13. juulil 1809 sündis. Sel ajal oli tema isa Toompeal kojameheks, kuid väikese sissetuleku peale vaatamata pidi seegi poeg hea kasvatuse saama. Ta pani oma poja Ludvigi algkooli, mille Püha Vaimu kiriku köster Jakob Nymann († 1830)¹⁾ Tallinna oli asutanud. Kooli õppekeel oli muidugi saksa keel, nagu ta oli ka pärastises V. Kentmanni koolis, mille eelkäijaks me Nymanni kooli peame pidama.

Kellele oleks ajal, millest meie jutustame, mõte tulnud Eestimaa pealinnas eesti kooli asutada? Küll on näiteks a. 1600 Tartus olnud eesti kool.²⁾ Aga niisugused mõtted on ammu ununud. Kui eestlane sel ajal midagi tahtis meie linnades õppida, siis pidi ta enne sakslaseks saama. Kuid sellest hoolimata pole Nymanni kooli tähtsus väike ka eesti seltskonna kohta, kes edasipüüdvast kaubalinnas tööd ja teenistust leidis. Siit Nymanni koolist on suur hulk kasvandikke ellu astunud ja auga oma ametit pidanud, nagu põllumehed, kooliõpetajad ja mitmesugused muud ametnikud. „Kuidas võiski ühest Nymanni kasvandikust muud saada kui tubli mees?“ Seda lauset on meie lahke teadetesatja³⁾ enam kui üks kord kuulnud tarvitavat.

Kooliõpetaja Nymann on oma kasvandikkudele hea käe- kirja kätte õpetanud ja neist head rehkendajad teinud, nii et nad tublideks ameti- ja äri meesteks võisid saada.

Nymanni koolist ei ole ühtegi akti järele jäänud. Isegi Püha Vaimu kiriku valitsuse protokollid vaikivad sellest. Tema mõju on ta kasvandikkude kaudu edasi kestnud.

Peale L. J. Karelli oli veel Gustav Malm a. 1818—20 tema kooli õpilane. Pärast oli ta Tallinna maksuvalitsuse raamatupidaja ja viimaks Püha Vaimu kiriku organist, millises ametis ta suures lugupidamises a. 1867 suri.

Sama muusikaanne, mis G. Malmi ehtis, on ka tema kaasõpilasele L. J. Karellile omane olnud. Seda on tema vanem vend Carl Friedrich harida aidanud. Tema nõul on Ludvig Johannist tubli muusikatundja ja hea orelimängija saanud.

L. J. Karell on ise oreleid ehitama hakanud ja üldse osavaks tiseriks kujunenud. Oma ametiõpetuse sai ta Falcki töökojas, mis asus samas majas, kus ta isa oli kojameheks, ja pea hea kuul- suse omandas.

---

1) P. V. kiriku surnuteraamatu järgi.

2) P. Põld'i andmetel pidas Georg Müller Tallinnas 1600. a. ümber ja Jaani koguduse õp. Bartholomäus Gilden Tartus 1609. a. eestikeelset kooli. Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur. Tartu 1926, lk. 945. Toim.

3) Proua Emilie Sengbusch, sünd. Malm, Moskvas.

Muusikaosavuse tõttu äratas L. J. Karell juba vara tähelepanu. Vaevalt oli ta 20 aastat vanaks saanud, kui ta juba Rapla koguduse köstriks nimetati. Ja neljandal Kristuse tulemise pühal a. 1829 astus ta ametisse.

Töö, mis teda Raplas ootas, ei olnud väike. Nagu mujal, oli siingi köster õpetaja abiline. Ta oli seda ka leeriõpetuse andmisel. Kui raske pidi see olema, kui L. J. Karell Rapla köstriks sai? Tallinnamaa priiuse seadus aastast 1816 ei olnud rahvakooli eest niigivõrt kostnud kui kolm aastat pärast seda Liivimaa oma. Ametlikkude aruannete järgi on veel a. 1835—37 Eestimaa lastest, kes leeri tulid, ainult 9 protsenti lugenud. Nagu mujal, on nad ka Raplas kahes leeris käinud — eelleeris ja pärisleeris. Kuni teise leerini on pea kõik lapsed lugemise ära õppinud.

See on suur võit haridustöös. Siin on just köstril oma osa. Selle kasuks on ka L. J. Karell Raplas mehe eest töötanud.

Niisama on ta kogudust laulma õpetanud. Kui raske pidi see just Raplas olema, kus lugu sellepoolest oli päris vilets. Koole, kus laulu õpetatakse, ei olnud. Kirikus ei olnud orelit. Tööriistata pidi köster Karell tööle hakkama. Oma mehise eeslauluga on ta koguduse kaasa kiskunud. Nii on lugu olnud tervelt 20 aastat. Siis ehitas ta ise kogudusele oreli ja selle abil on koguduse laul pea tüsedaks saanud. See on umbes 1859. a. sündinud. Kuni aastani 1878 on see orel koguduse teenistuses olnud, kuna ta siis, kui Saksamaalt uus ajakohane orel telliti, Rapla palvemajale kingiti, kus ta praegu veel on tarvitusel.

Koguduse muredest ja rõõmudest on ta osa võtnud: ristimiste, matuste, laulatuste juures — ikka oli tema oma laulu ja mänguga saatjaks. Rapla õpetaja kõrval oli ta oma tegevusega koguduse tähtsaks kaaskasvatajaks. Ta oli seda tervelt nelja õpetaja ajal, kellest viimane oli tuttav praost K. Malm.

Nagu muud Eestimaa köstrikohad, on ka Rapla oma väike sissetulekute poolest. Maad pole näiteks enam kui 5—6 vaka-maad põldu ilma heina- ja karjamaata. Muud sissetulekud ametitalituste eest ei võinud just ka väga nimetamisväärt olla. Sellest üksi ei võinud ennast köster muidugi elatada. Ta pidi muud teenistust otsima. Ta oli orelichitaja ja oli enesele suure tislertöökoja sisse seadnud. Ka on ta enesele kogukondade kirjatöödega lisa teeninud. Samuti oli ta kaua aega koguduse rõugepanija. Viimase ameti eest on ka riigivalitsus teda austanud ja talle kuldmedali andnud.

Nõnda pole väikese koha peal Rapla köstril siiski mitte leiva-puudust olnud. Ta on köstrikohta lähedale endale veel maakoha

võinud osta, mida ta hoolega haris ja mis töövaeva tasumata ei jätnud.

Köster Ludvig Johann Karellile sai osaks ta ametis üldine lugupidamine. Ka välispidi seisis ta kindlasti omil jalul.

Köster Karell oli kristlane, kes mitte üksnes enesele elada ei tahtnud. „Sügav elutõde ja soojendav lahke meel olid temas ühendatud“, kirjutab meile usutav tunnistaja, kes teda tundnud „ja ikka oli ta rõõmuga valmis oma andeid vennaarmu teenistusse panema.“

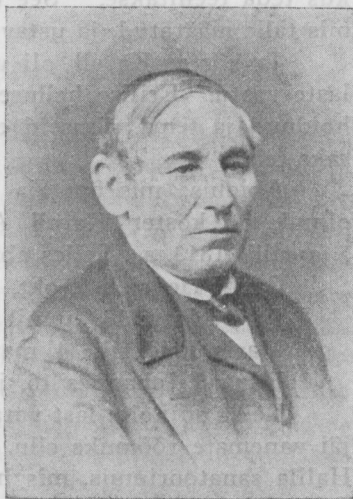
Seesugune töö Rapla koguduses kestis tervelt 42 aastat. Küll pole sel ajal ka rist tööliste teel puudunud. Enam kui üks kord on ta oma perekonna liikmete haa ääres seisnud. Peale selle on ta viimised eluaastad talle enesele palju haigust ja sellega ühes raskusi toonud, kuid ta pole kaevanud. Kuni viimse võimaluseni seisis ta töös. Siis murdus tööliste jõud ja 12. jõulukuupäeval 1871. a. heitis ta hinge. Kolm päeva peale seda asetati ta põrm puusärki.

„Oh, kuidas hakkab mu süda valutama“, on õpetaja K. Malm leinakõnes ¹⁾ köstrimajas tunnistanud, „kui ma nende aastate peale mõtlen, kus meie ühtlases töös oleme seisnud, rõõmu ja muret teine teisega oleme jaganud, kus hingama läinud vend mulle ustavasti nõu ja teoga abiks on olnud. Kui tihti olen ma, kui mu süda mures ja rahutu oli, omad sammud siia poole pööranud ja ma olen siin ikka osavõtliku südame leidnud ja siit õiget nõu saanud.“

19. jõulukuupäeval 1871, jällegi 4. Kristuse tulemise pühal, nagu 42 aasta eest, kui ta ametisse õnnistati, oli köster Karellimatus päev. See sündis koguduse suurel osavõtul.

„Kolmele õpetajale enne mind“, nii on õpetaja K. Malm siin jällegi seletanud, „on kadunu abiliseks olnud ja nad kõik on

¹⁾ Puusärkipanemis- ja matuskõne on meile Pühalepa õpetaja K. Malm'i lahkus kättesaadavaks teinud.

Ludvig Johann Karell,

Rapla köster.

teda leidnud ustava olevat ja temast suurt lugu pidanud. Ja ka mina olen alati Jumalat tänanud, et ta mulle selle mehe toeks ja abiks oli andnud. Kõik, mis iial tema ameti kord ja kohus oli, püüdis tema hoolega toimetada ja ei kartnud sellepärast ilmaski vaeva. Ikka oli tema meeles, et see püha asi on, mis tema kätte ustud. Palgalise meel oli talle vastane.“

Ja selle meelega, kust oli ta selle küll saanud? „Sellest“, vastab jutlustaja, „et ta seda Jumalat kartis, kelle teenistusse ta oli kutsutud, et ta tema ilusaid viisisid armastas ja seda paika, kus teda teenitakse.“ See üks oli aidanud teda ka risti kanda, mis talle määratud, ja ustav olla oma perekonnaelus.

Ja köster Karell oli ustav oma abikaasa ja ustav ka oma laste vastu. Erilise helluse ja aukartusega on ta oma emakest hoidnud ja tema viimseid elupäevi püüdnud kergitada ja rõõmsaks teha.

Abielus, mis õpetaja K. Malmi tunnistuse järgi õnnelik olnud, oli köster Karell Amalie Schuchart'iga, kes sündinud 5. aprillil 1813. a. Selles abielus on neli last sündinud:

Carl Friedrich 5. okt. 1841¹⁾;

Julie Marie 13. juunil 1844;

Marie Friderike 4. mail 1845 ja

Eduard Johannes 16. juulil 1849.

Neist on kolm last vara surnud; üks tütar Marie Friderike jäi vanemate rõõmuks ellu. Ta sai hea hariduse ja oli Soomes, Halila sanatooriumis, mis haigete ohvitseride jaoks ehitati, majandusejuhatajaks. Ta elas sealsamas oma majas kuni 1928. a. detsembrini, asus siis Eestisse, Tallinna elama ja suri siin 14. veebr. 1929. a. ligi 84 aasta vanuses.²⁾

Proua Amalie Karell elas peale oma mehe surma veel enam kui 13 aastat ja suri 20. mail 1885.

---

¹⁾ Carl Friedrich on Tallinnas gümnaasiumi lõpetanud 1861. a. ja selle järel Tübingeni Saksamaal usuteadust õppima läinud. Veel enne õppimise lõppu on ta surmale suikunud. Tallinna Nikolai gümna. arhiiv nr. 1562. Keskarhiivis, ärakiri Karellide kirjakogus.

²⁾ O. Hirsch'i kiri 21. veebr. 1929. Karellide kirjakogus.

Philipp Jakob Karelli elulugu.

Karellide perekonna priiislaskmine.

Kõigest sellest, mis me tänini näinud, selgub, et Jakob Karell oma lihtsast ametist hoolimata ammugi ei kuulunud nende orjade liiki, kellele oleks võidud keelata oma elusaatuse üle otsustamist. Kui keegi, siis oli tema priiuse väärne. Talle on Tallinnas kaunis laialine lugupidamine osaks saanud. Seda näitavad meile Püha Vaimu kirikuraamatud, kus tema laste vaderite nimed leida. Me kohtame seal peale sugulaste ja tuttavate alamast seisusest Eestimaa aristokraatia ja kodanikuseisuse liikmeid, samuti ka haritlaste tuttavamaid nimesid. Ka v. Ulrichite perekonna liikmed ei hoiu ennast oma endise teenija pidupäevadest kõrvale. Nende lugupidamine ausast teenijast oli endiseks jäänud.

Kuid üks asi paneb meid selle kõige juures imestama. Kui Carl Friedrich Karell 30. sept. 1791. a. sündis, oli tema isa ristimisraamatu järgi „preili v. Ulrichi päristeenija“. Sedasama tunnistatakse veel mitu korda kuni Friedrich Hermanni sündimiseni 15. apr. 1805. Hagerist Tallinna tulnud Jakob Karell oli ikka veel pärispõlves!

Tuuled ja tormid olid maast üle käinud. Nad olid just Hageris nii mõnelgi talumajal lahti murdnud aknad ja ukсед, kust värskem õhk võis sisse puhuda. Me oleme just Hagerist hulga priikslastuid leidnud.

Ja Garlieb Merkel lõi pärispõlve vastu tormikella, mis terve Euroopast üle kostis. See tormi ulumine puhus isegi Eesti kodumaa põhjapoolsetes rajades nii valjusti pärispõlve kantsi vastu, et tema alused said prao prao järgi.

Erateel olid 18. sajandi lõpul mitmed vabameelsed mõisnikud mõnele oma talupoegadest priiuse andnud. Kuid muidu lahkete ja inimesõbraliste v. Ulrichite majas pole uut liikumist tähele pandud. Vähemalt ei näi preili v. Ulrich, kelle teenistuses

Jakob Jakobson seisis, sellest midagi kuulnud olevat. Vaheajal oli priiuse liikumine ikka elavamaks läinud. Aastal 1802 ilmus esimene talurahvaregulatiiv „Iggäüks“, selle järel 1804. a. uus talurahvaseadus. Samal aastal käis keiser Aleksander I Tallinnas. Need olid ajamärgid, millest aru pidi saadama. Pärispriiusekuulutus seaduse alusel ei võinud enam kaugel olla.

Nüüd siis laskis ka prl. v. Ulrich oma ustava „päristeenija“ Jakob Jakobsoni priiks. Kas seejuures vormlik priikiri¹⁾ anti või mitte, seda me ei tea. Ka kindlat kuupäeva, millal see toimus, ei tea me nimetada²⁾. Kuid seda teame, et see on sündinud 1805. aasta teisel või 1806. aasta esimesel poolel või vähemalt enne viimase lõppu. Kui J. Jakobsoni poeg Friedrich Hermann 15. apr. 1805 sündis, oli tema isa alles päristeenija, seega pärisori. Aga kui talle 28. nov. 1806 jälle poeg sündis ja tema ristimine kirja pandi, on ta isa „prl. v. Ulrichi priikslastud teenija Toompeal“. Vaheajal on siis toimunud priikslaskmine. Ta oli seega 10 aastat varemini selle suure vara enesele omandanud kui teised Eestimaa talupojad. Tema kolmas poeg oli talle priiuses sündinud. Seda võidi tervitada kui töotusrikast tähendust tuleviku kohta, millele see Jakob Jakobsoni anderikkaim poeg pidi vastu minema.

Philipp Karelli noorus.

Philipp Karell on Tallinnas Toompeal v. Ulrichi majas sündinud. Seda maja pole enam olemas. See oli neid maju, mis Toompeal lammutati, kui sinna vene peakirik ehitati. Toompeal „Lühikesel jalal“ on praegu olemas üksnes Nestleri³⁾, nüüdne Arrongi, maja. Selle maja väikeses kivist kojamehemajakeses, mis värvast sisse minnes seisab pahemat kätt kõrgel paekaldal, on Jakob Karell oma suure perekonnaga asunud. Siinsamas,

1) 27. sept. 1811. a. Haiba mõisa pidaja poolt antud teade põhjal on Jakob Jakobson vabaks saanud priikirja alusel, mis Eestimaa Kubermanguvalitsuses 19. okt. 1811 kinnitatud. VI revisjoni (1811) raamatust nr. 42, lk. 42. Keskarhiiv, väljavõte Karellide kirjakogus.

2) Haiba mõisa pidaja ütleb 27. sept. 1811. a. (VI revisjoni raam. nr. 42, lk. 42, Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus), et Karell on 1790. a. vabaduse saanud; Karell ise, et 1799. a. (vt. lk. 20); kirikuraamatud, et 1805. või 1806. a. Nii lähivad siin ametlikud dokumendid üksteisest märksa lahku. Õigeks tuleb muidugi Karelli enese andmeid pidada, sest revisjoni ajal andsid vabad inimesed ise enese kohta teateid, kuna mittevabade (orjade) eest nende pärisomanik teatas. Viienda revisjoni ajal 1795. a. oli Karell alles „Jacob“ ja tema perekonna kohta andis teateid Haiba mõisa pärisomanik. Toim.

3) K. Leopas'e kirja järgi 20. maist 1927. Karellide kirjakogus.

selle madala maja kitsas ja rõeskes ruumis, on ka tema poeg Philipp oma esimesed eluaastad veetnud.

Kui ta v. Ulrichi majas sündis ja Püha Vaimu kirikus ristiti, pole ta ristimisel suurt sugu vaderid tunnistajaiks olnud, nagu ta vendade ja õdede juures. Peale ehitusmeistri olid selleks lossiülema teenija Karl Borling ja Maria Elisabeth, kojamees Johann Jürgenson'i naine.

Vähe teame Philipp Karelli esimestest lapsepõlveaastatest. Ta oli kõigiti hea ja sõnakuulelik laps oma vanemate vastu. Vanemate soovid on ta silmadest ära lugenud ja karvapealt täitnud. „Ühe vana halli ees pead sa üles tõusma ja vanale au tegema“ (3. Moos. 19, 32). Seda käsku pole temale tarvis olnud. See oli isegi ta hinge kirjutatud. Aukartusega vanemate vastu oli ühenduses liigutav ja südamluk armastus. Samasuguse armastusega rippus ta soe ja osavõtlik süda oma vendade ja õdede küljes. Vara juba oli nende rõõm tema rõõm ja nende valu tema valu.

Ta vanim ja noorim vend olid suure muusikaandega. See pole ka Philippil puudunud. Seda annet on ta harinud. Siiski käisid ta mõtted mujale. Juba vara huvitasid teda raamatud. Tema hing janunes teaduste järgi.

Lugemist on Philippile vististi ema voki juures õpetanud. Vähemalt teame, et ema vokk talle unustamata on olnud. Selle järel on küll temale, nagu ta nooremalegi vennale, köster Jakob Nymann esimese teeraja haridusilma näidanud. Selle mehe õpetus, „kelle kasvandikkudest keegi ei võinud hukka minna“, on ta pärastisele haridusele hea aluse pannud. Siit on noor Philipp augustikuul 1817 Tallinna kreiskooli astunud, kus ta kolm aastat, kuni 1820. a. juunini, õppis. Kui see läbi, tärkas küsimus: mis nüüd? Kas võib veel edasiõppimise peale mõtelda? Kas ei peaks noormees tegevasse ellu astuma ja mõne praktilise ameti ära õppima?

Kuid siiski. Philipp Karell võis Tallinna gümnaasiumi sisse astuda. See toimus arvatavasti 1820. a. augustikuul. Kes selle juures vaestele vanematele nõuandjateks olid ja aitasid noormehe plaane täide viia, seda me lähemalt ei tea. Kuid seda teame, et kõigepealt ta vanem vend Carl Friedrich Philippile toetajaks ja otse tema heategijaks on olnud.

Kui Carl Friedrich juba natuke enesele oli teeninud, ohverdas ta ühe jao sellest oma noorema venna heaks ja isegi ka siis veel, kui ta Tallinnast lahkus, tegi ta oma venna kasuks, mis võimalik. Nii võis noormees vähemate muredega oma haridust täiendada. Ta võis ka siis veel edasi kooli jääda, kui teda suurem

õnnetus, ta isa surm, tabas. Jakob Karell suri 21. veebr. 1824. a., jättes leinama lese kaheksa lapsega. Mis Philipp sellele oma vanemale vennale võlgu, pole ta iial unustanud, ka siis mitte, kui ta kuulsaks meheks oli saanud. Veel mõned aastad enne oma surma on ta sellesama venna tütrele, proua Emilie Brandt'ile, öelnud: „Sinu isa oli ka minule isaks.“

Tallinna kubermangugümnaasiumis on noormees kindla põhja oma pärastisele haridusele pannud. Siin on ta võtme saanud, mis talle ukse teadusteilma pidi avama. Gümnaasiumis on Ph. Karell eriti klassilise haridusega põhjalikumalt tutvunud ja ladina keele, milleta tol ajal teadusmehed läbi ei saanud, hästi ära õppinud.

Kuid üks õppeaine, usuõpetus, pole küll oma suure ülesande kõrgusel seisnud. Süüid kannab usuvaene aeg, ajavaim, nagu ta noil päevil valitses. Kui Ph. Karell Tallinna gümnaasiumis õppis, oli seal usuõpetuseandjaks dr. Karl Christian Friedrich Rein, pärastine Eestimaa kindralsuperintendent. Kooli usuõpetus ja kantsli piibliseletus pole Ph. Karelli sügavat vaimu rahuldanud. Noormeest, keda usuküsimused huvitasid, jättis kaasaegne usuteadus külmaks.

Muidu on anderikas õppiija väsimatu hoole ja puhtaima vaimustusega oma ülesannete kallal viibinud. Ja ustav töö on vilja kandnud. Juulikuul a. 1826 lõpetas Ph. Karell gümnaasiumi.¹⁾

Eesti noormehi, kes vaesest kojast pärit, puudusega võideldes edasi püüavad ja aina oma raamatutele elavad, ähvardab tihti hädaoht, et nad ühekülgseks jäävad. Perekonnatutvuste puudusel kaovad nad oma raamatute virnade taha. Nende viimaste tolmus aga kaob elurõõm. Ja kui nad siis, olgugi suure teadusevaraga rikastunult, ellu astuvad, on nad kohmetud ja nurgelised. Nad ei jõua elus seda saavutada, mis nende annete põhjal neilt oleks võidud oodata. Nad on kui kasvud, mis päikese paisteta on kasvanud.

See hädaoht pole väikekodanik Jakob Karelli poega mitte tabanud. Selle eest on lahke saatus teda hoidnud. Juba koolipingil pole tal puudunud noorpõlvesõbrad, kellega kokkupuutumine harivalt pidi mõjuma. Üks säärastest sõpradest oli tema koolivend Friedrich Nestler, kuldsepp Joh. Friedr. Nestleri

---

¹⁾ Karelli gümnaasiumi lõputunnistuse ärakiri on olemas. Selles ei ole õppeaineid ega nende hindamist ära tähendatud. On ainult öeldud, et ta heebrea keelt ei ole õppinud, vene keelt innustunult on õppinud, et ta ülespidamine kiiduväärt olnud ja et ta oma õppimist ülikoolis kasuga võib jätkata. End. Nikolai gümn. arhiiv nr. 161. Keskarhiivis, väljavõtte Karellide kirjakogus.

poeg, kelle juures ta isa peale v. Ulrichite teenistusest lahkumist Toompeal majahoidjaks oli hakanud.

Kellameister Nestler oli jõukas mees, kes mitu maja omaks nimetas. Ta kodu Lühikesel jalal oli tolle aja jõuka kodaniku tüüp. Igalt poolt paistis sisseastujale rahulolemine ja kodusus vastu. Lugupeetud mehise pereisa kõrval tegi ta lahke abikaasa Henriette Wilhelmine, sünd. Clemenz, selle koja kõigile armsaks. Ja miks ei pidanud see kaunis ja kena olema, sest peale muu ajaliku õnnistuse pole siin ka perekonnaõnn puudunud. Peale poeg Friedrichi, kes teaduslikule tulevikule ette valmistus, oli neil veel poeg Karl († 1868), kes isa ameti päris, ja kolm õitsvat tütart, kes kõik päikesepaistet kotta tõid. Siin vara poolest õnnistatud kodaniku majas nähti heameelega, kui noorsugu oma noorusest rõõmu tundis ja kui nende lapsed ka mujalt kohast ja ausat seltsi leidsid. See lahke maja avas oma ukse ka mõnele noormehele, kes kitsastest oludest tulles ausa töö ja palgehigi varal vabama õhu poole püüdis.

Üks säärastest oli Hans Hindrik Falck, kes vaese möldri pojana Eestimaalt linna rändas, siis peale õppeaastaid 1820. a. ümber enesele J. F. Nestleri majas tiseritöökoja avas ja seda klaveriehitustehaseks suurendas. Oma suure hoole ja ettevõtliku ärivaimu najal tõusis ta mõjurikkaks tegelaseks. 1824. a. kosis ta Nestleri tütre Emilie ja rajas koja, mis Tallinna eesti seltskonna kohta omajagu tähtsust omandas. Selles majas valitses kristlik vaim ja tunti Lutheruse põhimõtet: „ristiusk — rõõmus usk“. Ka seisusevahed olid siin tundmata. „Iga hea inimene võeti siin kui inimene vastu, olgu ta vaene või rikas,“ seletab meile selle kohta usutav tunnistaja.¹⁾

Selle kõige järele võime arvata, mis sündis, kui perekonda, kus kaks poega ja kolm tütart lahke silmaga maailma vaatasid, veel teisi noori tuli. Siis muutusid koosviibimistunnid pidutundideks, eriti suvel Nestlerite ilusas aias, kust avanes ülikaunis vaade üle teravate vanaaegsete katuste Niguliste kirikust mööda altlinna ja mere peale.

Selles majas on ka Ph. Karell sisse ja välja käinud. Ph. Karell ja Friedrich Nestler olid peaaegu ühevanused, üks sama armas ja rõõmus laps kui teinegi. Neist said mänguseltsilised ja koolisõbrad. Mõlemate noorte huvid olid ühed ja samad. Üks tee oli neil iga päev kooli ja koolist koju. Koos veetsid nad vabad tunnid. Ühes olid nad merekaldal lainete mängu vaadlunud, Kadriorus lilli noppinud, Ülemiste järvel lutsukive visanud

¹⁾ J. F. Nestleri tütre poeg kirjanik P. Falck Riiast.

ja oma looduseuurimisreisidel kuni ilusa Tiskreni ja kauni Koseni tunginud.

Et noort Ph. Karelli oma varaliselt jõukama sõbra vanemate perekonnapidudest osa võtma kutsuti, oli iseenesestmõistetav. Selles majas ei arvanud keegi seda kitsast ruumi, kus ta kätki seisis, talle süüks.

Nestleri perekonnas on Hans Hindrik Falck noore Ph. Karelliga tihti kokku puutunud. Ka Ph. Karell on oma vanemast tuttavast suurt lugu pidanud. Lugupidamine muutus sõpruseks, mis mitte pole katkenud. Selle kodanikukoja mõju on nooresse Karellisse kõige parem olnud.

Ei olnud tähtsuseta, et selles lahkes perekonnas vaeste vanemate poeg vara seltskondlikke kombeid võis õppida ja väliste vormidega tutvuneda, milleta haritud inimesel maailmas raske on läbi saada. See oli Ph. Karellile pärastises elus, mis teda ülemate kümnetuhandete õhupiiri viis, suureks kasuks. Laitmatuid ja meeldivaid kombeid, vaba ja julget ülesastumist, millega Karell kõiki, kellega elu teda kokku juhatas, oma poole tõmbas, on ta kõigepealt siin lahkes ja elurõõmsas kodanikukojas õppinud.

Seda koda pole enam, ka selle perekonna järeltulijaid mitte. Õnn on tujukas ja muutlik. Harva läigib ta pale ühesuguses lahkuses mitme sugupõlve kohal. Nagu üksikud, võivad ka nemad kaduda. Nii sündis siingi. Pärastpoole õnn enam ei naeratanud Nestleritele. Nende suur varandus kahanes pea. Ja kui Karl Nestler a. 1868 suri, on nende koda Tallinnas kustunud.

Ülikooli-aastad.

Philipp Karell oli 20-ndas eluaastas, kui ta Tallinna gümnaasiumi lõpetas. See oli üks tähtis siht, mis saavutatud. Sellele pidi uus algus järgnema. Nüüd tuli ülikooli astuda. Kuis käisid noormehe palavamad soovid selle poole, et pääseda sinna tarkuse viimasele ja ülimalle allikale! Aga kui palju raskusi tuli enne võita, kui vaeste vanemate laps selle peale võis mõtelda, et võõras, kauges linnas üliõpilaseks hakata!

Siiski, võimatu on võimalikuks saanud. Paar nädalat peale gümnaasiumi lõpetamist on Ph. Karell voorimehe vankril, ja tema kõrval ta sõber F. Nestler, et ülikoolilinna poole veereda. Pea tervitavad neid teaduslinna tornid ja juba ongi nad Emajõe kaldal. Pikad koolivaheajad, nagu meie päevil, olid tol ajal

tundmata ja võimata. 23. juulil 1826 astus Philipp Karell kui *studiosus medicinae* Tartu ülikooli. Matriklinumbri 2 202 all on ta nimi akadeemia kodanikkude kirja pandud.

Nagu nooremas põlves kodus, nii on Karell ja Nestler ka ülikoolis teineteisega lähemas läbikäimises olnud. Sõber on sõbra kõrval seisnud kuni viimase, Nestleri, varase surmani. Ühe sõbra kõrvale on Karellil juurde tulnud veel mitu teist, kellest me pärastpoole mõndagi ta perekonna tuttavate hulgas Peterburis leiame. Noormehe lahke iseloom on kõiki tema poole tõmmanud, kes temaga kokku puutusid, olgu nad mistahes seisusest.

Iseäranis sooja südamega lähenes Karell Kreutzwaldile, kes pool aastat enne teda üliõpilaseks oli saanud. Pea leidsid noormehed, et neid nii mõnigi asi kõige lähemalt ühendab. Üks ja ühine oli neil kodumaa, ühine oli neil ka rahvas. Ühiselt tahtsid nad sellele oma paremat anda ja ohverdada. See pidi noormeeste sõprusele kitti andma, kuigi tol ajal rahvuslikust küsimusest meie aja mõttes veel kõnet ei võinud olla. Ka see sõprus on mõlemate meeste surmani kestnud.

Karell oli teaduse algallikal. Ta nooruse südamesoov oli täide läinud. Kuid siiski, kuidas pidi ta neid väliseid raskusi võitma, mis otse raudmüürina ta vastas seisid?

Elu ülikoolilinnas oli kallis. Riided ja ülespidamine maksid omajagu. Kallis oli ülikooli õppemaks, samuti maksid ka õpiraamatud palju. Kust pidi see kõik tulema? Vaeste vanemate kodust ei olnud midagi oodata.

Juba kahe aasta eest oli Philipp Karelli isa surnud, jättes omastele järele ainult oma ausa nime ja õnnistuse. Ka see oli suur vara, millest poeg lugu pidas. Ta ei heitnud meelt. Kindla lootusega astus ta ülikooli, teades, et ta vanemate Jumal teda maha ei jäta. Ja säärane lootus ei petnud teda.

Tartu minnes on talle kõigepealt Hans Hindrik Falck, kes Tallinnas kaunis kindlale varanduslikule järjele oli tõusnud, oma toetajat kätt pakkunud. 1) Juba siis, kui Karell oli gümnaasiumi ülemates klassides, olla ta teda varaliselt toetanud. 2) Vististi oleks siitpoolt noort üliõpilast veel enam toetatud, kuid viimane ei tahtnud vastu võtta. Ta aus meel ei lubanud talle suuri võlgasid teha, mida viimaks ei jõuaks tasuda. Karell tahtis näidata, et „ise on mees“. Ta käis oma õppimisaastatel sama rada, nagu sajad pärast teda, kes eesti tarest valgusele tungisid. Tundide

---

1) Proua dr. A. Hoffmann'i, sünd. Falck, andmetel. Karellide kirjakogus.

2) Hra Paul Falck'i lahke teate järgi.

andmise ja eratöödega püüti niipalju teenida, et kõige hädali-semaid väljaminekuid tasuda. Ja kui seegi ei tahtnud mõjuda, võttis Karell 20. jaan. 1828 kroonu-abiraha vastu, et mureta õppida. Seda on ta neli aastat — kuni 24. veebr. 1832 — tarvitunud. Nii pole Karell oma üliõpilasaastatel just suurt puudust kannatanud.

Üliõpilaste elu tähtsamaist küsimustest võttis ta elavalt osa. Ta astus kesk keerlevat elu, liikus selle aja üliõpilasilmas ja pani seda liikuma. Ja küsimusi ei olnud just vähe, mis ülikoolis õppiva noorsoo meelest vastust ootasid. Tarvis oli seisukohta võtta liikumises, mis Saksamaa ülikoolides alanud ja mille lained nüüd ka Emajõe-linna ulatusid.

Tartu noores ülikoolis olid juba pikemat aega teineteise vastu võitluses seisnud ühel pool üldine üliõpilaste ühendus (*Burschenschaft*) ja teisel pool maakondlaste (*Landsmannschaft*) ehk kitsamate korporatsioonide ühendused, kes oma liikmeid Balti üksikutest maosadest tahtsid koguda ja omavahel eden-dada neid mõtteid, mis eriti huvitasid meie maakondi, nagu neid nimelt nende ülemad seisused esitasid. Võitlus oli nii elav, et vahetevahel isegi riigivalitsus, kes poliitilisi sekeldusi kartis, vahele pidi astuma. Ja seda pole imeks panna, sest oli ju alles hiljuti (23. märtsil 1819) Vene teenistuses olev saksa kirjanik Aug. v. Kotzebue Mannheimis üliõpilase attentaadi ohvriks langenud.

Võit jäi maakondlastele. 7. sept. 1821 kutsus Körber, pärastine Väandra õpetaja, oma mõtteosalisi üldisest üliõpilaste ühendusest välja astuma. Nemad tahtvat luua „Curonia“ maakondlaste ühenduse. Päeval peale seda lahkusid ka tallinna-maalased üldisest ühendusest ja asutasid korporatsiooni „Estonia“. ¹⁾ Sesse üliõpilaste ühendusse astus ka Karell.

Need korporatsioonid olid, nagu teame, aristokraatlikud ühingud. Seda oli ka „Estonia“. Sinna koondusid kõigepealt Eestimaa mõisnike ja Tallinna jõukamate kodanike pojad. Pere-kondade pojad, kes kõrgemast seisusest ei olnud, jõudsid seal üpris harva suuremale mõjule.

Väikekodaniku poeg Ph. Karell, niisama tema suguvend Fr. Kreutzwald, on selle mõju siiski enesele võitnud. Nad mõlemad on „Estonia“ värvikandjajaks vastu võetud, Karell a. 1828. Ta vaimuteravus, mõtteausus ja mehemeel on enesele omandanud mitte üksnes hädapäralise sallivuse, vaid kindla auaseme.

---

¹⁾ A. v. Gernet, Das Ringen um landsmannschaftl. u. burschenschaftl. Prinzipien in Dorpat. Dorpat 1883.

Karell on kõige järele, mis temast teame, olnud „Estonia“ tähtsamaid liikmeid. Tema sõna on seal midagi kaalunud. Siimaani elati selles üliõpilaste ühingus üldise üliõpilaste kodukorra (*Burschen-Comment*) järgi. Karell lõi oma korporatsioonile erilise kodukorra, mida tema nime järgi „Karelli kodukoraks“ (*Karellscher Comment*) nimetati ja mis 1830. a. jõusse astus.¹⁾ Ta katsub oma ühendusele valjut korda luua. Tema nõuete kohaselt peab „Estonia“ olema rüütellik noorte ühendus. Kõnes, mille ta 26. märtsil 1830. a. pidas rebastele, see on noorliikmetele, kes korporatsiooni vastu võeti, on ta peale muu ütelnud: „Kuna meie ühendusele väga tarvis on häid lööjaid, siis on teie kohuseks kõike jõudu kokku võtta, et ennast seesugusteks välja arendada.“ Ta nõuab seega häid vehklejaid. Korporatsiooni au eest tulla välja astuda ka mõõgaga! Kui sellepoolest kaugemale mindi kui õige, üks kahevõitlus teisele järgnes, siis oli Karell jälle esimene, kes nooremate liialduste vastu üles astus.²⁾

Elu niisuguses korporatsioonis, millel oma kardetavad libedused ja mis tuhandetele komistuskiviks saanud, ei viinud Karelli ta õigest rööpast mitte välja. Tema hing ja vaim omandasid selle elu parema osa. Ideaalid, mis tole aja parema nooruse ees hiilgasid, on ka tema südant täitnud vaimustuse puhtama tulega.

„Estonias“ harrastati juba mõnda aega neljahäälega laulu. Siin on Karell — nagu me tema enese suust oleme teada saanud³⁾ — ühes Kreutzwaldi ja pärastise Rõngu õpetaja Ludwig Körberiga meestekvartetis kaasa laulnud.

Kuid kõigi huvide juures, millega Karell üliõpilaste elusse suhtus, kõige nooruse rõõmu ja ülevoolava vaimustuse juures, mida temal nii mitme puhta lõbu jaoks jätkus, pole noor teadusjünger oma peaülesannet, tööd, unustanud.

Need kuus aastat, mis Karell Tartus viibis, olid temale väsimatu õppimise ja töö aastad. Ihu ja hingega oli ta oma eriteadusele — meditsiinile — andunud. Professoritest on kõige enam ta teaduslikku edenemist mõjustanud dr. Franz Sahmen, kes Tartu maakonna arstist ülikooli dietetika- ja rohuteaduse-

---

¹⁾ Karelli kodukorra mõned põhijooned on ka praegu veel (1926) „Estonia“ korporatsioonis maksvusel. Toim.

²⁾ A. v. Gernet, *Geschichte der Estonia*.

³⁾ Juulikuus 1878.

professoriks kutsuti. Karelli vaim nõudis kõiges sügavasse tungimist.

Nõnda õppides ja uurides sai üliõpilasest teadlane, kes oma erialal enese igalpool tundis kodus olevat.

Ülikoolist lahkumine.

Tagajärjekas vahejuhtumus.

Karell seisis arstiteaduse lõpueksamite ees. Ta oli hoolas üliõpilane olnud. Tungiva põhjusega ei jäänud ükski loeng kuulamata. Üheltki praktikumilt, kus noor arst tegelikult pidi harjutama, pole ta puudunud. Siiski nõudis viimne lõpueksam palju vaeva. Noor arstiameti kandidaat oli juba õige väsinud. Oli vaja värskesse õhku minna vaimu karastama ja uut jõudu koguma. Kaugele linnast, kaugele maa elustavasse õhku! Juba ta läheb maanteel edasi, selsamal teel, kust ta viie aasta eest sõber Nestleri seltsis ülikoolilinna sõitis. Siis nii roosiline kõik, nüüd aga süda rõhutud, vaim roidunud. Ta sammub aeglaselt edasi, ees tolmune maantee, kahel pool viljapõllud, mis vikatit ootasid, sest see oli augustikuu lõpul või septembri alul a. 1831. Mõtted viibisid tal eksamite juures, mis rasked, ja tulevikus, mis tume!...

Siis korraga pöörin, nii et maa väriseb. Vaateringis paks vaatamist takistav pilv. Mis see pidi tähendama? Kust võis pilv tulla selgel, kullasel sügispäeval, millel enam suve kui sügise nägu? Pilv on tolmupilv. Pöörin — tõlla rataste pöörin, mille ees hobused lõhkuma läinud. Tõllas on naisterahvas surmahirmus. Ka on ta juba vähemaid vigastisi saanud. Karell tormab hobuste ette, haarab julgesti valjastest kinni ja sunnib lõhkuma läinud loomad seisatama. See kõik sündis nii kiiresti, et ta isegi ei teadnud, kuidas selle kardetava julgustükiga oli hakkama saanud.

Selle järel esitleb ta ennast tõllas istuvale daamile ja pakub talle oma abi. Ta muretseb selle eest, et viga saanud naisterahvas arstliku ravitsemise alla saab, ja kuulab peale selle ka ise haige seisukorra järele.

Võõras daam kosus pea. Ta pärib nüüd ka oma aitaja järele. „Härra Karell“, ütleb lahke naisterahvas, „ma olen teile palju tänu võlgu. Kuis võiksin ma teile seda avaldada? Kas ma ei võiks teile kuidagi tulevikus teed silendada?“

Ja seda võiski lahke naisterahvas, kes neid sõnu rääkis. Ta polnud, nagu proua Marie v. Hirsch mu küsimuse peale teatas, keegi muu kui Vera Dmitrievna Galitsõn¹⁾, vürst Aleksander Galitsõni abikaasa, kelle mees oli esimese kūrassiiridiviisi kindral ja kelle nimi keiser Aleksander I ajal ja ka veel keiser Nikolai I valitsuse alul kaugele kõlas.

Ka keiser Nikolai I ihuarstil professor dr. Martin Mandt'il on teada juhtumus, mis üliõpilase Karelli mõjuvõimsa naisterahva lähedusse viis. Ta kirjutab oma elumälestistes²⁾ selle kohta järgmiselt: „Üks juhtumus on Karelli pärastpoole kindraliproua von Meyendorff'i katkiläinud tõlla juurde viinud, kelle abikaasa oli seekord ratsakaardiväe polgu ülemaks ja kes teda siis esimesel võimalusel Peterburi kutsus.“

Siiski pooldame esimest teadet, et naisterahvas, kellega Karell oma jalutuskäigul kokku puutus, oli kindraliproua Galitsõn. Seda kinnitab meile Karelli õetütar, proua Marie von Hirsch, kes Karelli majas üles kasvas, ja samuti ka veel prl. Marie Karell, tema vennatütar, kes kaua aega tema majas viibis. Seejuures jääb tõsiasjaks, et proua Galitsõn v. Meyendorff'i perekonnaga tuttav oli ja noort tohtrit võis soovitada, kui Meyendorff'il oma kaardiväepolgus arsti tarvis oli.

Prl. Marie Karelli teate järgi oli vürstinna Galitsõn Võnnu linna reisimas, kus tema mees sõjaväekorpust juhatas. Ühe teise sõnumi järgi tahtis ta Raadi mõisa v. Liphardt'i perekonnale külaliseks minna ja peatuda selle kunstilossis, mida kunsti-harrastajad „Väikeseks Versailles'iks“ nimetasid.

On arusaadav, et ka Võndu reisijale siin peatuda küllalt huvi pakkus. Olid ju mõisaomanikud v. Liphardt'id enam kui saja aasta jooksul mitmekümne majoraatmõisa sissetulekud siia matnud, et nende eest kunstiväertusi koguda: skulptuure, maale, gravüüre, hiina portselani, stiilseid mööbleid, haruldasi sõjariistu ja palju muud, mille väärtus määratu suur. Seal oli näiteks hiiglavaas siberi malahiidist, nagu sarnane üksi veel Peterburi Ermitažis olemas, laud, millel Louis XIV oma ediktid olla alla

---

¹⁾ Juhtumus on ka Hageri khk. tuntud, kus naisterahvast suurvürstinnaks nimetatakse. A. Sitronlich'i kiri 7. veebr. 1926. Karellide kirjakogus.

²⁾ Mandt: tsiteeritud töö. Dr. A. Pezold: Eesti Kirjandus 1928, lk. 36. Toim.

Kui dr. Mandt oma raamatus peale muu kirjutab: „Poisid noorpõlves on ka perekond Krusenstiern tema heategija olnud,“ siis tuleb sedagi lauset prl. Marie Karelli seletuse järgi nii õiendada: „Krusenstiernid olid Karelli head tuttavad, ei ole talle aga ta õppimise ajal mitte abi andnud.“

kirjutanud, ja kaks kõrget vaasi, mida Napoleon I omaks nime-
tanud. Neid asju olen ma ise a. 1877 seal näinud.

Neid kogusid on ammust ajast paljud kunstisõbrad vaatamas
käinud. Neid on omal ajal ka Paul I oma abikaasaga imestlenud.
Mis ta siin nägi, selle järele olla ta mitmeti oma suvilossi
Pavlovski ehitanud ja veneetsia klaasist hiiglalaternad, nagu nad
Raadi mõisa lossi eesruumis seisis, oma lossi paraadsaali üles
seadnud.

„Kas teie ei tahaks Peterburisse tulla?“ küsib lahke proua
temalt uuesti. „Peterburisse?“ kordab Karell seda palju kaalu-
vat nime, kuna ta sinised silmad särama löövad ja pale õrna
jumega kattub. „Miks ma seda ei sooviks? Olen kroonustipen-
diaat ja pean sinna minema, kuhu mind saadetakse. Mul enesel
pole midagi valida.“

„Esitlege ennast minule Peterburis, kui valmis olete“, ütles
lahke proua uuesti, „tahan teha, mis võimalik, et teie soov täide
läheks.“ Seepeale andis vürstinna Galitsõn oma aitajale kätt,
teda lahkesti jumalaga jättes. Et ta sõna pidas ja see sõna
mõjus, võime sellest järeldada, et kroonustipendiaat Karell
tõesti pea Peterburi asus ja seal temale hiilgav tulevik vastu
naeratas.

Üliõpilane Karell on eksamitööde juures haigeks jäänud.
Sellepärast on ta 22. dets. 1831 arstiteaduskonnale palvekirja
esitanud, et see talle luba annaks viimastele eksamitele ilmuda
1832. a. esimesel poolaastal. Ka palub ta, et temale, kuna ta oma
õppimist doktori astmega loodab lõpetada, rahaline abi lubataks,
mis kroonustipendiaatidele anti, kes selle õppeastmega ülikoolist
lahkusid.

Karell täitis, mis ta lubanud. Ta õiendas varsti peale seda
kõik eksamid. Lõpueksami esimene pool oli juba 13. veebr. 1830
tehtud. Sellele järgnes teine pool 19. jaan. 1832.

Eksamid sooritas Karell hästi. Nõuti ka haigetelugusid.
Neid on ta kirjutanud kolm: pleuriidi, *hemiplegia incompleta*
ja sünnituse üle. Peale selle veel kaks kirjalikku tööd: *de luxa-
tione maxillae inferioris* ja *de apoplexia*. Haigetelood on saksa,
kirjalikud tööd ladina keeles kirjutatud.¹⁾

Arstiteaduskond oli ta eksamid doktoriastme kohaseks
arvanud. Et noor arst selle osaliseks saaks, pidi ta veel oma

---

¹⁾ Ph. Karelli ülikoolis viibimise aja ametlikud dokumendid on kõik alles.
Nendele on juurde lisatud ärakirjad ta doktori- ja audoktori-diplomist, samuti
ka ärakiri ta teenistuslehest kuni 12. apr. 1881. E. V. Keskarhiiv, Tartus. Toim.

doktori-väitekirja kirjutama ja seda avalikult kaitsma. Selle aja nõuete järgi kirjutata oma väitekirja ladina keeles pealkirjaga: *de rheumatismo uteri*. Arstiteaduskond tunnustas 16. maikuu-päeval 1832 Ph. Karelli *medicinae doctori*ks ja andis talle ta doktoridiplomi kätte peale seda, kui ta oma doktorivande oli vandunud, mis ka ladina keeles sündis.

Päeval pärast seda saadeti eksamiprotokollid endise üliõpilase ja kroonustipendiaadi Philipp Karelli kohta, „kes pearahamaksjast seisusest“, kuraatori kätte. Mainitud seisusest vabastati ta 12. aug., nagu ministeeriumist 6. sept. 1832 arstiteaduskonnale teatati.

Päeva, millal ta Tartu ülikooli poolt doktoriks nimetati, pole Ph. Karell iialgi unustanud. Kõigi austuste kõrval, mille osaliseks ta pea pidi saama, on ta seda üheks suuremaks aupäevaks pidanud. Ikka ja igalpool on ta seda tänuga tunnustanud.

„Kaks päeva peale oma doktoripromotsiooni“, nii jutustab ta 50 aastat hiljem oma ametijuubelil oma noorpõlve õppimisaastatele tagasi vaadates¹⁾, „lahkusin ma ülikoolilinnast oma truu sõbra, vara surnud dr. F. Nestleriga, kes samal ajal kui mina doktoriks oli saanud. Oli kuldne lehekuupäev. Kõik estoonlysed ja paljud tuttavad teistest korporatsioonidest olid lahkujate saatmiseks kokku kogunenud. Ja kuna vägevast, täiest häälest kooris lauldi laulu „Bemooster Bursche zieh ich aus, Ade!“, läksime läbi tuttavate, armsate uulitsate *alma mater*'i ette, kus mõni aken ja uks avanes, et nii kõige paremini viimseid tervitusi pakkuda. Linnarajalt mindi toolvankril edasi Mollatsi, kus vastpuhkenud kaskede all jumalaga jäeti. Rõõmus laul vaheldus liigutuspisaratega. Ja just sel pilgul, kus „Estonia“ värve elada lasti, kõlas vägev kõuelöök, mille peale mitmehääleline hurraa kostis. Mulle näis see meelde tuletavat elu tõsidust, millele ma vastu läksin.

Vaatan ma nende kuue aasta peale tagasi, millal ma Tartus viibisin, siis olin ma vististi tööd teinud, nagu minu doktoridiplom tõestas. Aga ma olin ka elust endast rõõmu tundnud, kuna ma seltsielu ja meelelahutust mitte ei põlanud. „Tunneb ja harib ennast ju inimene üksnes inimese varal,“ ütleb Goethe.

Mu õnneks olid tookord üliõpilaste hulgas tublid noored mehed. Mu süda põles armastusest ja sõprusest, millele ka mu seltsivennad soojalt vastasid. Heameelega esinesin ma rahu-

---

1) „St. Petersb. Zeitung“ 1882, nr. 138, 139.

kohtunikuna, sest mu röömsa meele juures oli mulle iga tüli vastumeelt.

Tähtsam kui teadmised, mida ma olin oma õpetajate ettelugemistel kogunud, oli vaim, mida ma eluks Tartust kaasa võtsin, mis meile arstiteadlastele Hippokratese ja Hufeland'i põhimõtete järgi selles seisis, et arstimiskunst meile usundiks pidi saama, mis ennastsalgavas armastuses inimese vastu, kindlas püüdmises tõe järele ja kõikumatus truuduses kutse alal pidi nähtavale tulema. Selle rikka kaasavara eest võlgnen ma südamlukku tänu oma *alma mater*'ile.“

Oleme need sõnad siia lühendamata üles tähendanud. Nad on meile seda armsamad, et meil Philipp Karelli nooreast, mis meist kolm sugupõlve kaugel, muid otsekoheleid tunnistas ei ole, mis nii sügavasti ta hinge põhja laseksid vaadata. Mees, kes nii mõtles, nagu siit ilmneb, kes nii tõsiselt elu peale vaatas, nii palju eneselt nõudis, et üksnes tõe ja ligimesarmastusele elada, ei võinud mitte pankrotti jääda. Selle kätte pidi eluvõitluses langema rohke ja täispuistatud mõõt.

Väearstina Peterburis.

Maikuu lõpul 1832 jõudsid Karell ja tema sõber Friedrich Nestler Peterburi. Viimane sai Peterburi maakonna-arstiks. Karell otsis kõigepealt oma vanema venna üles, kes peale rändamisaastaid paar aastat enne seda ka Peterburis oli enesele kindla peavarju ja igapäevase leiva leidnud. Ta asus venna juurde, kuni otsus tema tuleviku kohta langes. See tuli pea ja tema soov täitus.

Kindral v. Meyendorffi ettepanekul nimetati Karell sõjaväearstiks ja juba 7. juunil 1832 algas ta oma teenistust ihukaardiväerügemendi pataljoniarstina. Paraku puuduvad meil lähemad teated selle kohta, kuidas Karell esimesed ametiaastad Peterburis elas. Me teame üksnes seda, et ta pikemaks ajaks oma vanema venna juurde elama jäi, tema seltsis uute oludega tutvuneda püüdis ja selle aja peale enam kui üks kord tänulikus meeles tagasi vaatas. Me võime arvata, kuidas need uued olud oma valguse- ja varjukülgedega ta vastuvõtlikku hinge mõjusid. Kuis võis Peterburi oma rikaste teaduseasutiste, muuseumide ja kunstikogudega talle uusi muljeid pakkuda, ta mõtteringi laiendada ja talle võimalust anda palju avarama pilguga elu ja ilma peale vaadata, kui see siia maani kodu ja kodumaa kitsastes oludes oli võinud sündida. Kuid kõike uut, mida Karell nägi, võttis ta ses mõttes

vastu, et uue jõuga, selgema silma ja vahvama vaimuga elada oma ametile ja teenistusele, milles ta kõigepealt kannatavaid vendi tahtis teenida.

Karell pidi südameid võitma. Need pidid ka siin suurlinnas talle vastu tuksuma. Peterburi perekonnad avasid talle oma ukсед. Sinna pääsemist kergendasid Karellile ta lahke ülesastumine, meeldivad seltskondlikud kombed ja vaimukas jutuand. Juurde tuli veel asjaolu, et Karell oli tõesti osav arst. Tema teadmised arstiteaduses olid soliidised. Ja ta laiendas neid päevast päeva, nii et ükski arstiteaduslik saavutus talle võõraks ei jäänud, ilma et ta seda ka omapoolt tegelikult ei oleks järele kat sunud. Seks tutvus ta kõigepealt uuea arstiteadusliku kirjandusega. Samuti püüdis ta ametivendadele läheneda, kelle poolt ta kuidagi oma teadmiste laiendamist võis loota. Ja selleks oli võimalusi küllalt.

Ajal, millal Karell Vene pealinna saabus, töötas seal arstiteaduse alal saksa arst Martin Mandt Marburgist. Ta oli Peterburis professoriks ja ühtlasi ka keiser Nikolai I ihuarstiks.

Sellele mehele lähenes noor väearst Karell kõige enne ja võitis tema lugupidamise. „Mina kogusin enamasti igal talvel“, nii kirjutab selle kohta M. Mandt oma mälestistes, „umbes 20 vanemat ja nooremat arsti oma ümber, et haigevoodi ääres hospitalis loenguid pidada. Kaardiväe ratsarügemendi arst hra dr. Carel oli 2½ aastat minu tähelepanelikumaid kuulajaid niihästi minu ettekande kui minu isiku suhtes. Heameele ja vastutulelikkusega täitis ta mu vähemaid ja suuremaid nõudeid, nagu nad õpetaja ja õppija vahel tihti ette tulevad. Ta oli väike, kahvatu mees 1) kõige vähenõudlikumate, peaaegu alandlikkude kommetega. Kui mitte vaimu, siis oli see noormees oma tegevusega minusse mõjunud ja ma lasksin teda mõnegi austuse osaliseks saada.“

Nii oli noor arst Peterburis enesele mõjurikka soovitaja võitnud. Kui tähtsaks see Karelli tuleviku kohta pidi saama, näeme pea.

Juba esimestel ametiaastatel õnnestus Karellil pikemale uurimisreisule välismaale pääseda. Reis viis teda Pariisi ja Londoni. Selle reisu eriliseks ülesandeks oli noorel „staabiarstil“ ja „kolleegiaassessoril“ Karellil tutvuda tähtsa Hollandi arsti parun

---

1) Imelik see Karelli välimuse kirjeldis! Minu mälestuse järgi ei võidud teda sugugi väikeseks nimetada, enimini oli ta kõigiti täismees. Seda pidigi mees olema, keda keiser Wilhelm I-ga võidi ära vahetada.

Heurteloup'i meetodiga, mis põiekivindite arstimises töötas põhjapanevaid muutusi tuua.

Karellil ei läinud korda võõramaa arstiga isiklikult kokku saada. Pea tuli aga dr. Heurteloup ise Venemaale ja esines siin mitmel pool loengutega ja näitas oma meetodit. Valitsus nimetas Karelli külalise saatjaks ja ta abiliseks lõikuste juures.

Mida noor arst selle meistri juures nägi ja õppis, missugused tema lõikusabinõud olid, mille täiendamise kallal ta juba 12 aastat oli tööd teinud, selle kohta avaldas Karell ühes saksa ajakirjas kirjatöö.¹⁾ Ta tutvustas siin lugejaid Hollandi arsti operatsiooniviisiga, kes põiekivindeid hävitada püüdis nende purustamise abil. Nimelt soovitas ta, et purustamine ette võetaks, kui kivindid veel liiga suureks pole kasvanud. Karell pani erilist rõhku sellele, et ka mitteamstid tundma õpiksid neid sümptomeid, milles kivindihäiguse algus avaldub, nii et õigel ajal veel abi võiks leida. Karell kirjutab selles töös:

„Küll ütlevad mõned, et lihtrahvas, kes oma tervise suhtes liiga tuim olla, ei saaks aru seletusest kivindihäiguse ja selle vastu abi otsimise kohta ja et seda üksnes haritud seltskonnale peaks pakutama, siiski — ka lihtmees pole tuim, kui ta kannatama peab.“

Varsti pärast seda sai Karellil võimalikuks oma kolleegidele ka mitmes muus asjas uusi radu näidata. Nii oli tema esimene Venemaa arstide hulgas, kes murtud luude ravimisel täriksisideme²⁾ tarvitusele võttis.

Juba ühes oma doktoritöö juhtlauses oli ta väitnud: „*Simplicium medicamentorum usus certior*“ — lihtsamate rohtude tarvitamine on kindlam. Ja mida kauemini ta haigevoodi juures pidi abi andma, seda enam veendus ta, et rohtude rohkuse abil on võimatu parandust tuua. Tuleb muret kanda, et haige toitmine õigel alusel seisaks ja kõik sünniks, et organismi üksikud osad oma loomulikus tegevuses takistada ei saaks. Mitte arsti pillid ja pulbrid, vaid jõud, mis organismil tagavaraks, peab kõigepealt häiguse vastu võitlemiseks välja kutsutama. „*Certe divini aliquid in lacte latet*“ — midagi jumalikku on piimas varjul. Selle muistse aja arstimisjuhise tõi ta jälle päevavalgele. Selle põhjal töötas ta uue süsteemi välja, kuis ja missuguseid haigeid tuleb ravida piimaga. Oma haigetele, verevaestele, vee-

---

¹⁾ Vollständige Beschreibung von Baron Heurteloups Lithotripsie und Lithokenose durch Percussion, nach dessen eigenen mündlichen Mittheilungen und Papieren. Zeitschrift für die gesammte Medicin mit besonderer Rücksicht auf die Hospitalpraxis und ausländische Literatur. Bd. VII. Hamburg 1838.

²⁾ Русскій биографическій словарь'i järgi.

tõbistele ja mitmesugustele kõhuhaigetele, keelas ta ravi alul kõik muu toidu ära ja lubas neil üksnes piima tarvitada. Seegi pidi olema kooritud piim, mida haigele igakord väikestes annustes, 3—4 korda päevas, pidi antama. Sedagi pidi haige ainult suutäieviisi vastu võtma ja mitte kohe alla neelama, et ühes piimaga enam sülge alla läheks.

See ravimisviis sai pea tuttavaks Karelli piimravi nime all. Ta on teda suusõnaliselt soovitanud, kus ta iganes ametivendadega kokku puutus. Ka kirjutas ta selle kohta pikema töö¹⁾, mis paljudesse Euroopa keeltesse tõlgiti.

Karelli piimravi on arstidemaailmas vastukõla leidnud. Juba 1861. a. tänas Tübingeni professor F. Niemeyer Karelli ta ravi eest ja tõendas, et ta mitu korda on võinud haigetele Karelli piimraviga kergitust tuua ja neid tervenemisele aidata. Ja need haigetelood, mis Karell ülemalnimetatud töös enese ja ametivendade tegevuse tõestuseks ette toob, on väga huvitavad. Nad näitavad, missuguseks heategijaks kannatavaile kaasinimestele Karell oma lihtsa piimraviga on saanud. See ravimisviis on ka veel praegu tarvitusel ja õige tihti arstiteaduslikus kirjanduses kõneaineks.²⁾

Peale oma kohuste täitmise rügemendi- ja sõjaväehaiglais töötas Karell ka eraarstina ja oli kõigis rahvakihtides õige lugupeetud ja armastatud arst. Ta tuli haige juurde sooja, osavõtliku südamega. See heatahtlik osavõtt, ühendatud suure teadmise ja arstilise osavusega tegi Karelli otsitud arstiks. Ka oma kolleegide keskel oli ta peagi tuntud mees.

Nii pole imeks panna, et Karell kaua esimesele kohale peatuma ei võinud jääda. Juba 1834. a. novembrikuul nimetati ta kaardiväe ratsarügemendi nooremaks arstiks ja 1838. a. maikuul sai ta sama rügemendi staabiarstiks, millist ametit ta kuni 1855. aastani pidas. Ühtlasi täitis ta 1840. a. jõulukuust saadik kindralstaabi arsti kohuseid. Selle kõrval pandi aumärk aumärgi järgi ta rinda.

Kuid selle kõige juures oli Karell endiseks jäänud oma lahkuse, lihtsuse ja lapseliku alanduse poolest. Kõigepealt jäi endiseks armastus, mis teda omastega ta vaeses kodus ühendas. Tema esimene mõte oli kallile, armsale, unustamata emale. Tänu-

---

¹⁾ De la cure de lait. Archives Générales de Médecine, 1866, Volume II, lk. 513 ja 694. Ka eestikeelses tõlkes olemas. „Eesti Arst“ 1926. Toim.

²⁾ A. Lüüs, Philipp Karelli elu ja arstline tegevus. Eesti Arst 1926. Siin ka sellekohase välismaa kirjanduse nimestik. Vaata ka „Toimetaja eessõna“ ja kirjanduse nimestik selle raamatu lõpus. Toim.

lik poeg suurlinnas on kõik teinud, et ema vanaduspäevi lähedamaks ja soojemaks muuta. Ta on teda sealt tihti vaatamas käinud.

Armastus suguseltsi vastu tõi teda ka Raplasse, kus ta vend Johann Ludvig köstriks oli, kellega teda armastusside ühendas. See side muutus veel kindlamaks, kui tema ema peale isa surma köstri juurde Raplasse elama asus ja sinna jäigi, kuni ta 30. jaan. 1845 suri ja oma mehe kõrvale Tallinna Kalamaja surnuaiale viimsele rahule viidi. See kõik on Rapla väikest köstrikohta ja kogudust Peterburi lugupeetud arstile nii lähedale toonud ja armsaks teinud.

Varsti peale noore tohtri ametisseastumist oli Eestimaal koolera puhkenud. Taud oli ka juba Raplale lähenemas. Kui Karell seda kuulis, laskis ta ennast ametlikult Raplasse komandeerida ¹⁾, et hirmsa haiguse vastu abinõusid tarvitusele võtta. Kõle haigus ei suutnudki maad võita.

Karellil pole iial meelest läinud, mis ta oma sõpradele võlgnes. Nende hulgas seisis aukohal Hans Hindrik Falck. Oma esimeseks aukohuseks pidas ta seda tasuda, mis ta üliõpilasena temalt laenanud. Ja kui pärastisel Tallinna kildivanemal Peterburis toetust vaja oli, on Karell igal ajal mõjuval kohal auväärt tegelase ettevõtteid toetanud. „Sinu soov on minule käsuks,“ oli ta kord vanemale sõbrale seesuguseis asjus avaldatud palve peale Tallinna vastanud. ²⁾

Karell sobitas Peterburis ka uusi sõprusi. Kes kodumaaga kuidagi ühenduses oli, selle poole tõmbas teda iseenesest nagu salaväega. Kui Karell veel väearst oli, nimetati Carl Bernh. Höppener Tallinnast ihukaardiväerügemendi apteekriks. Selle mehega sigines Karellil peagi sõprus, mis kestis kuni Höppeneri surmani Tallinnas a. 1871. ³⁾

Pea pärast Raplas viibimist tabas Karelli teade: ta noorpõlvesõber dr. Fr. Nestler olla lootuseta haige! Nüüd ruttas ta oma sõbra voodi juurde ja püüdis kõik teha, mis ta kui arst oma parimale sõbrale võis teha. Kuid kõik ta hool ja armastus ei suutnud kannatajat aidata, kes veebruarikuul 1837. a. tiisikuse ohvriks langes.

---

1) Proua M. v. Hirschi teate järgi.

2) Hra Al. Falcki teate järgi.

3) A. Schiefner'i kirjade järgi Kreutzwaldile.

Väearstist keiserlikuks ihuarstiks.

Päevadel, kuhu meie oma perekonnalooga oleme jõudnud, oli dr. M. Mandt keiser Nikolai I tervise eest hoolitsejaks. Keiser pidas temast lugu ja austas teda oma täie usaldusega. Ta oli juba kauemat aega oma kõrgete härraste teenistuses olnud ja soovis nüüd 1849. a. alul mõneks ajaks oma kodupaika, Marburgi Saksamaal, reisida ja palus enesele selleks pikemat ametipuhkust.

„Seda võite saada“, ütles keiser, „aga siis peate mulle kedagi teist oma asemikuks soovitama, kellele ma samase usaldusega võin vastu tulla, nagu teile.“

„Seda ma võin, majesteet“, oli tohtri vastus, „ma soovitan teile üht nooremat, aga väga tublit arsti.“ „Ta on saksa ülikooli lõpetaja,“ lisis ta oma soovitusel veel juurde. ¹⁾

Neid sõnu keisri vastu rääkides ei mõtelnud ta kedagi muud kui dr. Karelli, kes 2½ aastat Mandti kliinikus oli töötanud ja kelle peale ta võis julge olla, et see ta arstimisviisi keisri juures edasi viib sel ajal, kui ta ise ära peab olema.

Keiser oli ettepanekuga rahul, seda enam, et ta soovitatud arsti juba varem polgu haiglas arvas näinud olevat, ja nimetas tunni, millal viimane ennast temale pidi esitlema.

Määratud ajal oli dr. Karell oma kohal.

„Teie olete sakslane,“ ütles keiser Karellile, vaadeldes nähtava heameelega nägusat meest, kes laitmata oma ülesastumises, nõtkes ja paindub liikumistes.

„Ei, majesteet, ma olen eestlane“, oli Karelli esimene sõna Nikolai vastu, „ma olen vaese eesti talupoja poeg.“ „Aga ma olen“, tohib ta jätkata, „saksa haridusele, mille ma omandanud, palju tänu võlgu. Ka on minu perekond sakste poolt mõnda lahkust vastu võtnud.“

„Eestlane“, tähendab nüüd keiser omapoolt, „vaese talurahva laps! Seda enam meeldite mulle. Te jääte minu teenistusse.“

Ja sinna ta jäi ka siis, kui Mandt ametipuhkuselt tagasi tuli. Esimene oli vanemaks ihuarstiks, kuna Karell noorema arsti kohuseid täitis.

Rahvasuu Hageris teab selle kohta järgmist jutustada:

Kahevõitluses saanud kuuliga keegi kõrgem isik haavata. Kutsutud dr. Karell. Keiser käskinud tal haige läbi vaadata. Karell ütelnud, et tal ei ole enne õigust seda teha, kui vanem arst ei ole haiget vaadanud, sest tema on noorem arst. Vanem arst

¹⁾ Mandt: tsiteeritud töö.

ütelnud, et kuuli ei ole haavas, kuna Karell vastupidist kinnitanud, mis õigeks osutunud. Siis rebinud keiser ise vanemal arstil pagunid õlgadelt ja teinud kohe Karelli vanemaks arstiks.

Kord jäänud üks suurvürstinna haigeks. Keegi arst ei olla suutnud teda parandada. Kutsutud Karell, kes kui Kreutzwaldi õpilane haigele kuppu pannud, mille järel viimane täiesti tervistunud. Siis ülendatud Karell kohe ihuarstiks.¹⁾

Kõigekõrgemal käsul oli Karell nüüd keisri saatja ta reisidel nii sise- kui ka välismaal. Tema ülesandeks oli oma kõrge käsuandja tervise eest hoolitseda. Ja seda tegi ta niisuguse ustavuse ja osavusega, et oma kõrgete käskijate täie rahulolemise võitis ja varsti keisri usaldusmeheks sai. Seda tõestavad auavaldused, mille osaliseks ta tehti. 1851. a. nimetati ta „Õpetatud sõjaväe arstikomitee“ auliikmeks, 1853. a. au-õuearstiks, 1855. a. annetati talle kahekümneaastase laitmatu teenistuse eest aumärk, kõnelemata veel mitmesugustest ordenitest, mis talle anti.

27. näärikuupäeval 1855. a. oli keiser Nikolai haigeks jäänud. Teda oli kerge rabandus tabanud. Valitseja, kes ei olnud harjunud ennast hoidma, ei pannud seda tähele. Ta võttis kõigist riigi toimetustest osa. 9. küünlakuupäeval tundis keiser enese natuke parema olevat ja läks, ehk küll kraadiklaas 23 kraadi külma näitas, kerge väeteenijamantliga sõjaväeharjutusi pealt vaatama.

Dr. Karell oli keisrile vastu astunud, sõnades: „Keisri majesteet, teie käsu all ei ole ühtki arsti, kes mõnd lihtsoldatit hospitalist välja laseks, kui see nõnda haige oleks kui teie, liiati niisuguse kange külmaga. Minu kohus on teid keelda, et teie veel mitte kodust välja ei läheks.“²⁾

Keiser oli siiski läinud. Kohuse kutse oli võimsam kui arsti keeld. Päeval peale seda läks ta teist korda väeharjutustele, et jõudusid korraldada, mida Venemaa vajas. Haigus oli selle järel keisrile elukardetavaks kopsuhaiguseks muutunud. Kaheksa päeva kestis kannatus. Vanem arst dr. Mandt ja noorem arst dr. Karell valvasid vaheldumisi ööd läbi surija keisri voodi ääres. Kuid keisri elu ei suutnud nende ustavus mitte päästa. Keiser suri lõuna ajal 18. veebr. 1855. Protokollis, mis seda ajaloolist sündmust kinnitab, seisab dr. Mandti nime kõrval ka nimi: Dr. Philipp Karell.

---

¹⁾ Sitronlich: tsiteeritud kiri.

²⁾ Fr. Russow'i „Revaler Kriegsbericht“. „Tallinna Kodaniku“ nr. 9 järgi. Aleksander Karelli kiri 26. X 1926. Karellide kirjakogus.

Keiser Nikolai I-st on Karell südamest taga leinanud. Ta oli selle oma kõrge käsuandjaga palju kaotanud. Aga tema järeltulija keiser Aleksander II austas teda sama usaldusega kui tema isagi. Kõigekõrgem käsk nimetas augustikuul 1855 Karelli keiserlikuks ihuhaavaarstiks ja sama aasta jõulukuul ihuarstiks. Samuti oli Karell 11 aastat, 1855—1866, keisrinna Aleksandra Feodorovna ihuarst ja tal oli au viimase saatja olla ta Moskva reisul 1855. a.

Mõlemaid kõrgeid käsuandjaid, keiser Nikolai I ja tema abikaasat — endist Preisi printsessi Charlottet — pole Karell mitte üksnes austanud, vaid ka armastanud, nii et ta neist muidu ei saanud kõnelda kui härdustunnetega.¹⁾

Karell oli ka selle tunnistaja, kuis Nikolai I abikaasa Aleksandra Feodorovna, endine evangeeliumiusuline Preisi printsess, oma silmad surmaunele kinni pani. Mis sel tõsisel silmapilgul juhtus, on pärastpoole õpetaja H. Dalton'ile põhjust andnud esineda küsimusega: Kas nendel vürstinnadel, kes Idariigi suurvürstidega naitudes oma usku vahetavad mitte vabal südamesoovil, vaid välisel sunnil, ühtki astlat südamesse ei jää? Kas siis viimne mälestus evangeeliumi kirikust ja sellest õnnistusest, mida ta neile oli pakkunud, korraga on kadunud ja nagu märja käsnaga nende hingest maha kustutatud!?

Ta pole kustunud, vastab küsija. See astel pole kadunud, vaid võib mõnikord isegi teravaks saada.

Suriija ema on oma keiserlikku poega tungivalt palunud, et ta temale luba annaks viimset korda püha õhtusöömaaga evangeeliumi kiriku karjase käest vastu võtta, nagu seda temale esimest korda õnnistamispäeval antud. Seda viimset soovi pole Vene keiser oma surijale emale arvanud täita võivat. Siis on suriija sellegi ohvri toonud ja sakramendi Vene preestri käest vastu võtnud; seejärel aga oma surevad käed kokku pannud ja oma viimset „Meie Isa“ palvet selles keeles hakanud paluma, nagu ta seda oma unustamatult emalt, kuninganna Luiselt oli õppinud, millises keeles teda oli õnnistatud ja talle esimest armulauda antud.

Keegi ei olla enne seda keisri prouat ses võõras keeles, saksa keeles, kuulnud paluvat. See on ka ihuarst Karellile, kes tihti tema läheduses viibis, nii ootamata tulnud ja mõjunud tasse nii sügavalt, et ta neid silmapilke eluotsani pole unustanud.

Mis Karell seejuures hingeliselt läbi elas, seda on ta peale keisrinna surma oma sõbrale H. Daltonile seletanud, ja viimane

---

¹⁾ Karelli nekroloog „St. Petersb. Zeitung'is“ 1886, nr. 231.

on seda kaheksa aastat peale Karelli surma, kui jälle üks evangeeliumi-usuline saksa printsess oma usku vahetas, et Vene tsaarinaks saada, ühes saksa ajakirjas ¹⁾ avaldanud.

Ustavuse ja hoole eest, millega Karell hingama läinud keisrinnat Aleksandra Feodorovnat kohtles, on Aleksander II teda eriliselt tänanud: temale määrati 4000 rubla aastaseks pensioniks. Ka jäi talle kroonukorter tarvitada, mis oli „majas Anitškovi palee“ juures. ²⁾ Peale selle sai ta ametipuhkust ja võis 11 kuuks välismaale reisida, et oma tervist kosutada ja teadmisi laiendada. Sellel reisul on ta mõnda aega Šveitsis peatunud, mis väga ta meele järele oli, ja pärastpoolegi kõneles ustav monarhist vabast Helveetsiast aina vaimustusega. ³⁾

Kui Karell välismaalt tagasi jõudis, austas keiser teda nagu ennegi. Ta seisis Aleksander II-le sama lähedal kui tema õndsale isale Nikolai I-legi. Ja keiser Aleksander II on teda mitmel korral ja mitut viisi austanud: oktoobrikuus 1862 nimetas keiser tema oma isiklikuks arstiks ja kolm aastat hiljem siseministeeriumi meditsinaalnõukogu nõuandjaks liikmeks; 6. jõulukuupäeval 1871 määrati talle auhonorar 2500 rubla suuruses 12 aastaks. Kõigil sise- kui ka välismaa reisidel oli Karell keisri saatjaks.

Oleks ime, kui säärane lugupidamine mitte poleks kadedust äratanud ja kui ei oleks leidunud neid, kes ise heameelega Karelli aset oleksid tahtnud täita. Enam kui üks kord on vastased teda ta kõrgelt kohalt katsunud välja kangutada. Nii 1869. a. alul. Juba liikusid ta kodumaalgi jutud, et ta ametist lahkub. Kui nende tõestust oodati, tulid teated, mis hoopis teist keelt rääkisid: üks Karelli õepoeg oli aujärjepärija ihuarstiks nimetatud, teine läks ühe suurvürstiga reisule. ⁴⁾

Karell seisis kohal nagu ennegi. Samuti on aasta 1876 talle kriitilisi silmapilke toonud. Livadias on tal äge kokkupõrge olnud ühe noorema ametivennaga. Karell olla selle järel ametist vabastamist palunud ja seda sellega põhjendanud, et kodus ta „abikaasa suures mures olla, et ta poeg ära Serbiasse reisida“. ⁵⁾

Ametipuhkus lubati talle. Nii Livadias kui ka Peterburis äratas ta lahkumine keisrikojast suurt tähelepanu. Kuid niipea kui õu jälle tagasi pealinna tuli, leiame Karelli tema vanas ametis.

¹⁾ „Deutsche evang. Kirchenzeitung“ v. A. Stöcker. 12. mai 1894, nr. 19. Berliin.

²⁾ A. Schiefner'i kiri 19. dets. 1860. a. Kreutzwaldile.

³⁾ Proua dr. Hurda teate järgi.

⁴⁾ Kreutzwaldi kiri Schiefnerile 11. märtsist 1869.

⁵⁾ Schiefner Kreutzwaldile 2. märtsil 1877.

„Mis võiks meie keisrile armsam olla“, olevat keegi öelnud, kes õue sündmustele lähedal, „kui see, et ta hommikul ärgates esimesena näeb teda, Karelli, kes on nii õige ja ustav. See peab talle olema nagu vaade selgesse taevasse, vaadata neisse truudesse silmadesse.“

29. dets. 1876. a. pühitses Teadusteakadeemia 150-aastast juubelit. Ka Karell viibis seal piduvõõrana. Kõik on tema vastu tähelepanelikud olnud, nagu Fr. Russow A. Schiefnerile on tähendanud. 17. aprillil 1877 annetati talle kõigekõrgemalt poolt kuldne kalliskividega ehitud tubakatoos keisri majesteedi pildiga.

Nende suurte austuste eest on Karell igal ajal tänulik olnud. Alandlikus aukartuses on ta oma kõrgele käsuandjale lähenenud. Kuid tõtt ja südametunnistuse käsku pole ta iial ära salanud. Seda pole ta mitte oma ametile ohverdanud. See on talle enam maksnud kui kõrge aukoht.

Kui vürstinna Dolgoruki Aleksander II silmaringi astus ja keiser temale sõpruses lähenes, siis esinesid asjaolud, mis Karelli ametist lahkumise tarvilikuks tegid. See oli Karellile, kes oma keisrit nii väga armastas, suureks südamevaluks. Ja kui siis keiser oma tohtrile esitas iseäraliku soovi, mis selle uue pöördega ta elus ühenduses seisis, ja tema kaasabi palus, mille varal see sõprus veel oleks võinud süveneda, siis pole Karell suutnud seda täita. Ta on südametunnistuse käsul vastu pannud.¹⁾ Ta elus oli kätte jõudnud silmapilk, mis täis erutavat põnevust, nagu ei iial enne. Mis ihuarstil oma kõrgele käsuandjale oli ütelda, selle üksikasju ei ole ta laia maailma ette kandnud. Kuid mis meie sellest teada oleme saanud, näitab teda meile samas seisukorras, milles omal ajal Naatan Taaveti ees, ristija Johannes Herodese ees seisis. Niisama on siin Karell maailmariigi kronikandja ees seisnud. Ta keeldumine viimase soovi täita pidi palvena ja manitsusena kõlama, et võimukandja teelt lahkuks, millele ta sattunud. See oli julgus, mida hariliku maailma härjapõlvlastel ei ole.

Kui viimati üks vene arst seda täitis, millest eesti arst oli keeldunud, ja selle eest ihuarstide nimekirja võeti, siis palus elatanud aukandja ametkoormast vabastamist, mida ta tervelt 30 aastat oli Vene keisrite läheduses kandnud. Palve leidis 1879. a. täitmist. Kõigekõrgemalt poolt määrati Karellile paiuk, mis oli seisusekohane, otse vürstlik.²⁾

---

¹⁾ H. Daltoni teate järgi.

²⁾ Karelli teenistusleht ei nimeta selle kõrgust. Oleme teisel seda arvu lugenud ja selle põhjal tohime määratud paiukit küll nii nimetada.

Teade ihuarsti lahkumisest võeti igalpool suure kahetsusega vastu. Samuti on just nüüd Karellile kõige sügavama aupaklikkusega vastu tulnud nende poolt, kes kuulda said lähematest asjaoludest, mille tagajärjel lahkumine sai vajalikuks.

Peale kõige muu austati Karelli kõrge käsuandja poolt veel eriliselt: ta sai armulise käsu — ka peale ametist lahkumist oma keiserliku isanda kõige lähemasse lähedusse jääda.

Sinna ta jäigi ja pidi südamevaluga nägema, kuid keiser hauda varises. Varsti peale hirmsat juhtumust on ta keisri puusärgi ees seisnud. Ka on ta seda ametlikku akti lugenud, mis Aleksander II surma kindlaks tegi. Sellest on ta näinud, nagu ta sõber H. Daltonile võis jutustada, et surmaingel juba siis Venemaa keisrit oli suudelnud, kui teda õnnetuspäeval 1. märtsil 1881 Katariina kanalilt Talvepaleesse viidi. Nõnda siis palju varemini, kui telegraaf kohutava sõnumi maailma kandis.

Ka keiser Aleksander III ja terve keiserlik perekond austas oma isade ustavat teenijat.

Kõiki aumärke, mis tähtsa mehe rinda ehtisid, ei jõua meie siin loendada. Nimetame ainult, et seal peale Aleksander Nevski ordeni olid leida Valge Kotka orden, I klassi Anna ja Stanislaue orden ja kõik teised tähtsamad Venemaa ordenid. Välismaa omadest nimetame järgmisi: Austria I klassi raudkroon, Preisi I klassi Kotka-orden, Prantsuse auleegioni märk ja komandörist. 1) Nimetame ka veel seda, et Karell a. 1856 tõsiseks riiginõunikuks ja a. 1867 salanõunikuks nimetati. 2)

Karell elus ja seltskonnas.

Hiilgav oli raam, millega selle väikesest algusest võrsunud, kuid väliste edude poolest nii rikkaks saanud inimese elu oli ümbritsetud. Mis selle tõsine sisu oli, seda võidi alles siis näha, kui Karell oma univormi seljast võttis, oma autähed koju jättis ja inimesena inimeste sekka astus.

Seda nägid kõigepealt ta omaksed, kelle vastu ta oma armastuses endiseks jäi, ta tüttavad ja sõbrad, keda ta oma sõprusega austas. Ja nende ring ei olnud väike. Siia kuulusid eeskätt need, keda Karelliga ühine uurimisala ja ilmavaade ühendas, ja

---

1) Karelli teenistuslehe andmetel. Tartu Ülikooli arhiiv. E. V. Keskarhiivis. Toim.

2) Schiefner Kreutzwaldile 23. apr. 1867.

Philipp Jakob Karell

Akadeemik prof. Köhler-Wiljandi õlimaali järgi.

need, keda temale ühine kodumaa ja selle huvid lähedale töid. Kuis see sündis, kuis ta ennast seal näitas, selle kohta peame lugejale paar sulejoonistist mõnest iseloomulikust juhtumusest näitena tooma.

Selle mehe haruldane elu oli rikas kõigepealt oma suure armastuse poolest. Ja kui rikas ta oli, kui soojasti süda seal rinnas tuksus, seda aimati alles siis, kui aulik mees kannatajatega kokku puutus, kui nende häda talle vastu kisendas.

„Seal on Vene keisri ihuarst saanud prohvetiks, kelle lahke sõna pääsemist kuulutas“, ütles „St. Petersburger Zeitung“i toimetaja P. v. Kügelgen oma nekroloogis, „mitte et kohut mõista, vaid et päästa, selleks on ta kõigepealt oma suurt mõju tarvitanud. Tema on preestriks saanud, kes püüdis lepitust sobitada üksteisega kokku põrganud võimude vahel. Tema oli üks neist õnnistatud iseloomudest, kelle sisemine elu ta välisest ilmest läbi paistis. Tema auväärilisest palgest, millel suur sarnasus oli keiser Wilhelm I näoga, nii et neid ära võidi vahetada, rääkis puhas, vaga, ausameelne hing, tema sinistest silmadest paistis heatahtlus ja inimesarmastus. Kel õnn oli teda lähemalt tunda, tundis pea, et väline ilme ei petnud. Karell oli läbi ja läbi *anima candida* — puhas hing. Kõigi oma suurte väliste võitude juures oli ta siiski täis liigutavat alandust ja tasasust, valmis igale armastustööle ja tegev lugematuis inimarmastuse ettevõtteis ja tõis, kord juhatajana, kord toetajana.“

Nii otsustas mees, kes kaine pilguga inimest ja maailma vaatles, kes Karelli hästi tundis ja temaga just seal kokku puutus, kus kannatajad abi vajasisid.

Just suures pealinnas ta varju- ja valgusekülgedega on võitlus elu eest raske. Ka anderikkaimad võivad ta kuristikkusse kaduda. Kõikidele ei õitse seal mitte õnneroosid. Ja kõik need hädalised ja kannatajad igast seisusest, alamad ja ülemad, nad võisid, kui raske tund neid Karelli lähedusse viis, seda kätt tänada, kes neid hätta ei jätanud.

Nii olla kord salk noormehi oma nooruse ülemeelikuses ettevaatamatuid sõnu tarvitanud ja sellepärast kahtluse alla langenud. Neid ootas raske karistus. Karelli eestkostmisel olla nad pääsenud ja kohtu alt vabastatud.

Karelli hea süda tegi teda aitajaks sealgi, kus seda temalt oodata ei oleks võidud. Ta pidi aitama oma nõuga kui mees, kes maailmas palju näinud. Ta pidi aitama kui arst sealgi, kus ta oma käsuandjaid saatis ja temal teiste aitamiseks aega ega võimalusi polnud.

Nii oli kord juhtunud ka Wiesbadenis ¹⁾, tuntud Saksamaa kuurordis, kus Karell ühele kannatajale arstiabi oli andnud. See lihtne toiming sai vahejuhtumuseks, mida ajalehed üle maailma laiali kandsid.

Wiesbadenis jalutas kord kaunil suvihommikul vana, elatanud härra, auväärne väljanägemiselt, hõbejuuksed peas.

„Ma tänan teid, tohtrihärra“, ütleb keegi naisterahvas kõvasti vanahärra kätt surudes, „ma tänan teid ravi eest, mida teie minu tütrele soovitasite. See oli talle hea. Ta on nüüd täiesti terve.“

„Mul pole õnn tohter olla, ma olen ainult Saksamaa keiser“, vastab vanahärra lahkesti naeratades. „Aga sellest pole viga; kelleks te mind siis õieti peate?“ küsib keiser, kui naisterahvas suures kohmetuses maha vaatab. Ja kui ta kuulis, et teda Vene keisri ihuarstiks Karelliks peetud, lisas ta lahkesti juurde:

„Ma rõõmustan sellest, kui ma üht nägu näin olevat ausa mehega, keda ka mina tunnen ja austan.“

Ühes eesti perekonnas Peterburis on sama lugu juhtunud Karelliga. Karell tuli kord sinna külaliseks. Kui ta eestuppa astus ja ülrõivaid hakkas ära võtma, on väike, 8-aastane peretütrelle, kes teda silmanud ja kellele Saksa keisri näojooned pildist tuttavad olid, hüüdnud: „Mamma, mamma, tule ruttu, keiser Wilhelm on siin.“

Karell viibis kord mõned päevad Berliinis. Sellest oli keiser Wilhelm I teada saanud ja laskis teda kohe enese juurde lossi paluda, sõnades: „Ei ole mitte hea sõita linnast läbi, kus teil on sõbrad, ja neid mitte külastada.“ ²⁾

Kord viibis Karell keiser Aleksander II-ga Livadias. Ta kutsuti keisri juurde. Ta oli univormi rõivastumas, kusjuures teda ta eesti teener Nigolas Tischler aitas. Tohter pani tähele, et vaheajal kojamees sisse oli astunud. Mees oli kahvatu ja näis suures mures olevat. Ta hakkas teenriga sala kõnelema. „Mis tal vaesel on,“ küsib tohter eesti keeles teenrilt ja kuuleb siis, et kojamehe naine lapsevoodis vaevlevat.

Karell viskab univormi seljast, ruttab kojamehe tuppa ja täidab arsti kohuseid. Kui laps sündinud, rõivastub ta uuesti ja ruttab keisri juurde, vabandades, et ennemini pole saanud tulla. Kui keiser asjalugu oli teada saanud, koputanud ta lahkesti

---

1) „St. Petersburger Zeitung“ 18. maist 1882. A. Schiefner nimetab juhtumuse kohaks Emsi, samuti ka H. Dalton; ajaks nimetab Schiefner 1871. a. suve. A. Schiefneri kiri Kreutzwaldile 25. veebr. 1872. Karl Jürgenson'i kiri 26. VII 1926. Karellide kirjakogus. Aleksander Karell: tsiteeritud kiri.

2) Aleksander Karelli kiri 30. X 1926. Karellide kirjakogus.

tohtriole õlale ja öelnud: „Seal olite tarvilikum kui siin.“ Lapse ristimisel on Karell vaderiks olnud. ¹⁾

Peterburis tuli kord Karelli tõlla juurde vaene vana talunaine ja küsis teed kuhugi linna äärde. Karell võttis ta tõlda ja viis soovitud kohale.

Keegi üksildane vanamees oli Peterburis hätta jäänud ja tahtis meeleheitel end uputada. Karell saatis ta omal kulul Liivimaale meeluste juurde.

Neeva prospektil sõites kukkus töövoorimehe hobune ja haavas rinda, kust verd jooksis. Karell läks juurde, laskis apteegist sidematerjali tuua, sidus ise hobuse haava kinni ja aitas voorimeest veel ka rahaga. ²⁾

Kord oli Karell kuulda saanud, et seal eesti perekonnas, kus peretütar teda keiser Wilhelmiks pidanud, kodukooliõpetaja kurnavat kõhukatarri põeb. Ta tuli ise kooliõpetajat vaatama ja arstis teda oma piimraviga terveks. Patsiendile kinkis ta oma sellekohase töö mälestuseks.

Paar aastat peale seda oli see õpetaja oma töö nimetatud perekonnas lõpetanud ja jäi kohata. Karell oli sellest kuulda saanud ja kirjutas noormehele, et ta tema juurde tuleks, sest ta tahta temale ise mõneks ajaks tööd anda, kuni midagi kindlamat leidub.

„Dr. Karell elas tol ajal ühes kroonumajas Fontanka ääres“, jutustab selle kohta, mis nüüd järgneb, A. Trumm, „otse Suviaia vastas. Kui järgmisel päeval, neljapäeva hommikul, teener mind tohtrihärä kabinetis juhata, tuli kõrgeausus mulle küsimusega vastu: „Mis võin teile pakkuda, kas kohvi või teed?“ Oli eine küsimus korraldatud, asusime kohe tööle, huvitavale tööle.

Karell oli nimelt oma mälestuste paberisse panemise kallal töös ja ma pidin tema etteütlemise järgi seekord keiser Nikolai I viimaste päevade üle kirjutama, mis pärast kuski pidi trükitama. Mäletan natuke sellest, mida kirjutasin.

Ööl enne keisri surma olnud Peterburis kole ilm. Talvepalee ümber ulunud torm ja vihm peksnud Neeva poolt küljest keisri suure kabinetis akende vastu. Õudses ja niiskes kabinetis surija voodi juures seisnud kaks ihuarsti, vanem, dr. Mandt, ja noorem, dr. Karell.“

Dr. Karelli kirjelduse järgi olla keiser, nagu meiegi ülemal oleme seletanud, loomulikku surma surnud. Kõik muud arvamised, mis ehk avaldatud, ei käi siis mitte tõega kokku.

---

1) Dr. Ferd. Eichfuss'i teate järgi Hiiumaalt.

2) Proua Maria Karelli kiri Vinnitsast 10. okt. 1926. Karellide kirjakogus.

„Järgmisel päeval, kui lühemat aega olin kirjutanud, ütles Karell nagu vabandades, et ta mind täna tööst varemini vabastama pidavat, sest et temal olla tarvis kohe välja sõita. Tõld ootaski juba ukse ees, mis temal õuevalitsuse poolt tarvitada oli. Tahan eeskojas vanakest jumalaga jätta, et oma teed minna, aga tema seletab sõbralikult, et mu tee Ohvitseri uulitsasse, kus asusin, hästi lüheneda, kui ma temaga kuni palee sillani kaasa sõidan.

Kõrgeausus astub tõlda ja teener surub ka minukese sinna kindrali kõrvale ning hüppab ise pukki.

Neeva äärt mööda sõites näen tohter-kindrali kedagi jalutajat naisterahvast väga aupaklikult läbi tõlla akna tervitavat.

„Kas tundsitate, keda ma teretasin?“ Muidugi mitte. „See oli suurvürstinna Jelisaveta Mavrikijevna, suurvürst Konstantin Konstantinovitši proua.“ Sõidame edasi. Talvepalee nurga juures silla lähedal laseb kindral kutsaril peatada ja seletab mulle, et mind vististi huvitab vähemalt väljastpooltki neid ruume näha, mille kohta me kodus kirjutasime. Kindral astub tõllast välja. Mina tema järele. Paleevahid ja politseinikud annavad au ja jäävad sammastena seisma. Nüüd peab vana kindral mulle lühikesest ettelugemisest ja näitab päris sõrmega nende ruumide aknaid, kus Nikolai I elas ja suri. Siis jätame teineteist jumalaga ja kindral sõidab Vassili saarele Teaduste Akadeemiasse.“

Kalli mälestisena hoiab hra Trumm alles veel üht kirja (16. jaan. 1885), millega Karell teda veel kord oma juurde palus. Nüüd pidi ta paarist laulusalmist, mis tohter välja valinud, ilukirja valmistama. Sellega on ta üht tuttavat, elatanud kindraliprouat selle sünnipäeval rõõmustada soovinud.

Karell ja vendade häda.

Venemaa Punase Risti Selts.

Philipp Karell oli rahumees. Tüli ja riidu ei võinud ta kannatada. Kus ta sellesarnast nägi, katsus ta hea süda seda lõpetada. Seda ta tegi üksikute juures ja seltskonnas. Kui aga veel vaenutuli rahvaste vahel lõkkele löi, siis on see otse määratumat valu ta tunderikkale hingele teinud.

Hirmus Krimmisõda algas. Sõnum tuli sõnumi järel, millest üks kohutavam oli kui teine. Haigete ja haavatute hooldamine sõjaväljal ei seisnud sel ajal Venemaal veel mitte ajakõrgusel. Inglannast halastaja öde Florence Nightingale pidi Venemaale tulema ja näitama, kuidas sõjaväes teha halastustööd. Valusaima astlana tundis Karell seda, et arstilised asutised vereväljal, laatsaretid ja haigete sidumispunktid vaenlase tule piirkonnas pidid töötama.

Esimene hääl selle häda vastu tungis maailma vabast Helveetsiast. Arst-inimestesõber Henri Dunant (sünd. 8. mail 1828, † 17. okt. 1910) oli juunikuul 1859 Solferino lahingust Itaalias osa võtnud ja seda oma kirjatöös „Mälestus Solferinost“ (Un souvenir de Solferino 1862) kõige tumedamates värvides kirjeldanud, näidates, et haavatud mitte niipalju haavade tagajärjel ei sure, vaid sellepärast, et nad õigel ajal arstiabi ei saa. Kuidas seda puudust parandada, selleks seadis Dunant oma juhtimõtted üles ja esitas nad 9. veebr. 1863. a. ühele Genfi headtegevale seltsile.¹⁾ Selle seltsi kutsel tuli a. 1863 Genfi kokku rahvusvaheline konverents, kuhu 16 riiki oma saadikud saatsid.

Siin esitati põhimõtted, mille järgi eraseltsid haigete ja haavatute eest võiksid hoolt kanda. Armastuse ja õiguse vaatekohalt pidid need seltsid rahvaid inimsusele tagasi tooma. Nad kannavad välise märgina punast risti valgel väljal. See märk

---

¹⁾ Société d'utile publique.

peab haigeid sõjaväljal, nende ravijaid ja ravimaterjale puutumatuks tegema. Ta on armastuse märk ja annab õiguse kaitseks vaenlase tule vastu.

Need põhimõtted moodustavad Genfi konventsiooni ehk lepingu, vastu võetud ja rahvastevaheliseks seaduseks tehtud 22. aug. 1864. a.

Seda märki tuli nüüd ka Venemaa pinnale istutada. Mees, kel selles suurim teene, pole keegi muu kui dr. Philipp Karell.¹⁾

1866. a. sügisel naitus Vene riigi troonipärija Aleksander Taani printsessi Dagmariga. Seda sündmust tahtsid õueringkonnad mõne headtegeva asutise loomisega unustamatuks teha. Õuepreili M. Sabinin'i juures oli selles asjas keisri ihuarstide Karelli ja Naronovitši'i osavõttel nõupidamine. „Miks ei asuta meie mitte Venemaale Punase Risti Seltsi“, ütleb preili, „oleme ühes Türgimaaga Euroopas ainsad riigid, kus seda veel ei ole.“ Selle mõtte juurde jäädakse. Karell hakkab suurima elavusega sellest kinni. 14. detsembril 1866. a. on Talvepalees esimene suurem koosolek, kus asi läbi arutati, ja 16. dets. hommikul võis Karell, kui ta arstina oma kõrget käsuandjat vaatama läks, seltsi asutamise mõtte esitada keisrile, kes selle vaimustatult heaks kiitis.

Tööd algasid. Hakati Punase Risti Seltsi põhikirja koostama. Esimese kava seadis Naronovitš kokku, ja Pobedonostsev parandas seda. Karell ja ta mõtteosaline kindral Totleben nõuavad uusi parandusi. Luustiku ümber peab olema ka elavat liha. Põhikirjal peab ka elu ja hinge olema. Ei tohi puududa laused, mis kaastööle äratavad ja vaimustavad.

Arusaamist suure asja kohta on alguses vähe. Vana ja uue pealinna vahel ärkab koguni endine vaen. Moskvalased ei taha mõttest kinni hakata, mis Peterburist välja läinud.

Karell on äratajaks ja seletajaks, lepitajaks ja taganttõukajaks, et kaastöölised ja kaasaaitajad tuleksid suure ülesande teenistusse. Ja nad tulid. 17. aprillil 1867 astus uue seltsi peavalitsus kokku, kelle juhatajaks sai kindraladjutant Zeljonõi ja abiks kindralleitnant Baumgarten. Valitsuse liikmete nimekirja eesotsas seisab Karelli nimi, kellele järgnevad keisri pihi-isa Bažanov, kindraladjutant Possiet, ihuarst Naronovitš ja teised.

Peavalitsusega ühel ajal kutsuti ellu ka naiste komitee prl. Marfa Sabinini juhatusel, kus muude hulgas ka Karelli abikaasa Maria Karell kaasa töötas.

¹⁾ Русский Архивъ 1892, nr. 7.

3. mail 1867. a. kinnitati Vene Punase Risti Seltsi põhikiri kõigekõrgemalt poolt ja keisrinna kaitse all algas selts oma tegevust.

Karell on uues seltsis väsimatult tegev olnud ja püüdnud kaasa aidata, et seltsi korraldus paremale järjele võis tõusta ja iga tera, mida armastus kokku tõi, kannatajatele vendadele võis kasuks tulla.

Ja Punase Risti tegevus täienes ja laienes päev-päevalt. Mitte üksnes sõjapäevil, vaid ka siis, kui maale muud karistused, kardetavad haigused ja näljahädad saabusid.

Tööd Punase Risti kasuks pidas Karell oma tähtsaimaks elutööks. Punase Risti kõrvale astus varsti „Evangeelne Sõjalaatsarett“, asutis, mida evangeeliumiusu kogudused oma annetistega toetasid. Ka seda ettevõtet on Karell nõu ja jõuga edenandanud. 1876 astus ta ka selle asutise eestseisusse.¹⁾

Karell ja ristiusk.

„Tema oli oma tegevuses ja kannatamises, oma elus ja surmas ristiinimene“, ütleb Karelli kohta Peterburi saksa ajalehe järelhüüe.

„Ühe uue käsu annan mina teile, et teie üksteist peate armastama“. See meie jumaliku õpetaja käsk oli sügavasti ta hinge kirjutatud. Ristiusk oli temale südameasjaks. Ja nende ürgkirjade ees seisatas ta vaga aukartusega.

See ei keelanud teda mitte kõike tänuga vastu võtmast, mida teadus ja uurimise võidud kui tõsist vara inimliku teadmise ja tundmise rikastamiseks valge ette tõid. Kuid temale ei olnud sellest küllalt, kui looduseilmutisi ja ihuelu küsimusi seletada püüti. Tema pidi ka selle surematu hinge saladustesse tungima, mis ihus asub. Elavalt huvitasid teda hinge- ja usuküsimused. Ta püüdis kaugemale ja kõrgemale, ikka lähemale tõe viimsele algallikale.

Peterburi reformeeritud kiriku õpetajaks tuli 1858. a. Hermann Dalton, kes oma vaimuannete ja haridusega kui sügavasse tungiv usuteadlane varsti üldise tähelepanu osaliseks sai. Peale oma vaimuliku tegevuse oli noor õpetaja ka kõnemehena avalikult üles astunud.

Sügisel 1859 pidas Dalton Peterburis apologetilisi kõnesid, see-on kõnesid ristiusu kaitseks. Need kõned meelitasid suure

---

¹⁾ H. Daltoni erakirja järgi.

kuulajatehulga kokku. Mitme rahva ja usutunnistuse liikmed, ka kõige kõrgemast seisusest, kogunevad vaimustatud jutlustaja ümber ja kuulavad põnevusega ta seletusi.

Neid kõnesid kuulas ka Karell. Suured hinge küsimused on pea kõnelejat ja arsti teineteisele lähendanud ja viimati neid sõpradeks teinud. See vaimuleping on Karelli surmani kestnud ja tema pilt seisis õpetaja Daltoni majas Saksamaa pealinnas aukohal. Elatanud rauk mäletas liigutusega seda aega, millal nad teineteisele nii lähedal seisid. See sündis eriti ka veel „Evangeeliumi piibliseltsis“, mis oli „Peterburi piibliseltsi“ ja „Vene piibliseltsi“ pärija, kinnitatud aastal 1831. Selts ei tahtnud esiotsa edeneda. Kirik oli veel mõistuseusu paelus kinni ja ei jõudnud suurt vaimustust asja kasuks sünnitada. Siingi tõi õpetaja Dalton ettevõttesse uut elu, kui ta ühes admiral Ferd. Wrangel'i ja salanõunik Georg Brevern'iga a. 1858 piibliseltsi juhatusse astus. Õpetaja Dalton palus Karelli, et ka tema seltsi eestseisusse astuks. Karell võttis kutse vastu 1870. a., sest seltsi töö vastas tema mõtteviisile ja ilmavaatele.

16 aastat on Karell selle seltsi tööst kõige elavamalt osa võtnud. Kõigil eestseisuse koosolekutel on ta olnud, kui amet ja muud kohustused seda iial lubasid. Tööd selles seltsis tegi temale eriti armsaks hea tutvus Keila mõisa omaniku kindraladjutant Georg v. Meyendorff'iga, kes peale teiste ametite ka veel piibliseltsi peajuhataja oli.

1870. a. oli 25 aastat möödunud, kui Meyendorff seltsi töösse oli astunud. Teda taheti selle mälestuseks eriliselt austada. Õpetaja Dalton koostas „Issameie palve Venemaa rahvaste keeltes“ ja piibliseltsi juhatajad ja sõbrad lasksid ta toredas iluköites trükkida ning pühendasid oma seltsi esimehele. Allkirju on tervelt 36, nende hulgas seisab ka allkiri: „Salanõunik dr. Ph. v. Karell“.

Lihtne ja alandlik mees ei tarvita muidu pea sugugi riigiteenistuse aunime oma allkirjades, samuti ka mitte oma aadlipredikaati nime ees. Siin on koht, kus ta seda ometi teeb.

Karell oli enesele Lääne-Venemaale mõisa ostnud, mõisa Hatševato Podoolia kubermangus, kohale, mida rohke looduseilul, eriti suveajal, hubaseks puhkepaigaks tegi. Siin on ta vahel heameelega viibinud, et põgeneda suurlinna kärast ja tolmust värskesse õhku ja lahke looduse hõlma.

See mõisa, 1 500 tiinu suur, pole kauaks tema kätte jäänud, sest ta poeg Nikolai, kellele mõisa valitsemine usaldati, ei olla mitte õnnelik põllumees olnud. Et siin ka muud põhju-

sed kaasa mõjusid, seda kinnitab meile Daltoni kiri, kes ju Karelli kõige lähemalt tundis.

„Karell jutustas mulle ise, et ta olla enesele Volõõnias mõisa ostnud, kus ta oma vanaduspäevad tahta elada, nüüd aga niikauaks sinna minna, kuni talle ametipuhkust lubatud. Paar aastat peale seda andis ta mulle teada, et ta oli oma mõisa ära müünud. Kui ma imestades küsisin, mispärast, andis ta mulle vastuse, mis selge küll: „Kui ma nägin, kuis sealsed külakurnajad-juudid kõige häbematumal viisil viina ja asjadega kohalikke asujaid, vene talupoegi ja saksa asunikke, ära rikuvad ja kerjajateks teevad, siis ei suutnud ma enam oma puhkepaika jääda. Ristiinimestena ei tohi me vihata. Aga kui selle jäädavaks tunnistajaks pidin olema, kuis ühe teise tõu läbi minu usuvendi hukatusse saadetakse, siis tõusis niisugune viha süüdlaste vastu, et ma ennemini oma mõisakese käest ära annan, kui et ma ennast ikka vihale lasen ärritada.“

Karell tahtis pigemini kahju kannatada, kui ülekohtu tunnistaja olla oludes, mida muuta tema jõud ei lubanud.

Karell ja kodumaa kirik.

Juba kõigest sellest, mis kuulnud, selgub, mis mõttes Karell evangeeliumikiriku peale vaatas, mis talle ristiusu vaimuvarad avas ja mis oli ka selle kodumaa kirik, millega teda sada sidet ühendas. Ta võis ainult soovida, et puhas ristiusk elusooneks oleks sellele kogudusele, mille rüpes suurem jagu ta kodumaa rahvast, ta vendadest vere järgi, viibis ja mis ka teda üles kasvatas; et see kogudus enam ja enam kasvaks ja kosuks ses armastuse vaimus, mille poolest jumalik ristiusurajaja talle eeskuju jättis.

Armastus ei sigi sunniväljal. Usku ei saa vägivallaga peale suruda. Kui kuski mujal, siis peab siin vabadus valitsema. Just siin peab sõna maksma: „Pista mõök tuppe!“ Südametunnistusevabadus on püha kuningaõigus, mille võim inimeste võimust kõrgem.

See vabadus puudus suures Vene riigis kuni uuema ajani, kuni tsaarivõimu lõpuni 1917. aastal. Karelli kodumaa kirik on palju selle all kannatanud.

Karell seisis suurele organisatsioonile „Evangeelne Liit“ õige lähedal. Nimetatud liit on uuema aja, uue usu ärkamise aja sünnitis. Šotimaal on esimene seemnetera selleks idanema pandud ja Inglismaal talle a. 1846 kindlam korraldus antud.

Kõiki evangeeliumi-usulisi tervest maailmast on see liit evangeeliumi lipu ümber ühendada püüdnud ja neid umbusu pealetormamiste ja väliste tagakiusamiste vastu kaitsta aidanud.

Usuvabaduse oli liit endale lipukirjaks seadnud. On teada uuemast ajast, kuidas isegi kõigeväeline Pobedonostsev seda liitu päris ignoreerida ei võinud.

Peterburis oli õpetaja Hermann Dalton selle liidu liige.

Selle Evangeelse Liidu poolt organiseeriti saatkond, enamasti prantslaste eestvõttel, kes Aleksander II-le 11. (23.) juunil 1870. a. Stuttgardi lähedal Villa Berg'is seletuskirja ära andis, milles keisri tähelepanu Baltimail aset võtnud usutagakiusamistele juhiti.¹⁾

Karell oli keisri saatjaks ja viibis vastuvõtmise juures. Ta on omapoolt saadikute vastuvõtuga kõigiti rahule jäänud. Ja kui ka tema ise selle kordaminekut võis edendada, siis on ta seda enesele õnneks arvanud. Ta kõneles sellest veel 11 aastat hiljemalt suure liigutusega, kui kahe tuttava seltsis Tallinna Kadriorus ta külalisteks olime.

22. juulil 1874. a. oli Aleksander II heaks arvanud käskida, et kõik kaebused, mis vaheajal evangeeliumiusu õpetajate vastu tõstetud — neid oli arvult 28 — tuleb kustutada. „Ma tahan rahu ja ei kedagi taga kiusata,“ olla keiser seesuguste kaebuste korral öelnud.²⁾ See sõnum on Baltimail majast majasse lennanud. Sellest on ka Karell rõõmu tundnud, kes ju tõsiselt oma kirikule ustav oli.

Karell ja kiriku välised puudused.

Meie ees seisab raamatuke, mis nime kannab „Põllomehhe nõuandja“ j. n. e., mille „sõber Järvamaalt“, vist mõni sealne mõisnik, kokku seadnud ja mis a. 1866 H. Laakmann'i juures Tartus trükitud, kuna kulud Eestimaa rüütelkond kandis.

Peale põllutööteadmiste laiendamise pidi kirjake, kui ta puhaskasu toob, Paide linnale aitama „Eesti kooli“ ehitada ja teda tema „koduses misjonitöös“ toetada.

Mis raamatukest meile siinkohal huvitavaks teeb, on tema pühendus esimesel lehel. Ta on „Tema ekstsellentsile härra sala-

¹⁾ L. v. Wurstemberger, Die Gewissensfreiheit in den Ostseeprovinzen. Leipzig 1872, lk. 46. W. v. Bock, Livl. Beiträge. Neue Folge. Bd. I, J. V. IX, lk. 321.

²⁾ C. Maurach, Eines livl. Pastors Leben und Streben. Leipzig 1900, lk. 318.

nõunikule, ihuarst ja kõrge ordenite rüütli Dr. Karellile“ pühendatud, „ausameelsele mehele, kes Eestimaalt pärit, oma kalli kodumaa rahvale igal juhtumisel, mis temale avaneb, kõige soojemat osavõtmist ja südamelikumat armastust avaldab. Täis õiglast austust ja tänu. Autor.“

Väike Paide oma eesti kooli ja koduse misjoni tarvidustega pole vististi mitte Karelli juurest tühjade kätega tagasi tulnud, niisama kui suur Tallinna või teised paigad, kes talle paludes lähenesid.

Kui suurelt ta Paides aidanud, seda me ei tea. Ka järelepärimised on olnud asjata. Kuidas ja kus ta mujal aidanud, on raske arvudega tõestada. Karell ise on kõik jäljed kustutanud. Tema tegi head, nii et pahem käsi ei pidanud teadma, mis parem tegi. Kus ta jõuga ei võinud, on ta nõuga aidanud. Et head teha, on ta oma mõju tarvitanud, mis tal kõrges ametis oli. Eriti sai seda tunda Tallinna Kaarli kogudus.

Siin, ta sünnipaigas, oli kuni 1862. a. ainult üks eesti kogudus, mis väikeses Püha Vaimu kirikus jumalateenistusi pidas. Siit lahkus Kaarli kogudus, ehitas esmalt hädakiriku ja 1870. a. uue ilusa jumalakoja.

Meeste hulgas, kes seda ettevõtet toetasid, oli kõigepealt Karelli heategija ja sõber H. H. Falck. Tema kinkis oma kivi-murrust kõik kivimaterjali kiriku ehituseks. Noorel kogudusel oli palju muresid ja puudusi. Nendega tutvustas koguduse vanem kellasepp K. Pomm Karelli. Viimane avas kohe ise käe, kutsus teisi üles aitama ja tutvustas kiriku puudulikkuseisukorda Peterburi kõrgemais ringkonnis.

Karell ise kinkis suured kiriku ukсед peasisseminekul ja 150 rubla raha, kindraladjutant v. Meyendorff suure kiriku-kroonlühtri ja 170 rubla, suurvürstinna Helena Pavlovna 15 000 rubla.

Keisri majesteet on heaks arvanud käskida, et vaesele kogudusele endine kindlusekomandandi maja Toompeal ja vana kindlusetorn „Kik in de Kõk“ suure aiaga pärisomandiks kingitaks.

Need suured kingitised rajasid kehvale kogudusele kindla aluse. Ja kui praegu selle koguduse liikmed oma kirikumajas ametiasju õiendavad, oma nägusa jumalakoja uksest sisse astuvad, siis mäletavad nad tänuga heldet Aleksander II ja dr. Philipp Karelli. ¹⁾

---

¹⁾ Keiserlikud kingid Kaarli kirikule on ka Karelli sünnikohas, Hageris tuntud, nagu sellest teatab hra A. Sitronlich eespooltsiteeritud kirjas. Toim.

Karell ja eesti rahvas.

1878. a. juulikuu viimasel päeval seisid kaks eesti noormeest Tallinnas „St. Peterburi võõrastemaja“ ukse ees. Nad pidasid tasakesi nõu, kas sisse minna või mitte.

„Kas läheme?“ ütles üks neist teisele.

„Peaks ta meid tõesti vastu võtma!“

Kahtlus näis suurem olevat kui lootus, et noorte sellekordsed soovid saaksid täide minna. Viimaks astusid nad ometi võõrastemajja, seisatasid veel kord ukse ees, mis sisemistesse ruumidesse viis, tõmbasid siis uksekella ja andsid oma nimekaardid teenri kätte, kes ukse avas.

Pea paluti neid lähemale astuda. Nad seisid elatanud härra ees, kelle pead hõbejuuksed katsid, kelle sinisilmadest aga soojus ja elavus säras ja kelle sõnad nii hellalt ja armsalt kostsid, nagu räägiks isa lastega.

Vana härra, kelle ees noored seisid, ei olnud keegi muu kui Philipp Karell, kes Tallinnas ametipuhkusel oli ja siin sugulasi vaatamas käis. Noormehed, kes ennast temale esitlesid, olid K. A. Hermann ja nende ridade kirjutaja, kes Soome reisu tultes paar päeva Tallinnas peatas. Neile mõlemaile oli nõu antud Karellile ennast esitleda. Nõuandele oli juurde lisatud, et Karell saada külaskäigu üle rõõmustama.

Meie omapoolt ei tahtnud kuidagi uskuda, et mees, kes kõrgel aukohal seisis, ajaloolisi isikuid oma sõpradeks nimetas, kahe noormehe külaskäiku, kes madalast talutarest tulnud ja ei millegi poolest pole välja paistnud, tähele paneks ja nende jaoks hakkaks oma aega kulutama.

Karell esitles meid kõigepealt oma vennatütrelle Marie Karellile, kes seekord ta perekonnas viibis, ja võttis meid siis suurima lahkusega vastu. Kui ta veel kord meie nimekaarte oli vaadanud ja näinud, et meie usuteadust õpime, — ka Hermann oli siis usuteaduse üliõpilane — muutusid vanahärra näojooned veel lahkemaks.

„Ma rõõmustan iga kord“, ütles ta täis elavust, „kui ma näen, et minu rahva pojad hariduse ja valguse poole tungivad. Aga ma olen iseäranis rõõmus kuuldes, et need mu noored suguvennad usuteadusele pühenduvad.“

„Mul endal pole mitte õnneks olnud sellele õppealale pühenduda, aga ma pean tast palju lugu ja mulle on suureks rõõmuks, kui noored eestlased just usuteadust oma uurimisesemeks valivad. Sellest leian ikka uut tõestust: minu rahva seas pole huvid, mis maise ilma piirkonnast kõrgemal seisavad, mitte

kadunud. Tema juures peetakse vanemate vagast kombest alles lugu. Kristlik meel pole siit veel kadunud. See annab mulle head lootust mu rahva tuleviku kohta.“

Kui lõbus ja lahke jutuaajamine mõnda aega kestnud, küsib korraga Karell: „Minu noored vennad, kas tunnete ka õpetaja O. Funcke' töid?“

Just neil aastail saatis mainitud saksa vaimulik kirjamees ühe raamatu teise järel maailma, et lõbusa jutu kujul ristiusu saladusi seletada, teda põhjendamata pealetungide vastu kaitsta ja kahtlejaid selgusele aidata.

„Härra doktor“, ütlesin mina, vastuse andmist enda peale võttes, „siin oleme küll võlgnikud. Noor usuteadlane peab ühest eksamitulest teise minema. Seal kulub kõik aeg teadusliku kirjanduse lugemiseks, nii et kirjandusega tutvumiseks, mis enam praktilist laadi, vaba silmapilku ei taha üle jääda. Pealegi seisab mina oma viimse ülikooli-eksami ees.“

„Ma saan aru“, ütles Karell lahkesti, „ja ei taha oma külalistele ühtegi etteheidet teha, aga kirjanik nagu Funcke on seda väärt, et temaga niipea kui võimalik tutvust teha.“

„Ons noorhärradel praegu aega?“ küsis ta uuesti. Meie-sugustel meestel muidugi oli, pealegi veel sellises huvitavas seltskonnas. „See on hea! Siis peate juba täna Funcke'ga natuke tuttavaks saama.“ Ta läks seejärel kapi juurde, võttis sealt kuldköites raamatu, avas selle 328-ndal leheküljel ja palus mind sellest ette lugeda.

Raamat oli O. Funcke tuttav töö „Püha Paulus merel ja maal“ (St. Paulus zu Wasser und zu Land, Bremen 1877) ja ma pidin lugema selle XV peatüki teist järku: „Apostli isamaameel ja meie oma“.

Ei olevat maa peal, kuuleme saksa kirjamehelt, ristiusu algusest meie päevini enam teist olnud, kelle süda nii kangesti üle maailma ulatavas inimesarmastuses põlenud ja kes seejuures sama palavalt, otse leekivas vaimustuses, oma rahvast armastanud, nagu juut-kristlane Paulus. Tema olevat kreeklasele küll kreeklaseks ja egiptlasele egiptlaseks saanud, et neid kõiki selle tõe juurde tuua, mille tema leidnud. Kes aga sellest tahab järeldada, et apostlile kõik maailma rahvad ühte viisi tähtsad ja armsad oleksid olnud, see eksib väga. Võõraste rahvaste hulgas võis üks temale niisama tähtis olla kui teine, aga siiski — tema enese rahvas oli talle armsam ja tähtsam kui ükski teine, ka siis veel, kui see rahvas teda ära andis, maha jättis ja jalgadega sõtkus. Ja seda põlevat, leekivat armastust ei tõenda tema mitte vaimustatud kõnedes, vaid sellega, et ta kogu oma isiku ohverdas.

„Paulus oli ja jäi ka peale überpöörämist israeliidiks-isamaalaseks, ta jäi seks oma viimse hingetõmbuseni.“

Selle põhjal teeb kirjanik järeldused, mis ka meile peavad maksvad olema. Natsioonidel ehk rahvustel, kogudel, mis ühest loomulikust alusest, ühest emasülest sündinud ja mida nimelt üks keel ühendab, on oma püha eluõigus. Need vahed on loomu vahed, mis kõrgem käsi seadnud. „Neid vahesid ei taha ka ristiusk hävitada“. „Juudalasi, kreeklasi, hiinlasi, roomlasi ja sakslasi ei pea mitte nõnda kokku sulatatama, et neist kujuneb üldiselt üks peeneks lihvitud inimene“. Iga rahvas peab oma iseloomu, kombe ja keele juurde jääma, aga need iseärasused ei tohi mitte lahutavaks vaheseinaks saada. Ristiusk ei pea neid loomuvahesid kaotama, vaid lepitama. Seepärast peab igamees sellest rahvusest lugu pidama, milles ta sündinud, seda kalliks pidama, mida me Jumalalt saanud, seda edasi harima ja neid ülesandeid täitma, mis meie kätte usaldatud.

Kui äratav mõttevahetus sellele järgnes, ei tarvitse mul seletama hakata. See ei pidanud mitte üksnes pealiskaudselt riivama noori Karelli külalisi, kes senini meestelt, kes nende õpetajad tahtsid olla, tihti etteheiteid olid kuulda saanud: nende isamaaline vaimustus olla paganlik, „nooreestlaste“ rahvuslikud nõudmised — selle nimega austati tol korral meid (nüüd oleme muidugi vanad ja nooreestlased on üsna teised) — käia ristiusu vastu, vaid see mõttevahetus pidi meid sügavasti küsimuse juurde juhutama, mis terve uue aja on liikuma pannud ja mida nüüd kõrge haridusega mees, kes selle üle palju järele mõtelnud, nii mitmekülgsest valgustas.

Karell kinnitas siin kuulsa eeskuju najal uuesti: „Ma olen eestlane, eesti rahvas on see emasüli, millest ma võrsunud. Mul on just selle rahva vastu kõige pühamad kohused.“

„See peatükk Funcke kirjades on kullatükk“, ütles Karell meie mõttevahetuse lõpul. „See pole mitte üksnes minule meeldinud. Ma pidin seda ka oma kõrgele käsuan djale, keisriproua majesteedile ette lugema. Teda huvitas see nõnda, et ta mulle käsu andis õpetaja Funckele tema erisummadest suurema summa Breemeni saata, Rahukiriku altaripildi jaoks, mille heaks Funcke selle raamatu oli kirjutanud.“

Karelli lahkus oli aina tõusnud, mida kauemini me tema juures viibisime; viimaks oli see selliseks soojuseks süttinud, et ta meie lahkumisel meist enne ühe, siis teise kaenlasse tõmbas ja suuandmisega jumalaga jättis. „Minu aadress on Peterburis

Moika nr. 4. Tulge mind vaatama, kui kord sinna peaksite satuma,“ ütles ta meile kätt pigistades.

Seda tundi Tallinna Peterburi hotellis pole ma kunagi unustanud. Unusid küll üksikasjad sellest jutuajamisest, eriti ka rahasumma suurus, mille keisrinna evangeeliumikiriku heaks oli annetanud. Sellepärast kirjutasin otse õpetaja Funckele enesele, kellest niipalju teadsin, et ta siis veel elas. Vastus tuli pea. Avaldame selle sõna-sõnalt tähtsa mehe mälestuseks, kellest Karell suurt lugu pidas.

„Armas vend L.! See, kellele Teie kirjutate, on juba palju aastaid vana, nõder mees. Ma mäletan neid armsaid ridu, mis mulle vanahärra doktor Karell keisrinna nimel kirjutas, ja et ka tema ise sellele summale kena annuse juurde oli lisanud, ja sedagi, et mina keisrinnale ja ihuarstile nii kenasti kui võimalik kirjutasin. Aga kui palju nad mõlemad mulle saatsid ja millise raamatu puhul, seda ei saa ma mitte enam kätte. Ma ei suuda mitte enam kirjutada: käsi on pankrotis. Südamliku tervitusega Teie truualandlik

O. Funcke.“

Breemen 12. X 1909.

Meile oli Karell ainult keisrinna kingitisest jutustanud. Omast annist ei sõnagi. Enam kui 30 aasta järel tuli see üsna juhtumisi avalikuks. Tema meelehea oli — head teha vaikuses.

Kui Karell Peterburis alles lihtsaks väearstiks oli, puutus ta seal tihti ka eesti sõduritega kokku. Neile lihtmeestele tuli ta alati kõige suurema lahkusega vastu. Mis ta võis, tegi ta nende kasuks.

Erilise lahkuse osaliseks sai noor soldat, nimega Nigolas Tischler Hiiumaalt. Simmo poeg Nigolas oli Pulistes 12. nov. 1826. a. sündinud, sai Kärddla kalevivabrikus ketrajaks ja kutsuti siit a. 1849 väeteenistusse ¹⁾, ja, nagu näib, on ta ühes kaardiväerügemendis teeninud. Siin õppis Karell teda tundma. Nõtkte ja sirge noormees meeldis talle. Väearst tegi temast enesele kamerteenri. Seks on ta jäänud ka siis, kui väearst kõrgemale kohale tõusis ja Nigola teenistusaeg lõppes.

Karelli kojas on Nigolas kaua aega viibinud ja teda teeninud. Ta oli isegi tema reisude kaaslane; välismaalgi on ta enam kui üks kord kaasas olnud.

1860. a. oli Karell jälle välismaal ja peatus mõne aja Šveitsis. Siin tutvus Nigolas ühe prantsuse neiuga ja soovis teda kosida. ²⁾

¹⁾ Dr. Ferd. Eichfuss'i teadete järgi.

²⁾ Schiefneri kiri Kreutzwaldile 9. juunist 1862.

Karell oli kosimise vastu ja ütles teenrile, et selle neiu naiseks võtmine saab tema õnnetuseks. „Kui ma ta ka oma taskus peaksin Peterburi viima, aga ma viin ta!“ olla Nigolas tohtrile vastanud. Karell andnud viimaks järele ja 1861. a. olnud noorpaari laulatus.

Abielu oli õnnetu. Nigolas polnud, nimelt pärastpoole, just mitte Ganymedes, kes oleks võinud meeldida. Ta väikesed vurred ja siledaks aetud lõug ei teinud ta pikka, lahja kuju just ilusaks, liiati veel, et juuksed kadusid ja nende asemele parukas pidi astuma. Nigola kergevereline abikaasa leidis teisi, kelle lähedal lõbusam oli kui mehe seltsis, kellega ta hästi mõtteidki ei saanud vahetada. Just keelte peale ei olnud meie Nigolas meister. Isegi vene keelega oli ta eluotsani sõjajalal.

Mõne aasta järel lõppenud Nigola abielu. Abikaasa lahkunud temast ja läinud kellegi habemeajaja poole. Abielu lahutusprotsess kestis mõnda aega. Nigolas nõudis suuremat kahjutasu. Kuidas asi lõppes, on meile teadmata.

Nigola süda oli murtud. Isegi pereisand ei teadnud selle vastu rohtu. Ta lahkus umbes 1883. a. Karelli teenistusest, et mujal õnne katsuda. Ta soov ei täitunud ja veebruari lõpul aastal 1886 suri Nigolas Tischler¹⁾ kehvana, vaesena, ilma et midagi oleks järele jätnud. Karell on ta ausasti lasknud maha matta ja omapoolt matusekulud kandnud.²⁾

1864. a. novembrikuu alul tuli 24 eesti valdade saadikut Peterburisse, et neid soove, mis sel ajal eesti rahva rinnus pesitsesid, kirjalikult trooni ette panna. 9. novembri hommikul saatis Karell oma teenri Nigolas Tischleri Tsarskoje Seloo vaksali, et eesti saadikuid vastu võtta ja õigele kohale viia. Nad jõudsid sinna. Märgukiri oma 14 punktiga sai keiser Aleksander II enese kätte.

Karell võttis soojalt osa oma rahva saatusest kogu sel ajal, mida nimetatakse Eesti ärkamisajaks, millesse meid allpoolkirjeldatud juhtumus juhibki.

Karell ja Eesti ärkamise aastad.

Liivimaa talurahvaseadus oli 1849. a. ilmunud ja Eestimaa oma 7 aastat pärast seda.

Vana Eesti orjajaeg hakkab kustuma, eesti suitsutare valge-

---

¹⁾ Karelli kiri Hurdale 1. III 1886. Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogu Kultuuriloolises arhiivis, Hurda kogu, mapp 7, vihk 38. Toim.

²⁾ Kulusid on 115 rubla olnud, nagu selgub telegrammist, mille Karell Nigola vennale Mihklile saatis.

maks muutuma. Rahvas alustab kindlama koja ehitamist ja talude päriseks ostmist. Ajakirjandus on esimesed sammud astunud.

Faehlmann'i päranduse eesti muinaslugude näol on ta noorem sõber Kreuzwald oma kätte võtnud. Pea on ta osav käsi kangelasele Kalevipojale, kes kaua pimedas peidupaigas kurtnud, rõivad selga ja kepi kätte ulatanud, et ta jälle võiks eestlaste maal välja astuda.

Terve maa on und nägemas ja puud lehte löömas. Kodumaa unistab koidust ja ärkamisest. Koidula laulab vaimustatult isamaalaule, sest kevad on tulnud, Eesti ärkamise kevad.

Agaga mitte ainult meie väikesel kodumaal. Ka suures Vene pealinnas puhub kevadine tuuleke. Sinna on isamaalaste ringkond asunud. „Peterburi patrioodid“, nii nimetavad nad iseendid. Nad püüavad professor J. Köleriga eesotsas seda tuulekest suureks puhuda.

Selle tähtsa ajajärgu kohta kuuleme lähemaid üksikasju kirjavahetusest, mida Köler Hurdaga¹⁾ ja Schiefner Kreuzwaldiga pidasid. Kunstmaalija Köler ei ole suur kirjakunstnik. Siiski on meile täna huvitav iga rida, mis tema oma noorele suguvennale Hurdale kirjutab. Need kirjad lasevad meid vaadata meeste südamesse, kes tähtsal ajal oma rahva peale mõtlesid ja teda orjaunest äratada püüdsid. Erilise liigutusega loeme ridu, kus Karelli nimetatakse. Nad ei jäta meid selle kohta kahevahel, kes veel peale Köleri Peterburis isamaalaste eesotsas seisis.

„Siinsete rahvasõprade peaisik on vastuvaidlemata dr. Karell, keisri majasteedi ihuarst,“ nii kirjutab Hurdale 26. nov. 1863. a. Köler. Mõni kuu hiljem²⁾ kirjutab ta jälle: „Asutatava kooli pärast võin ma Teile üksnes häid sõnumeid saata. Meie suguvend dr. Karell on keisrilt kindlusekomandandi maja Tallinnas ühe eesti kooli jaoks palunud. Kingitus arvatakse uue, ehitusel oleva eesti kiriku jaoks. See kirik on aga ka esimene päriseesti kirik, nimelt sellepoolest, et eestlased tema üle valitsevad.“

Keiserlik kingitus leidis varsti ka vormiliku kinnituse.

Kool pidi Eestile uueks valgusallikaks saama. Majja, kus mees asus, kes „Mahtra sõja“ viimseid otsuseid täitis, pidi eesti kool asutatama. Ta pidi enam käsitöökooli laadi kandma, kuna kavatsatud Aleksandri koolil üldist haridust tuli pakkuda.

Karell oli juba 1863. a. Fr. Russowi ja Köleriga nõu pidanud, mis peaks sündima, et puhast isamaalist ja rahvuslikku vaimu

¹⁾ Peterburi patrioodid ja vabameelse voolu algus Eestis. „Postimees“ 1910, nr. 281, 282, 285

²⁾ Peterburi patrioodid ja vabameelse voolu algus Eestis. „Postimees“ 1910, nr. 281, 282, 285

eesti rahva keskel äratada. Jõutakse otsusele, et tuleb kirjutada asjalik kodumaa ajaloo raamat. Ka raha pannakse juba selle ettevõtte jaoks kokku. ¹⁾ „Üldse palun ma“, kirjutab Köler 26. nov. 1863. a., „meid Peeterburilasi mitte ära unustada, kui isamaalistel kirjadel trükikulusid karta on.“

Kõik lootused ei läinud täide. Eeskätt pole Tallinna eesti kool teoks saanud. Aga ajalooramatu mõte ei jäänud paljalt mõtteks. Üliõpilane Hurt haaras sellest vaimustusega kinni.

„Teie poolt nimetatud härrade isamaaline meel ja soe süda“, kirjutab ta 7. jaan. 1864 Kölerile, „on väga rõõmustav ja kosutab ning julgustab meid ühtelugu meie rahva kasuks edasi tööd tegema.“ Mõni kuu hiljem (17. märtsil 1864) kirjutab Köler: „Hiljuti oleme ühe tähtsa liikme oma ringile juurde saanud, elatanud Dr. Johnsoni ²⁾, Peeterburi ökonomiaajalehe toimetaja, kes jälle eesti keeles püüab koduseks saada, et meile kasulik olla.“

Mõne aasta pärast, kui Hurda õppimisaastad möödaskid, ilmusid ta „Pildid isamaa sündinud asjust“ „Eesti Postimehe“ jututoas a. 1871.

See raamat lõi eesti kodudes sädemeid, mis pea suureks tuleks muutusid.

Karell on meile veel enam teinud. Ta oli juba enne tegev, kui neid mainitud mõtteid arutati. Ta on oma jõuga aidanud ette valmistada aega, millal see tuli võis lõkkele lüüa. Ja kui see sündis, siis aitas ta tuld alal hoida.

Karell püüdis nõu ja jõuga abiks olla, et eesti muinaslugu „Kalevipoeg“ saaks ilmuda ja eesti kirjavara kasvada ning kosuda. See selgub kirjavahetusest, mida Schiefner Kreutzwaldiga pidas.

Akadeemik Anton Schiefner oli põhjalik idamaa keelte tundja, kuid ka soome keeles kodus, nii et tema oli selleks nagu kutsutud Lääne-Euroopat Soome „Kalevalaga“ tutvustama, mille ta 1852. a. saksa keelde tõlkis. Eesti keelt tundis ta lapsest saadik, kuna ta ju Tallinnas 6. juulil 1817. a. oli sündinud.

Schiefner pidas Võru lauliku töödest suurimat lugu ja tegi ka omapoolt kõik, mis jõudis, et neid töid edendada. Nii võiski Kreutzwaldi toimetusel eesti vanavarakogu ³⁾ akadeemia väljaandena a. 1854 ilmuda.

---

¹⁾ Köleri kiri Hurdale 1. juunist 1865.

²⁾ Dr. Jakob Johnson oli Karelli hea tuttav, pärit Viljandi ligidalt, sünd. 10. mail 1806, surr. 20. märtsil 1865. M. Lipp, Kodumaa kiriku ja hariduselugu II. 2. lk. 165.

³⁾ Forselius-Boecler, Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und und Gewohnheiten. Toim.

Hea tutvus, mis nende kahe mehe vahel tekkis, muutus päevast päeva südamlikumaks. Seda näitab meile kirjavahetus, mida nad teineteisega pidasid.¹⁾ Neid Schiefneri kirju on tervelt 138. Nad algavad 1854. aasta 2. märtsikuupäevaga ja lõpevad 1879. aasta 10. juulikuupäevaga. Nad lasevad meid mõndagi pilku heita kahe mehe hingesse. Samuti pakuvad nad palju materjali selle kohta, mis on ühenduses „Kalevipoja“ ilmumisega, ka mitmesuguste ajaküsimuste kohta, mis olid päevakorral nende 25 aasta jooksul, millal nad kirjutatud.

Neis Schiefneri kirjades on umbes kolmekümnes teateid, mis kuidagi Karellisse puutuvad ja tema elulugu aitavad valgustada.

Kreutzwaldil oli „Kalevipoja“ käsikiri 1855. a. valmis, kuid selle trükkimine tegi muret. Siin on Karell igapidi teid otsinud, et raskustest üle saada, nagu Schiefneri kirjad Kreutzwaldile näitavad.

„Annan Teile teada“, kirjutab Schiefner 16. jaan. 1859, „et dr. Karellil Teie ja Kalevipoja kohta suur huvi pidada olema ja ja et ta valmis olla enam Teie heaks tegema kui see teistel võimalik oleks.“ „Selsamal tunnil, kui mina jaanuaris Teile kirjusin“, kirjutab ta 6. veebr., „juhtus, et Karell mind mu korteris üles otsis, aga muidugi mitte ei leidnud, sest et ma kantseleis olin. Õhtul läksin aga selle eest tema korterisse, viisin ta kätte „Kalevipoja“ duplikaadi (see-on, lisame omapoolt juurde, lugulaulu 6 esimest laulu). Tema oli „Kalevipoja“ saamise üle väga rõõmus.“ „Imelik küllalt oli see“, kirjutab Schiefner edasi, „et mina Teie kirja 23. jaanuarist kesknädalal, 28. jaan. kätte sain, kui Karell just minu juurest ära oli läinud. Mina saatsin paki, mis temale oli määratud, 29. jaan. kätte. Mis Karell mulle nüüd teatas, oli järgmine: tema oli väljavõttega Teie kirjast Suvorovi²⁾ juurde läinud, kes just siin oli, ja teda palunud Teie asja eest kosta. Kuigi Suvorov selleks valmis olnud, oli ta ometi kartust avaldanud, et departemangus asja mitte küllalt tähele ei panda. Peale selle andis Karell veel Suvorovi adjutandile üle märgukirja, et krahvile õigel ajal ta lubadust meelde tuletada. Karell palus mind seda asja Teile mitte teatada, et Teis mitte enneaegselt lootusi äratada, mis viimaks ikka veel vette võivad kukkuda. Mina arvan oma kohuseks Teile sellest mitte vaikida,

¹⁾ Schiefneri kirjad Kreutzwaldile on Villem Reimani hoolet Eesti Kirjanduse Seltsi omandiks saanud, kuna Schiefneri kirjad Russowile on Eestimaa Kirjanduse Seltsi (Estl. liter. Gesellschaft) käes.

²⁾ Suvorov oli sel ajal Baltimaade kindralkuberner.

kui sooja südamega ja osavõtlik Karell on. Kui Teie talle peaksite kirjutama, siis laske ainult märgata, et Te minu kaudu olete teada saanud, kui väga teda asi huvitab. Nimelt aga ärge lausuge ordeni kohta sõnagi.“

Nagu sellest näha, pole Karell mitte üksnes ainelist toetust Kreutzwaldi kirjatööde väljaandmiseks palunud, vaid ka seda, et tähtsat meest väikeses Liivimaa linnakeses mõne autähega austataks.

Järgmised kirjad teatasid, et „Kalevipoja“ annete eksemplariid Peterburi olid jõudnud ja et Karell rõõmus on olnud, et ta oma eksemplari kätte oli saanud enne, kui ta pikemale välismaa-reisule pidi minema.

Schiefner kirjutab jälle 9. juunil 1862:

„Ennekui ma Tallinna sõidan, saadan Teile veel ülejäänud „Kalevipoja“ poognad. Ära müünud olen ma neist ainult kaks eksemplari, millised Karell üleile oma teenriga enesele laskis tuua. Mina kirjutasin temale, et ma Teile tahan teatada: tema oli esimene „Kalevipoja“ ostja.“

„Kalevipoja“ väljaanne, millest siin kõne, on eestikeelne väljaanne, mis Kuopios Soomemaal trükiti.

Toetust ülemalt poolt ei tulnud. Ka pole autähete lauliku rinda pandud. Kuid üks toetus pole „Kalevipoja“ loojale tulemata jäänud, austus, millega teaduslik maailm suure töö vastu võttis. Ja kui toetus Peterburi Teadusteakadeemia poolt mitte üksnes moraalne ei olnud, kui riigi kõrgem teaduslik asutus Kreutzwaldi ta „Kalevipoja“ eest Demidovi auhinnaga 2 500 rubla suuruses juba 1860. a. austas, siis pole siingi Karell osavõtmeta kaugel seisnud, kuna Schiefner akadeemias aruandjana eesti lugulaulu kohta aitas otsust läbi viia. Ja 10. mail 1860. a. kirjutas Schiefner Võrru: „Mina usun, et Karell südamest rõõmustab, kui ta teada saab, et „Kalevipoeg“ nii õnnelikku heakskiitmist leidis.“

Sama rõõmu on Karell tundnud, kui muud tööd ilmusid, mis eesti vaimuvara tõotasid rikastada, nagu Wiedemann'i sõnaramat, keeleõpetus jne. Need juhtumused on ta perekonnas pidupäevadeks olnud. Ent oma vana sõpra Kreutzwaldi pole ta unustanud. Ta soovib tema vanaduspäevi lahedamaks teha. See pole päris tagajärjeta jäänud: Kreutzwaldile saadeti 1872. a. erakorraline autasu 248 rubla suuruses.¹⁾

Kuid veel rohkem peab sündima! Eesti rahvusliku iseteadvuse ärataja on seda väärt. Pea on Karell Tsarskoje Seloos tru

---

1) Schiefneri kiri Kreutzwaldile 21. maist 1872.

sõbra eest kostmas. Ta kõneleb rahaministriga. Ta astub mõtte eest välja, et mees nagu Kreutzwald peaks suurema riigipensioni saama. Viimastes Schiefneri kirjades on sellest mitu korda kõnet. Peterburi sõprade poolt antakse nõu, mis Kreutzwald ise asja kasuks peaks tegema. Ta andku palvekiri kõigekõrgemale nimele, mis siis palvekirjadekomisjonist haridusministeeriumi ja sealt Teadusteakadeemiasse läheb, kus asja eest muidugi kostetakse. 1)

Kreutzwaldile lubatakse akadeemia erisummadest väike autasu 100 rubla suuruses, mis aasta-aastalt võida korduda. Kuid ka sellega ei pea leppima, kirjutatakse Peterburist Võrru. Autasu võida nelja- või viiekordseks tõusta ehk enamgi veel sellepoolest sündida. 2) Lauulik pidada uuesti paluma. Karell saada jällegi sõbra eest välja astuma, tema kõrval veel üks noor „40-aastane ekstsellent“, kelle ustavus ja heatahtlus suur, kelle nime Kreutzwald edaspidi teada saada.

Mis asjast saanud, ei ütle meile enam Schiefneri kirjad. Viimane nendest on Merikülalt 10. juulil 1879. a. kirjutatud, täis värskest, elu ja naljagi. Peale muu sisaldab ta teate, et nad sõber Russowiga palju Kreutzwaldist kõnelevat, just nagu ta kaks aastat enne seda (14. jaan. 1877) kirjutas: „Teie ei või aimatagi, kui tihti meie teist kõneleme. Kes on aga need meie? Russow ja mina. Ja kolmandana tuleb siia juurde Karell.“

Varsti pärast Merikülalt lahkumist suri Schiefner Peterburis 4. nov. 1879. Meil ei ole sellest midagi teada, et Kreutzwaldi oleks riigipensioniga austatud. Kuid tema Peterburi sõbrad, nende eesotsas Karell, tegid, mis nad jõudsid.

Me eksime, kui arvame, nagu oleks Karell üksnes tähti toetanud, kes juba hiilgasid. Ei, kus ta meie rahvale ja ta üksikutele liikmetele head võis teha, on ta seda ikka teinud.

Seda näitab meile ka järgmine juhtum, mille kohta me teateid ihuarsti enese käest Tallinna Kadriorus 1881. a. oleme saanud.

Peterburis tuli kord noor naisterahvas Karelli jutule. „Doktorihärra“, ütles ta kartlikult, „mind huvitab muusika, nimelt laulukunst. Mul on selleks ka natuke andeid, aga mul puuduvad abinõud, et neid harida. Tulin teie palvele. Ehk teab teie lahkus mulle seks teesid avada.“ — „Teie olete proua T.“ — „Jah, Ida T., sündinud Jakobson.“ — „Sündinud Jakobson? Minugi perekonnanimi oli kord Jakobson. Ehk oleme sugulased?“ —

1) Schiefner Kreutzwaldile 2. märtsil 1877.

2) Schiefner 31. juunil 1877.

„Seda küll vististi mitte. Mina olen Carl Robert Jakobsoni õde.“—
„Või Carl Robert Jakobsoni õde. Ma tunnen ka teie venda väga hästi. Küll pole ma kõigis asjus temaga ühes nõus, kuigi tal oma rahva kasuks ausad tahtmised on. See ei pea aga teie asjale kuidagi kahjuks tulema.“

Karell palus nüüd noore proua klaveri juurde ja soovis ta laulu ja mängu kuulda. Vähe aja järel ütles ta: „Tulge paari nädala pärast jälle minu jutule, ehk võin teile siis enam ütelda kui täna.“

Proua T. oli määratud ajal tagasi ja Karell võis talle teatada:

„Keisrinna majesteedi poolt on teile abiraha määratud, et Pariisis proua Viordot-Garcia juures laulukunsti võite õppida.“

Proua T. pole kunstlauljaks saanud. Kare ja kade saatus on loorberivaniku ta silmade ees tükkideks rebinud, kui ta juba käe selle järele välja sirutas. See on tükk traagikat, nagu seda saatus tihti mustade lõngadega kangaks koob — romaan, mille nimi inimese elu, kus meie saladuste ees seisame ja väriseme.

Karell tegi head, kuid ei lasknud selle kohta enese ees pasunat puhuda. Ta kõneles heategudest, aga mitte omadest.

Karell ja ta vanemate kodu.

Karell tõusis kõrgele kohale, kuid sidet, mis teda oma rahvaga ühendas, pole ta katkestanud. Ta pole unustanud maad, kus asub selle rahva suurem osa, kelle keskelt ta ise võrsus. Ei ununud iial ta meelest koht, mille küljes ta noorpõlvemälestused rippusid. Lõunamaises Podoolias pole ihuarst kunagi koduseks saanud, olgugi sel kohal tuhat looduseilu. Kodu nägi ta seal, kus valged kased kahisevad ja rahval suus heliseb lahke lauluke kuldsest ajast Kunglas. Siin paistis päike talle nii lahkesti ja imekenad olid siin suviööd! Alles siin eesti Põhjalas oli loodusel ta õige ilu.

Seda kodumaad on Karell tihti vaatamas käinud. Kõigepealt peatus ta oma sünnipaigas Tallinnas. Siin tuletas ta oma lapsepõlve ja nooruspäevi meelde, uuendas mälestusi ja sai nende najal isä nooreks. Noorusvaimustus, ülevoolav heameel ja lõbus naljatujugi on siin enam kui üks kord ihuarsti üle võimust võtnud, millest need kaua kõnelesid, kes nende tunnistajad olid.

Kord läheb Karell, kui ta jälle Tallinnas viibib, seda maja vaatama, kus ta vanemad kojameheks olid. Ta sammub toakese

juurde, kus kojamees elab, ja astub sisse. Naine ketrab parajasti. „See on ju mu ema vokk“, ütleb univormis härra; „siin on minu ema kord kedranud.“ Ta astub kojanaisele veel lähemale, võtab ta käest kinni, et talle kas või suud anda. Naine on päris kohkunud ja ei saa sellest poolegi aru, mis väesaks tahab, kuis kindral ema vokist võib kõnelda. Kui Karell ise kõik seletanud, hakkab ta uskuma, et siin tõsiasjaga tegemist, ühe inimeseluga, mida kõrgem käsi imelikult juhtinud.

Kord on vanahärra varahommikul jalul. Ta on linnas, ennekuu lapsed kooli lähevad, ja peatub tuttavale „Saiakangil“, otsides seda luuki, kust ta koolipoisina kopika eest, mille ema kaasa andis, enesele pruukostiks saia ostis. Luuk on veel kinni ja ta koputab. „Oot', oot', teen kohe lahti,“ saab ta vastuseks. „Andke mulle kopika eest timpsaia,“ ütleb tohter. Sai antakse. Saaja paneb raha lauale ja läheb kiirelt oma teed.

„Kuhu see kopikas nüüd jäi?“ küsib naine iseeneses. „Ah, siin ta on! Aga ei! Mis see on? See pole ju kopikas. See on midagi muud! See on ju kullatükk.“

Ja seda ta oligi. Tohter oli poolimperiaali lauale pannud. Ta oli sellega vaesele naisele, kes seal saia müüs, kust tema umbes 40 aasta eest enesele iga päev kopikase saia pruukostiks ostis, erilist pühaderõõmu tahtnud valmistada.¹⁾

Samast ootamata rõõmu on Karell ka maal elades valmistanud, kui ta kuski sugulaste või tuttavate pool külaliseks oli. Nii on see Ungru mõisas Haapsalu ligidal sündinud, mis oli rendil Kelleri perekonna käes, kes oli Karelli õetütre Hirschi mees.

Siin on ta kaunis laialt maad mööda ümber käinud ja vaese rahva kombeid tähele pannud. Ta on püüdnud nendele mitmeti rõõmu valmistada.

Nii läheb ta kord väikesest majakesest mööda. Maja haampalgi otsal leiab ta vanaema karbikese, kus sees ühe klaasiga prill ja lauluraamat. Selle lehtede vahele paneb tohter — paar paber- raha.

Teine kord leiab ta lõngakera. Selle kerib ta lahti, paneb raha sisse ja kerib siis jälle lõnga peale.

Tallinnas käies ei ole Karell ka Raplat unustanud, kus ta noorem vend Ludvig kõstriks oli.

Kord pidas kõster oma ametijuubelit, kuhu ka Rapla kihelkonna mõisnikke oli kutsutud ja nendele eriti söögilaud kaetud.

---

¹⁾ Teise teate järgi on Karell poisikesena kord saia maksmata jätnud. See ei olla tal meelest läinud, ennekuu oma võla ausasti ära maksis. Karl Jürgenson: tsiteeritud kiri.

Dr. Karell oma toredas mundris aumärkidega oli talurahva lauas, teenis neid ja ajas lõbusat juttu, iseäranis oma reisijuhtumustest. ¹⁾

Siin võttis ta ka venna matusest osa jõulukuul 1871. a., olgugi et tee pikk ja väljas kare talv. Pidul on just tema pidulisi teeninud. Ta on palunud, et temal lastaks äräläinud venna asemel peremehe kohuseid täita. Külaliste on tema leiba lõiganud ja muid toite ette pannud. See tegi talle rõõmu, sest ta armastas nii väga seda kodu.

Hageri kihelkonda, kus ta esivanemate häll seisis, pole ta unustanud. Selle kohta jutustas vana 80-aastane Haiba mees, Jüri Ruben, Hageri õpetajale 1909. a. alul järgmist (võrdle lk. 11): „Kui ma alles 20-aastane olin ja põldu Kondi kõrtsi ligidal kündsin, tuli maanteed mööda sõites uhke vanker: nelja hobusega tõld pidas just minu kohal kinni. Tõllast astus välja Vene kindral ja küsis: „Kas on siin Kondi-Jüri koht?“ — „Seda kohta pole enam“, vastasin mina, „üksi ahervars on järele jäänud.“

Ma viisin nüüd väemundris võõra ahervare juurde, mis paarsada sammu eemal oli. Võõras andis mulle hõberubla, võttis mütsi peast ja palvetas... ²⁾

„See siin on minu vanemate sünnipaik!“ ütles ta viimaks suures liigutuses.

„Küll see võis“, lõpetas vana Haiba talupoeg oma jutustust, „suur kroonumees olla, sest ka kõik teised härrad võtsid mütsid peast.“

Oma esivanemate koha pärast on Karell tervet Hageri kihelkonda armastanud ja tema hariduselistele oludele ka oma gümnaasiumiabiraha saamisel mõtelnud.

Peterburis elades ei unustanud Karell kunagi eesti rahva kasusid. Ta toetas nõu ja jõuga kõike seda, mida Peterburis eesti asundus oma kultuurilise tasapinna tõstmiseks ette võttis. Kui „Palme“ seltsis eesti laulu ja mängu harrastati, siis võttis Karell auvõõrana sellest tihti osa. ³⁾

Eestimaa on tähtsat meest ta tööde eest tänada püüdnud. Ta on teda austanud, millega tal iganes võimalik oli. Tartu ülikool valis ta oma audoktoriks ja Tallinna linn aukodanikuks. Kodumaa tähtsamad seltsid: Õpetatud Eesti Selts ja Eesti Kirjameeste Selts Tartus ja Eestimaa Kirjanduse Selts Tallinnas nimetasid ta oma auliikmeks.

---

¹⁾ Karl Jürgenson: tsiteeritud kiri.

²⁾ Teise teate järgi palvetanud Karell põlvili olles, noppinud mõned lilled ja pannud taskuraamatu vahele. A. Sitronlich: tsiteeritud kiri.

³⁾ K. Leopas: tsiteeritud kiri.

Austamine esimese seltsi poolt on Schiefnerit väga rõõmus-
tanud ja ta on seda oma kirjas Kreutzwaldile avaldanud, mille
peale viimane 15. mail 1859. a. järgmiselt vastas: „Ka mulle on
see südamlikku rõõmu valmistanud, et Õp. E. S. minu ettepane-
kut tähele pani ja Karelli oma auliikmeks valis. Tema on vast
praegusel ajal ainus nii kõrgel kohal seisev eestlane, kes oma
rahva vastu armastava südame on alal hoidnud, kuna muidu pea
kõik teised, niipea kui nad saksa kuue selga panevad, endid
rahvast lahti ütlevad. Jumal hoidku teda selle meelsuse juures.“

Vana-Vanemuise poolhämaraat saali Jaama uulitsas on
Karelli marmorist rindkuju¹⁾ ehtinud, mille oli valmistanud
kunstnik Weizenberg. Uues Vanemuises ei ole seda kuju mitte
enam olemas. K. E. Söödi arvamise järgi on see kunstitöö
Vanemuise seltsimaja põlemisel 19. juulil 1903. a. tules huk-
kunud.

---

¹⁾ K. E. Söödi kirja järgi 22. maist 1927. Karellide kirjakogus.

Karell ja tema perekond.

Noorpõlvesõbrad Philipp Karell ja Friedrich Nestler, Tartu ülikooli doktoridiplomid taskus, seadsid oma sammud maikuul 1832 Peterburi poole, et seal oma õnne katsuda. Esimesele naeratas ta pealinnas vastu, kuna teine vähemaga pidi leppima.

Dr. Nestler nimetati Peterburi maakonna arstiks. Ustavuse ja hoolega hakkas ka tema oma kohuseid täitma ja võis hea lootusega tulevikku vaadata. Peterburis tutvus ta prantsuse soost neiu Marie Lebeau'ga ¹⁾, kelle ema venelanna, ja naitus temaga.

Ent õnnepäevad ei kestnud kaua. Kui õnneingel oma nägu avatlevas ilus näitas, jäi noor tohter rinnahaigeks. Ei sõbra truudus ega naise armastus suutnud kannatajat päästa. Ta suri veebruaris 1837.

Tohtri noor lesk oli üksi maha jäänud, nõuta ja jõuta ja varjuta kui lind oksal. Ei olnud kahtlust: Karell pidi tema eest muretsema. Sõbra lesele pakkus ta oma kätt. Ja lesk oli ka veel noor. Ta oli nägus välimuselt, suursugune käitumiselt ja hea hariduse saanud.

Küll pidi seejuures iseäraline kahtlus Karelli hinges tärkama. Tema oli luteri, pruut aga oma ema järgi kreeka-katoliku usku. Kas ei võinud segaabielu võitlusi tuua, mille tulemused etteaimamatud. Kuid kahtlused pidid taganema. Noorpaar laulatati 13. nov. 1838. a. Peterburis ratsakaardiväe kirikus.

Majas, kuhu Karell oma noore abikaasa viis, valitses lihtsus ja puhtus. Lihtsaks jäi see kodu ka siis, kui peremees kuulsaks arstiks kujunes ja kõrgele kohale tõusis. Maja sissead oli kõiges kodanlik ja igapäevane. ²⁾ Kõik ülearune ilu ja

---

¹⁾ Tema vanaisa tuli Napoleoni vägedega Venemaale, tuues kaasa väikese poja. Poisi isa tapeti, kuna tema ise vaeslapsena saksa Peetrikoolis Peterburis üles kasvatati. Maria Karelli kiri Vinnitsast Ukrainast 28. okt. 1926. Karellide kirjakogus.

²⁾ Mul oli võimalik näha Tallinnas dets. 1928. a. Karelli vennatütre Maria Karelli juures dr. Karelli järelejäänud mööbli osi (kirjutuslaud, raamatu-kapp, diivan, voodi, pesunõu ja tool): nad on punasest puust, kuid õige lihtsad. Toim.

uhkus oli kõrvale jäetud. Varnadel ja riiulitel nähti mitmel pool piipusid. Saalis oli klaver, mida ta ise vahel mängis. Ühes toas piljard, teises lihtne harmoonium. Ei või nimetamata jätta, et hulk pilte seinu ehtisid ja suured riiulid olid raamatutega täidetud.

Seesuguses kijas oli Marie Nestler, sünd. Lebeau, Karellile armsaks seltsiliseks ja truuks abikaasaks. Õrna hoole ja ustava armastusega on ta kõik teinud, mis ta jõudis, et armastatud mehe elumuresid kergendada, mida kõrgel kohal ei puudunud. Ta oli vaikse ja vaga iseloomuga ja jagas kõiges oma mehe vaateid. See tegi talle kergeks ka väljaspool kodu suurest armastustööst osavõtmise. Punase Risti asutamisest saadik oli ta tegev naiskomitee kaasjuhatajana ja materjaliladu valitsejana.

Kõige õnne ja üksmeele juures ei jäänud aga ka raskused tulemata.

Kõigepealt suri seitsmest lapsest, kellega Karellide abielu oli õnnistatud, kaks esimest poega vara, juba lapseas. Nende kolmas laps oli tütar Maria, sünd. 6. aprillil 1844. Seegi oli juba vara vanemate murelaps. Ei ta tahtnud vaimu poolest kosuda. Aprillikuul 1862 põdes laps ras-

Marie Karell,

sünd. Lebeau,

Ph. J. Karelli abikaasa.

ket söetõbe ja oli surmasuus.

Sellest haigusest paranes ta; kuid 20 aasta vanuses jäi ta vaimuhaigeks ja asetati Udelnaja nõdrameelsetemajja. Seal viibis ta kaua aega, isegi veel peale vanemate surma. Ta ülespidamise eest muretses keiserlik heldus, kuni surm ta kannatused lõpetas.

Järgmised lapsed olid: Nikolai, sünd. 7. sept. 1845, Olga, sünd. 10. nov. 1847, Aleksander¹⁾, sünd. 16. veebr. 1849, ja Jakob, sünd. 17. dets. 1851.

Karelli perekonnas räägiti, nagu muiski tolle aja Peterburi tähtsamais perekonnis, kolme keelt: vene, saksa ja prantsuse

¹⁾ Karelli esimestel poegadel, kes mõlemad esimesel eluaastal surid, oli ka Aleksander nimeks. „Петербургский Некрополь“, томъ II, С. Петерб. 1912. Väljavõte Karellide kirjakogus.

keelt, kuna tohter oma kammerteenri Nigolas Tischleriga eesti keelt tarvitas. Kodukeeleks tuleb pidada vene keelt, sest et Karelli abikaasa, kes Simbirskis sündinud, sellega kõige paremini toime sai.

Päev algas hommikupalvega, mida pereisa saksa keeles pidas ja mida laul harmooniumi saatel ülendas. Samuti oli söögi-palve harilik asi selles kodus.

„Et mul elus nii hästi on läinud, seda võlgnen ma oma vaga ema palvetele. Kui isa suri ja ema meiega raskes seisukorras maha jäi, palus ta Jumalat temale veel 10 a. kinkida, kuni lapsed suuremaks kasvavad ja enam-vähem iseseisvaks saavad. Jumal kuulis ta palvet ja pikendas ta elu mitte ainult 10 aasta, vaid 20 aasta ja veel ühe aasta ja ühe päeva võrra.“

Neid sõnu rääkis Karell tihti omaste keskel, oma ema härdusega mälestades. ¹⁾ Tihti kinkis ta oma sugulastele ja tutvavatele Uusi Testamente ja teisi vaimuliku sisuga raamatuid. Eriti on talle Uues Testamendis järgmised kohad meeldinud: Matt. V, 1—16; Joh. III, 16—18; 1. Korint. 13; Taaveti laulud 23 ja 103, ka 51, 12—13. ²⁾

Karell oli armas ja lõbus seltskonnainimene. Ta oskas kurbadega kurval tunnil leinata ja rõõmsatega rõõmus olla. Siis löid ta truud sinisilmad särama. Seda nähti eriti siis, kui ta noorte hulgas viibis. Ja Karell oskas noori enese ümber koguda, eriti kui ta kodumaal suvitas. Siis ümbritsesid teda vahel 36 vanade Karellide lastelast!

Ta lapsed on selle haruldase isa head südant kõiges ta soojuses ja õrnuses tunda saanud. Ja kui isa kõrge ameti kohustused kaugemale kutsusid, oli ema ikka laste lähedal. Hella käega püüdis ta viimseid pilvekesi peletada, mis noorte õnnepäikest oleksid võinud varjata.

Karelli kaasaegsed, kes teda ise näinud, kirjeldavad teda järgmiselt:

Dr. E. Jannsen ³⁾: „Dr. Karell oli parajasti 75 a. vanaks saanud. Kehaehitus veel kaunis hea, niipalju kui pikk rüü selle üle otsustada lubas. Kasv vähe alla keskmise, sirge, kõnnak kaunis nobe ja kõbus. Üldine mulje tragi, ei andnud vanaduse kõrgusest mingit tunnistust. Habet ei olnud. Ja kuidas pean

---

¹⁾ Maria Karelli kiri Halilast 12. nov. 1926. Karellide kirjakogus.

²⁾ W. J. van der Vliet'i kiri Kopenhaagenist 26. okt. 1926. Karellide kirjakogus.

³⁾ Isiklikke mälestusi dr. Karellist. Eesti Kirjandus 1926.

ma silmi ja palet kirjeldama? Ei olnud ma siiaaale peale ema ja isa omade lahkemaid silmi näha saanud kui temal; näojume priske. Dr. Karelli pale näis elumuredest ja -tormidest puutumata jäänud olevat, vanaduskortse ei olnud selles pea sugugi.“

Prof. E. Berendts 1): „Carell oli väga ilus kuju oma hõbevalgete juuste, vurrude ja põsehagemega. Ta oli imestustäratavalt vana keisri Wilhelm I sarnane.“

Ta noorema poja Jakobi proua Maria, sünd. Heymann 2), kirjutab: „Kasvult oli ta vähe üle keskmise, oma aastate kohta hea välimusega. Nägu oli väga sümpaatne ja sõbralik, silmad targad ja head, põsed punakad.“ (Vrd. ka lk. 39.)

Kui kaunis see kodu oli, tuli õieti alles siis nähtavale, kui ta piduvalguses paistis, kui perekonnaelu rõõmutunde pühitseti. Seesuguseks pidupäevaks oli iga aasta 28. november, Karelli sünnipäev.

Kui see päev kätte jõudis, kogunesid Karelli majja ta endised ülikoolisõbrad ja teadusmehed; ka kõik need, kellel ta eesti koduga kuidagi kokkupuutumist oli ja kes teda armastasid. Sel päeval ei tohtinud ihuarsti kojast puududa, nagu Schiefneri kirjadest näeme: akadeemikud Schiefner ja Wiedemann, Fr. Russow, ta õepojad dr. Hirsch ja dr. Enghoff ja ta hea sõber Höppener. Ka professor Köler ja dr. Johnson olid ta majasõpradeks. 3) Et päev üldiselt teada oli, siis tuli mõnikord külalisi kaugemaltki, Karelli kodumaalt. Nii oli seal 28. nov. 1872. a. ka Rapla õpetaja K. Malm, kes pidulistele oma Krõlovi valmide eestindusi ja muid luuletisi ette luges, mis pidupere-mehele ja teistele suurt rõõmu valmistas. 4)

Peale selle annavad Karellile põhjust rõõmupäevi pühitseda juhtumused, mis eesti kirjandusega ühenduses, nagu Wiedemanni sõnaraamatu ja keeleõpetuse ilmumine.

„Mitte ikka ei jooda vett“, kirjutab Schiefner Kreutzwaldile 18. apr. 1870, „ükskord olen ma sel talvel heade sõpradega Eesti pinnalt ka vahuviina joonud ja nimelt sõbra ja soovitaja Karelli juures, kes juba ammu nõuks oli võtnud Wiedemanni

---

1) „Dorpatser Zeitung“ 1926, nr. 202.

2) Proua M. Karelli kiri Vinnitsast 10. okt. 1926. Karellide kirjakogus.

3) Eriti sõbralikus vahekorras olnud Karell ka kuulsa kirurgi Pirogov'iga. Nad on sinasõbrad olnud ja see sõprus on kestnud 50 aastat, kuni Pirogovi surmani 1881. a. Karell on oma sõpra, kui ta surmavoodil haige oli, Podoolia kubermangu vaatama sõitnud. „St. Petersburg. Med. Woch.“ 1886, lk. 312. Toim.

4) Schiefneri kiri Kreutzwaldile 5. apr. 1873.

kehakat poissi (sõnaraamatut) oma 1002 leheküljega röömsasti vastu võtta.“ Pidu olnud ilus, ainult tulevat kahetseda, et küllalistest professor Köler, kes eestlaste ja nende isandate vahekorrale läbi prillide vaatavat, mis slaavi optikult tellitud, ja Tallinna arsti-inspektor Falck, kes asju ida pool hästi tundvat, olevat kokku põrganud. „Köler on muidu hea mees, kuid hirmus ühekülgne.“

„Kui Wiedemanni keeleõpetus ilmus“, kirjutab Schiefner, „pidutseti selle lapsukese puhul jällegi lõunasöögil Karelli pool. Kõik pannud imeks, et Wiedemann nii kõrges vanaduses sellise paksu ja terve lapse olevat sünnitada võinud.“

Kuid jagamata rööm ei ole vanematele mitte osaks saanud. Hädise tervisega tütre Marie kõrval oli tütar Olga nende silmatera. Ta kosus ja kasvas kui kevadine lilleke. Aga siis närtsis ta äkki — surres 15-aastasena. Samal aastal, millal vanemad murelapse Marie pärast värisesid ja see soetõvest pääses, et vaimunõtrusele vastu minna, on nad Olgakese pidanud hauda panema, 8. dets. 1862.

Vanim poeg Nikolai astus isa soovi järgi Tartu ülikooli ja õppis õigusteadust. Ta lõpetas ülikooli 1870. a. kandidaadi astmega.¹⁾ Tal olnud head vaimuanded. Seda tõestab ka asjaolu, et ta, olles elurõõmus üliõpilane, nelja aastaga ülikooli kursuse lõpetas. Pärast aga ei suutnud ta neid lootusi täita, mis ta peale pandi. Ta hakkas isa mõisas Hatševatos Podoolias põllumeheks. See ebaõnnestus. Selle järel oli ta mõnd aega krahv Kotzebue' juures Varssavis ja Odessas eriülesannetega ametnikuks. Odessas suri ta 16. aug. 1908, „mitte enam teenistuses seistes, vaid poissmehena, üksi ja mahajäetuna,“ kirjutab meile keegi ta lähemaist sugulasist.

Viimased ihuarsti pojad, Aleksander ja Jakob, astusid väeteenistusse ja olid ohvitserid mitmes rügemendis, kuid loobusid viimaks teenistusest. Noorim poeg Jakob naitus dr. Adolf Heymann'i tütre Mariaga²⁾ Tiflisist, suri aga juba 1892. a., ilma et lapsi järele oleks jätnud.

Aleksander oli, nagu ta isa ise meile jutustas, Vene-Türgi sõjast tulles lihtsast seisusest neiut, nimega Varvara Ilarionovna, armastama hakanud. Pikema kõhklemise järel võtsid vanemad

---

¹⁾ Nicolai Karell, üliõpilane Tartus 1865—1870. Ta kandidaaditöö: Ueber das Duell. Käsikiri, 96 lk. Tartu Ülikooli Arhiiv. E. V. Keskarhiivis. Toim.

²⁾ Maria Heymann'i vanaisa on arstina Krimmisõja ajal Hollandist Venesse tulnud, siin naitunud ja siia elama jäänud. Maria Karell, sünd. Heymann, elab veel praegu (jaan. 1929) Vinnitsa linnas Ukrainas. Ta on meile Karellide perekonna kohta väärtuslikke teateid saatnud. Ta kirjad on Karellide kirjakogus. Toim.

noore Varvara oma peresse, hoolitsesid tema hariduse eest ja andsid pruutpaarile viimaks oma õnnistuse.

Selles abielus on kaks tütart, Olga ja Lydia, sündinud.

Olga on kellegi Boginjak'iga abiellunud ja elab Leningradis. ¹⁾

Kolonel Aleksander Karell.

Lydia abiellus 1909. a. alul leitnant Wilhelm v. Gmelin'iga. ²⁾ Viimane oli pärit vanast švaabi kodaniku perest, kes Venemaale välja oli rännanud.

W. v. Gmelin võitles enamlaste vastu Arhangelski väerinnal ³⁾, langes vangi ja lasti enamlaste poolt maha. Ta naine

¹⁾ Maria Karelli kiri Vinnitsast 28. okt. 1926. Karellide kirjakogus.

²⁾ Stammbaum der Familie Gmelin. Karlsruhe 1877, lk. 41.

³⁾ Aleksander Karelli kiri 26. okt. 1926. Karellide kirjakogus.

elab oma poja Vladimiriga praegu (1929) Pariisis, ja ta poeg, umbes 17 a. vana, käib seal koolis. Vladimir on Karellide soo viimne võsu.

Varvara Karell suri juba 1. juunil 1907. Tema mees Aleksander Karell elas 1917.—1929. aastani Helsingöris Taani-maal õige viletsaid päevi.¹⁾ Ta suri Helsingöri haigemajas 9. veebr. 1929. a. ja maeti Helsingöri surnuaeda.²⁾ Temaga kustus Karellide suguvõsa meestesugu liin.

Elutee, mis Karelli lastele määratud, pole nii hiilgav olnud, kui seda oleks võinud oodata. Kas oli segaabielu kõige õnne juures, mida mees oma ustava ja armastatud abikaasa kõrval leidis, ometi varjukülgi avaldanud, mida ette ei võidud arvata?

Me seisame tõsiasja ees, mida perekondadelugu tihti näitab ja just suurte meeste elust: tähed, mis äkki tõusevad, kustuvad samuti. Nii hiilgavaid, nagu nad ise olid, ei järgne neile.

Karelli 50-a. ametijuubel.

Lehekuu 16. päev 1882 oli kätte jõudnud. Oli just nelipühi esimese püha hommik. Muidu kärarikas linn oli veel vaikne ja vaga. Ainult ühel kohal oli liikumist. Kaunis hul-gake rõõmsaid inimesi sammus Fontanka uulitsa poole, kus nad majja nr. 4 astusid ja selle korteri nr. 19 ees peatusid. Teener juhatas nad sisemistesse ruumidesse. Sõnadega, mille aluseks Taaveti 23. laul (Jehoova on mu karjane) laulsid nad, Peterburi Eesti Jaani koguduse kirikukoor, õpetaja Hurdaga eesotsas, äratuslaulu oma tähtsale suguvennale, kes täna 50-a. ametijuubelit pühitses.

Natuke aega kõlasid vaimuliku laulu helid. Siis ilmus juubilar, liigutuspisarad palgel, et just ta armsa emakeele hääled teda kõige enne tervitasid. Ta tänas südamest lauljaid, kes talle seda rõõmu valmistanud.

Selle järel tulid saksa koguduse liikmed, nende eesotsas õpetaja Findeisen. Ka nemad laulavad. Õpetaja peab südamliku tervituskõne ja palve.

Pärispidu algas keskpäeval juubilar korteris, kuhu õpetatud seltsid, tähtsamate asutiste tegelased ja hulk erainimesi kogunesid, et juubilar ta aupäeval õnnesoovidega tervitada.

¹⁾ Senaator W. J. van der Vliet: tsiteeritud kiri.

²⁾ Eesti asekonsuli kiri Kopenhaagenist 11. II 1929. Karellide kirjakogus.

Üldist tähelepanu äratas telegramm, mille keisri majesteet oli saatnud:

„Keisrinna ja Mina soovime Teile südamest õnne Teie juubelpäevaks. Tänuaga mõtleme Meie sellele ajale, millal Teie Meie Jumalas hingava isa ligidal olite. Kinkigu Jumal ise Teile tervist ja veel pikki õnnelikke elupäevi.

Aleksander.“

Ka elatanud Saksa keiser soovis telegrammiteel õnne:

„Nagu ma olen kuulnud, pühitsete Teie täna oma 50-aastast teenistusjuubelit. See pikk aastate rida, kus ma Teid mulle kalli Vene keisrikoja läheduses tunnen, annab mulle õiguse Teile selleks kauniks päevaks oma südamlikku osavõtmist avaldada. Teie vaatate selle pika tegevuse peale rõõmsa iseteadvuse ja tänutundega tagasi, olles ümbritsetud austustest, mida ma Teile tihti võisin avaldada. Ma soovin, et nende tundmuste varal Teie eluõhtu lahke ja rõõmlik võiks olla. Wilhelm *Imp. et Rex.*“

Ka teised keiserliku perekonna liikmed ei olnud juubilari unustanud. Olga, Württembergi kuninga proua, austas teda õnnesoovitelegrammiga. Suurvürstinna Aleksandra Josifovna oli juubilarile pidupäeva hommikul õnnesoov-kirja ühes pidukohase kingitisega lasknud annetada: maitsekalt valmistatud ja sametiga kaetud väärtasjadekastikese, mille kaant kolm päevapilti ehtisid — keiser Nikolai I, keisrinna Aleksandra Feodorovna ja keiser Aleksander II omad. Iga pildi all on hingama läinud majesteedi nimetähed kullast. Kastikese võti on kullast, selle keel ladina numbri viiskümmend sarnane (L). Samal päeval hiljem tuli kõrge naisterahvas juubilari veel isiklikult tervitama. Temaga kaasas olid ta poeg Dimitri Konstantinovitš ja suurvürst Pjotr Nikolajevitš. Peale nende tervitasid juubilari veel isiklikult suurvürstid Sergei ja Pavel Aleksandrovitš.

Suurvürst Konstantin Nikolajevitš telegraafis Jaltast:

„Soovin südamest õnne kauniks juubeliks. Meie ei võia Teie teeneid Meie isale, emale ja vennale unustada. Jumal hoidku ja kaitsku Teid veel palju aastaid.

Konstantin.“

Suurvürst Mihhail Nikolajevitši telegramm kõlas järgmiselt:

„Suurvürstinna ja mina soovime Teile südamest õnne tänaseks mälestusväärseks päevaks Teie elus. Tänuaga mõt-

leme meie neile ustavaile teenistusaastaile, millal Teie meie õndsaid vanemaid teenisite. Jumal õnnistagu ja hoidku Teid! Mihhail.“

Ka Saksa riigi saadik kindraladjutant v. Schweinitz abikaasaga oli isiklikult õnnitlema ilmunud.

Välismaalt olid juubilarite telegraafiteel õnnitlenud keiser Wilhelm I ihuarst dr. v. Lauer ja kuulus professor dr. v. Langenbeck.

Saatkondi, kes mitmesuguste asutiste nimel juubilarile õnnesoove või aadresse annetasid, oli tervelt kakskümmend. Nimetame nende hulgast: Pirogovi Arstide Selts; Tartu Ülikool, kes juubilarite audoktoriks oli valinud ja sellekohase diplomi ära andis; Tallinna linn, kes linnapea parun Uexküll'i kaudu talle Tallinna aukodaniku diplomi kätte ulatas; siis siseministrieriumi meditsinaalnõukogu, Punase Risti Seltsi Peavalitsus, Peterburi Saksa Arstideselts, sõjaministrieriumi õpetatud komitee, mitmed sõjaväearstide ühingud, Õuearstide Ühing, evangeeliumi sõjalaatsarett, Evangeeliumi Piibliseltsi peakomitee, korporatsioon „Estonia“ ja „Estonia“ vilistlased Peterburis, siis veel Tallinna arstid ja Tallinna gümnaasium. Kaks viimast aadressi olid ladina keeles. Dr. Chr. Fr. v. Walter austas pidu-peremeest ladinakeelse oodiga.

Üht piduvõõrast esitles juubilar ise seltskonnale sõnadega: „Vaadake, siin on meie suure lauliku Puškini poeg.“¹⁾

Õnnesoovijate keskel oli ka juubilarite noorpõlvesõber Kreuzwald. Ta soovis õnne Õpetatud Eesti Seltsi nimel ja annetas omapoolt juubilarite oma raamatu „Viina Katk“ pidu-kuues. Vististi tahtis lauluisa seega tunnistada, et juubilarite tööst karskuse kasuks suurt lugu pidas, et ta karskust oma rahvale kui parimat arstirohtu elupikenduseks soovitas.

Kõigi õnnesoovide sisu jutustada on võimatu. Peale ülaltoodute olgu siinkohal veel mõned üles tähendatud.

Korporatsioon „Estonia“²⁾ tuletab oma õnnesoovis meelde, kuis juubilarite vanaduspäevini oma noorusvärskuse on alal hoidnud ja oma pika õnnistatud elu ajal tubli jõu ja mehise püüdmise eeskujuks olnud.

---

1) „Novoje Vremja“ pidukirjeldise järgi.

2) Korporatsioon „Estonia“ on oma vilistlasest Karellist lugu pidanud, sest ka „Estonia“ ajaloo kirjutaja v. Gernet ütleb: „Kõige väljapaistvamad vilistlased peale asutamisperioodi olid Ph. Karell, F. R. Kreuzwald...“ „Geschichte der Estonia“, lk. 61. Toim.

„Estonia“ vilistlased austavad juubilari kui meest, kelle lipukiri „*ora et labora*“, kes kahe vägeva valitseja läheduses arsti kohuseid täitis — tihti rasketes oludes: „Teie olete seda teinud kõikumatus armastuses ja truuduses, hea südametunnistusega kõigi tõsiste ja õiglaste isamaalaste austamist teenides. Kui palju Teie lähema kodumaa poegi, kui mitmed vaesemad ja väiksemad nende hulgas mõtlevad tänuliku südamega sellele, kuis teie neile raskeil tundidel nõu, eestkostmist ja abi olete pakkunud. Nad soovivad teile kui ühele Eestimaa parematest poegadest, kes oma kodumaa kasu iseennast ära salates ikka on edendanud, südamest õnne.“

Peterburi Arstideselts¹⁾ ei või nimetamata jätta, kuis juubilar arstiteaduse teoreetiliste ja praktiliste küsimuste vastamiseks suure hoole ja õnnega tööd on teinud, kuis ta kõrge ameti peale vaatamata, mis õigusega tema kätte usutud, seks armsaks ja lihtsaks inimeseks on jäänud, kellena ta noorpõlvest saadik tema sõbrad teda on armastanud ja austanud.

Õhtul kell 6 paiku oli mõisnikeklubi saalis pidusöök, kuhu umbes 120 isikut, enamasti ihuarsti ametivennad, kõrgemad riigiametnikud, kirikuõpetajad ja teised olid kogunenud.

Kui keisri majasteedi terviseks oli joodud, tõsis juubilar üles ja palus koosolijaid mõned silmapilgud Jumalas hingavate majasteetide Nikolai Pavlovitši, Aleksandra Feodorovna ja Aleksander Nikolajevitši mälestusele pühendada, kellele tema ligi 30 aastat lähedal olla tohtinud seista ja kelle ausameelsus ja südamearmsus ka temasse puhastavalt on mõjunud ja teda selleks äratanud, et ta oma sisemise inimese parandusele ja täiendusele on andunud. „Pühendame sellepärast nende kustumatule mälestusele mõned vaiksed palvehetked.“

Kõned järgnesid kõnedele. Neid refereerib Peterburi saksa ajaleht²⁾, mille järgi ka meie peasjalikult oma pidukirjeldise toome.

Dr. Zdekauer ülistas vaimustatud sõnadega juubilari, kes oma arstitegevuses kõigis ringkonnis ja alamast ülemani kannatajat inimest nägi, talle sooja südamega ligi astus ja just selle läbi palju enam jõudis ära teha kui nii mõned teised.

Kui veel mitmed olid kõnelnud, tõsis juubilar ise üles ja rääkis:

---

¹⁾ St. Petersburg. Med. Woch. 1882, nr. 20. Aadressi täielik tekst leidub ka A. Lüüsi artiklis: Philipp Karelli elu ja arstline tegevus. Eesti Arst 1926. Toim.

²⁾ „St. Petersburg Zeitung“ 1882, nr. 138, 139. Toim.

„Tahaksin kõige selle peale vastata, mis minu kõrvad nende viimaste 12 tunni jooksul on kuulnud, siis ei leiaks ma sündsaid sõnu, et kõike ütelda, mis ma oma südames tunnen. Minu vanaduses vaadatakse tihti minevikku tagasi; ka see pidu juhhib mind sinna ja noorpõlvemälestused tõusevad nii elavalt minu hinges. Ja ongi hea uurides eluteele tagasi vaadata, mis ära on käidud. Kui mina 50 aastat peale oma doktoripromotsiooni siin valgustatud ringis viibin, siis ei või mina muud kui südames oma Issandale laulda ja tänuga nende olude peale mõtelda, mis minu elukäigusse nii õnnistavalt on mõjunud. Kõigepealt pean ma nimetama seda õnnistust, mille ma oma vagadelt vanemait pärinud, Vene valitsust, kes ka vaese rahva lastele tee haridusele nii lahkesti avab, ja viimaks saksa hariduse vaimu koolis ja selle järel ülikoolis, sest see rahvas on, nagu Burmeister tabavalt ütleb, kreeka geniaalsuse ristiusu sügava religioositeediga ühendanud. Ja teie, mu härrad, tõestate seda, et sellele alusele toetudes iga Tartus õppija oma eluteele on läinud. Vähemalt ei tule mulle minu kooli- ega ka Tartus õppimise ajast kedagi meelde, kelle juures maine püüdmine etteotsa oleks tikkunud. Igäihes meist oli kindel lootus Jumala peale, mis aga mitte peanorutamises ei avaldunud. Usundi põhiõpetused olid igäihel juba poisikesepõlves, ilma et ta seda ise oleks teadnud, lihasse ja veresse tunginud ja noormehe-eas puhastati südant saksa laulikute tööde ja klassilise muusika varal. Nii käidi koolist ja ülikoolist läbi, kuni minagi, täna 50 aasta eest, jõudsin oma kasvatuses tähtsama lõpuni, promotsioonini. Üks minu opponendidest oli nüüd juba ammu surnud kliinikuproffessor Sahmen, kelle poole ma nimelt olin hoidma hakanud, sest et praktiline arstiteadus haigevoodi ääres mind kõige enam huvitas ja mina oma arstilisel tegevusel just seda teed olen heameelega käinud. Erilise aukartusega mõtlen mina selle austatud õpetaja lahke armastuse peale.“ Viimaks avaldas juubilar Tartu ülikoolile oma tänu, hüüdes südamest: „*Vivat, crescat, floreat alma mater Dorpatensis.*“

Senini oli Karelli kui aumeest ülistatud. Õpetaja Findeisen tuletas nüüd meelde, kuis ta juubilaril 16 aasta jooksul haigevoodi ääres ja mure laste kijas kui aitajat, trööstijat ja osavõtlikku venda tundma õppinud. Tema soovib, et teda austataks kui armastusmeest.

Õpetaja Dalton pidas huvitava ja huumorist sädeleva kõne. Tema pidada, kuna kõik teised teaduskonnad on rääkinud, õigus-teadlaseks hakkama ja pealekaebajana juubilaril vastu välja astuma, sest tema olla alkemist, kullategija! Asklepiose halja

poisina olla ta 50 aasta eest Tartust välja läinud, haljas kuni südame sügavusteni, täis lootusrikast elu värskust — ja nüüd olla kõik lehed — kullased!

Ärge kuulge mitte kaebealuse vabandust, sest seda kunsti mõistab igäuks, kellele Jumal 50 ametiaastat kingib. Minu härrad, te teate vististi: kõik pole kuld, mis läigib! Aga minu eel-

Philipp Jakob Karell.

kõnelejad — ja nende hulgas tublid kullatundjad — on kõik tõendanud, et see kuld on läbi ja läbi puhas, tema on kõige parema hinnaline. Enam kui kaks aastakümnet on mul võimalik olnud selle kullategija kööki vaadata ja näha, kuis ta kuldude on sündinud. Kohtualune on nimelt neljast pudelist, mis enam pole moes, oma sulatiskatlasse valanud: ta on igal ajal Jumalat kartnud, ta on kõikumata mehetruuduses oma keisrit teeninud, ta on, teid endid kutsun ma tunnista-

jaiks, vendi armastanud ja ta on au andnud, kellele au tuleb anda. Seda kõike on ta teinud ja saladusrikkalt veel teisest väikesest klaasist vedelikku juurde lisanud, mida ka Schiller oma kellavalamise juures mõjuvaks on pidanud, — kindla usu: „Õnnistus tuleb ülevalt“. See olla suur kuritegu. Seda pidada vannutatud mehed karistama. Ja mille küll muuga kui sellega, et kohtualune kiviriigist taimeriiki tagasi astuma sunnitakse. Need neli pudelit ja see väike saladusrikas klaasike saada seda võimalikuks tegema.

Kandku tema kullast vanikut veel kaua, kaua! Ja mittevananeva nooruse igavene haljus punugu end igapidi tema ümber... Oma otsus ühendagem tohtrivormelis: „*Recipe*, võta“. Aga selle kaebealuse juures ärgem unustagem neid kolme tähte, mis vana ja vaga arstikombe järgi iga rohusedeli peal seisid: „*I. N. D.*“ — Jumala nimel. Ja siis hüüdkem valjusti minuga: „*Vivas, crescas, floreas!*“

„Kui me piltidegaleriis viibime, siis on seal mõned pildid katte all“, ütles dr. Dmitrijev, „mõnest minnakse ruttu mööda, aga mõne ees peab vaataja pikemalt seisatama, et seda elava huvi ja suurema heameelega tähele panna. Nii peame ka, kui arstide pilte näeme, Karelli pildi ees sügava aukartliku kummardusega seisatama.“

Slaavlastel olla, kui nad mõnest seltskondlikust pidust lahkuvad, ilus komme, et nad üksteisele hüüavad: „Armastagem üksteist ja olgem teineteisele sõbraks!“ Seda armastuskohust tulla nimelt arstilt nõuda. Temal ei olla muud kui inimesarmastust üles näidata — ilma rahvuse vaheta. Seda kõike olla tegelikult meid tegema õpetanud arsti ja inimesena — jällegi dr. Philipp Karell.

See oli ilus pidu, kus neid sõnu räägiti, ja mees, keda nii austati, oli aumees pealaest jalatallani.

Karelli abiraha — ta viimne tahtmine.

„Küll olen ma nüüd väsinud!“ oli Karell oma teenrile Nigolas Tischlerile ütelnud, kui juubelpidustused möödas olid ja viimane aitas teda lahti rõivastada. Miks ei pidanud sellise päeva järel mees väsinud olema, kes juba 76. eluaastas seisis? Ta oli ka muidu juba väsinud ja igatses rahu järgi. Kuid ennekui see tuli, tahtis ta veel kord tegev olla, veel üks kord rääkida ja lahkumissõnas näidata, kui väga ta seda rahvast armastas, kelle

pojaks ta end igal ajal tunnistas. See pidi erilise asutise loomise-ga ta sünnilinnas Tallinnas sündima. Kuid sel on oma eellugu, mida me ei tohi unustada.

Moskvas oli, nii jutustati meile perekonnas, kes Karelliga sugulane, keegi rikas venelane haige. See võis olla 1864. või 1865. aasta ümber. Haige oli palju kannatanud. Ükski arst ei teadnud aidata. Siis öeldakse haigele: „Keiser sõidab siit pea läbi. Temal on ihuarst, kes paljudele abi saatnud. Reisul on vist see arst keisriga kaasas. Katsuge teda enese juurde paluda, kui keiser siin peatub.“

See sündis. Ta katsus haige läbi ja ütles: Teie haigus pole kardetav. Loodame tast võitu saada. Mina pole keerukate rohtude sõber. Katsun teid nii arstida, nagu väikesi lapsi ravitakse. Elage üksnes piimtoidust.“

Ta kirjutab haigele ravikorra ette, nagu seda ta piimravi nõuab. Haige teeb arsti nõuande järgi ja paraneb pea.

Kui keiser Moskva kaudu tagasi reisib, läheb Karell haiget vaatama. Haiget polegi enam! Tohter leiab täiesti terve mehe eest. Ta on selle üle sama rõõmus kui endine haige ise, ja tahab minema hakata. Seda ei luba majaperemees. „Siin on veel midagi teie jaoks, härra doktor,“ ütleb ta ja annab tohtri kätte kirja-ümbriku, mis kaunis sisukas. „Mis see peaks olema,“ küsib tohter. „See on teie arstihonorar.“ — „Mitte kopikat pole mul saada“, vastab tohter elavalt. „Mul on ju luba ka arstina tegev olla. Aga siin pole ma seda olnud. Mul polegi otse tarvis igal-pool ja igal tingimusel arstitegevust otsida. On mul ju rikas leivaisa. Ta on rohkesti minu igapäevase leiva eest muretsenud. Ja siin teie pool — ma ei ole siin ju muud teinud, kui oma risti-inimeskohust täitnud. Ma kuulsin: siin on üks kannataja — ja seda tuln ma vaatama.“ — „Selle peate vastu võtma“, ütleb uuesti moskvalane, „selle olen ma teie jaoks määranud.“ — „Ei ilmaski!“ vastab tohter kindlasti ja pakub kätt jumalagajätmiseks. Maja-peremees seisab pilgu vaikides ja ütleb siis: „Selle ümbriku sisu on teie oma ja peab seks jääma ka siis, kui te vastu panete. Mul on selleks veel abinõusid. Jumala abiga ja teie arstiosavuse tõttu sain ma nüüd terveks. Aga ma olen vanem mees kui teie, tohtri-härra. Ma suren enne teid. Ja mis siin ümbrikus, pärandan ma siis teile oma testamendis. Palju ju seda ei olegi, ainult 5 000 rubla.“

„Sünnib nõnda“, vastab tohter naeratades, „siis ei saa ma muidugi vastu panna. Kuid selgi korral ei taha ma teie annetist omaks arvata. Ta peab muu tarvituse leidma. Mul on haigeid ja abitarvitajaid küllalt teada, kellele toetust enam vaja kui mulle

enesele. Üks neist on kool, kus ma oma hariduse olen saanud, Tallinna Nikolai gümnaasium. Kui te tõesti midagi minu kätte usaldada tahate, siis asutan ma selle kooli juurde stipendiumi.“

Ja mõte, mida Karell Moskvast jumalaga jättes avaldas, pole ainult mõtteks jäänud. Kaks aastat on Karelli ametijubelist möödunud. Elatanud mees ei või julge olla, millal ka teda käs- takse koju tulla. Ta avaldas oma viimse tahtmise. Jüripäeval 1884. a. pani Karell järgmise asutamisdokumendi saksa keeles Peterburis kirja ¹⁾:

„Allakirjutaja asutab sellega kapitalist, mis testamendi põhjal päritud, 5 000 (kirjuta viie tuhande) rubla nominaal- väärtuses ja mis seisab viies 1877. aasta idalaenu paberis, abirahad järgmistel tingimustel Tallinna kloostri asuva kuningas Gustav Adolfi asutatud saksa kubermangugüm- naasiumi õpilaste kasuks.

§ 1. Ülemalnimetatud kapitali valitsemine antakse Tal- linna linna magistraadi kätte. Kaks kolmandikku aasta- protsentidest jagatakse iga aasta kaks korda abirahadeks välja, kuna üks kolmandik igakord kapitalile juurde tuleb lisada, et kordkorralise protsentide kasvamise teel abirahade alaline suurenemine resp. rohkenemine võimalikuks saaks.

§ 2. Abirahad peavad kasuks tulema:

1) esimeses järjekorras eestlastele — poistele ehk noor- meestele Hageri või Rapla kihelkonnast Eestimaal, kes vara poolest kehavad on ja Tallinna saksa kubermangugümnaa- siumis õpivad.

2) Kui seesuguseid ei peaks olema, siis sama gümnaa- siumi eesti rahvusest õpilastele, kes ühesugustes oludes on ja Tallinna linnast pärit.

3) Juhtumusel, kui ka seesuguseid ei peaks olema, mis küll uskomatu, siis teistele sama gümnaasiumi kehvadele õpilastele.

§ 3. Abiraha suurus tuleb olenevaks teha kaalutlusest, et abiraha saaja kooliajal häda ja toidumurede eest oleks kaitstud. Selle järgi, kui palju on igakord abitarvitajaid õpilasi, kes mainitud nõuetele vastavad, tuleb abirahade arv ja suurus määrata. Otsustamine selle kohta antakse güm- naasiumi direktori ja õpetajate nõukogu kätte. Samuti ole- neb abirahade jaotus mainitud direktorist ja õpetajate- kolleegiumist.

---

¹⁾ Endine Tallinna Nikolai gümnaasiumi vihk nr. 1689 — O stipendijah 1895—1904. Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus.

§ 4. Abirahade väljajagamiseks saadab Tallinna linna magistraat selle järgi, kui palju protsente sisse on tulnud, ülalnimetatud gümnaasiumi direktori kätte kokkulepitud tähtaegadel § 1 tähendatud protsentide summad.

§ 5. Kui mitmel korral nimetatud gümnaasium — mille eest Jumal hoida võtku — kord peaks tegevuse lõpetama, antakse terve stipendiumikapital Tallinna Eesti Püha Vaimu koguduse kiriklikule vaestehoolekandele otstarbega, et aastaprotsendid vaestehoolekandeks tarvitataks.

Nii sündinud Peterburis 23. aprillil 1884.

Salanõunik dr. Philipp Jacob Karell, keisri ihuarst.“

Sellesama aasta maikuu 4. päeval on asutamisdokument ja väärtpaberid Tallinna linna magistraadi käes. Kui linna magistraat lõpetati, läks asjaajamine muidugi uue linnavalitsuse kätte.

See asutis, mille tuludest hulk abirahasid ¹⁾, viimasel ajal 80 rubla suuruses, aastate viisi välja jagatud, on nii mõnelegi eesti noormehele suureks abiks olnud.

Põhikirja järgi kasvab asutise kapital aasta-aastalt. Mida enam aeg edasi jõuab, seda suuremat kasu ta toob eesti noorsoole, kes hariduse järele januneb. Põlvest põlveni kõneleb ta mehest, kes vendi püüdis teenida.

Kahjuks on suure maailmasõja tagajärjel ka see asutis pea-aegu surnud. Algkapitalist ei ole midagi enam teada, kuna neist paberitest, mis $\frac{1}{3}$ protsentide eest kapitalile lisaks osteti, mõned väikest tulu annavad. Siia tuleb arvata $4\frac{1}{2}\%$ Tallinna linna obligatsioon ja 5% Tallinna immobiilpanga paberid, kuna $4\frac{1}{2}\%$ Peterburi linna obl. ja $4\frac{1}{2}\%$ linnade ja semstvote obl., samuti $5\frac{1}{2}\%$ 1916. a. sõjalaenu paberid on tuluta. Saldo 1. jaan. 1929: 5 470 senti, paberites 8 900 senti. Abiraha on antud viimast korda 1923. a. 408 marka 60 penni. ²⁾

Karelli ja ta abikaasa surm.

Oma testamendi eesti soost õppivate noormeeste kasuks pani Karell juba kui igaviku valguses kirja. Elatanud mees hakkas

---

¹⁾ 1884.—1914. a. on sellest kapitalist 28 noormeest abirahasid saanud, mõned mitme semestri vältel. Esimesed saajad olid neli Hirsch'i, Karelli õe Friederika (abielus Kullamaa köstri Hirschiga) poja Juliuse pojad: Martin, Ernst, Philipp ja Paul. Abisaajate hulgas on olnud ka kaks ülikooli õppejõudu: P. Treiberg ja A. Oras. Andmed Tallinna Nikolai güm. protokolliraamatute järgi Keskarhiivis, väljavõtte Karellide kirjakogus.

²⁾ Tallinna linnapea hra Uesson'i kiri 29. I 1929, Karellide kirjakogus.

rahu järele igatsema. Pikemaks ajaks pole ta enam Peterburist lahkunud.

Nüüd mõtles ta veel sellele, et oma elumälestisi kirjutada. Vanadusnõtrus suurenes. Kroonukorter Fontankal, suurlinna kärarikkal tänaval, talle enam ei meeldinud. Ta ihaldas vaiksemat asukohta. See anti talle ilusal Jelagini saarel. Sealses keiserlikus suvilossis veetis Karell oma viimsed elupäevad.

Teekonna pärast, mis tal nüüd veel ees seisis, pole tema värisenud. Oma pikal eluteel oli ta palju kordi surija voodi ääres seisnud. Mis ta seal nägi ja läbi elas, nende tõsiste asjade üle on ta vahel rääkinud.

„Kas oled kord ka surija ligi olnud, kes rõõmu ja rahuga suri?“ on vaikselt tunnil, mil elatanud mees oma hinge salajamad sügavused avas, temalt küsitud.

„Küll olen!“ oli vastus ja ta sinisilmad läksid särale. „Enam kui üks kord olen selle tunnistaja olnud. Kolm seesugust surmatundi, mis tõesti õnnsad olid, on mulle unustamatud.“

Ja siis jutustas ta peale muude ühest kindralist, kellega teda sõprusside ühendas. Peale hingekarjase viimset tröösti, mida ta igatses ja mis talle anti, olla ta nii rõõmus ja rahulik olnud kui teekäija, kes näeb ust avatavat — parema ja lahkema ilma poole.

Samasugune olnud Karelli enese tütre Olga surm. Lapse lahkumine olnud nii õnnis, nagu muudaks ta ainult oma asukohta, nagu astuks ta udusest ja umbsest ruumist välja lahkesse lilleaeda.

Seesugust otsa on Karell ka enesele soovinud. Ja Jumal on selle talle andnud.

Karell põdes, nagu pea selgus, kardetavat maovähitõbe. Selle kohta seletab ta poeg Aleksander Karell järgmist ¹⁾: juulikuul 1886. a. hakkasid hobused Karelli tõlla ees lõhkuma, tõld läks ümber ja Karell sai tõlla käevanguga raske löögi südame alla, — selle tagajärjel hakkas vähk kasvama. Vähitõvele ähvardas veetõbi juurde tulla, kuid surm saabus ja tegi kõigele kannatamisele lõpu. Ja 18. augustil 1886. a. kell kaks hommikul uinus igavesele rahule Philipp Jakob Karell.

Oma haigust on ta kannatlikult ja alandlikult kandnud. Ta õepojad tohtrid Hirsch, Enghoff ja Ferchmin on teda vaatamas käinud, kuna viimane ka ta suremise juures on olnud. ²⁾

---

¹⁾ Aleksander Karelli kiri Helsingörist 26. okt. 1926, Karellide kirjakogus.

²⁾ Proua Maria Karelli kiri Vinnitsast 10. okt. 1926, Karellide kirjakogus.

„Neli päeva hiljem — oli reedene päev — 22. augustil, peeti matusejumalateenistus Peterburi Peetri kirikus, kuhu Karelli põrm puusärgis lilledel keskele oli asetatud. Matusest osavõtmine oli haruldaselt suur. Mitmed keiserliku perekonna liikmed ja palju muid riigi võimukandjaid võtsid sellest osa. Ka kodumaalt jõudsid leinaavaldised matusepäevaks Peterburi, millest ainult üht nimetame:

„Audoktor ihuarst Philipp Karelliga on Tartu ülikool ühe oma ustavamatest ja kuulsamatest poegadest kaotanud,“ nii oli rektor Schmidt oma osavõttu leinast väljendanud.

Leinajate hulgas ei puudunud Peterburi eesti seltskonna liikmed. Nad tahtsid oma suguvennale viimist au üles näidata.

Kui vaimulik talitus lõppes, läks leinarong Balti vaksali, kust erarong Karelli põrmu Sergiuse kloostri surnuaiale viis, kus ta perekonnamatusepaik oli. Matusel surnuaial on keiser Aleksander III ja ta kaks venda Aleksei ja Vladimir viibinud, kuna keisrinna on elavatest lilledest pärja ta hauale lasknud panna.¹⁾

Matuseaed, kuhu ta viimsele unele sängitati, on Peterburi ilusamaid. Ta seisab väikese järvekese ääres, mille veeväli väikse paiga pühalikku rahu aina ülendab. Ei või armsamat matusepaika olla kui see, kus lopsakate lehtpuude vahel üks hauakabel teisest maitserikkam ja kus perekonnad, keda Venemaa ajaloolisteks nimetab, nagu Obolenskid, Tolstoid, Volkonskid ja teised endale viimse puhkepaiga on leidnud.

Seal hingab ka Philipp Jacob Karell. Kohavad vahtrad ja pärnad, mis ta hauda piiravad, laulavad talle uinulaulu.

14 aastat hiljem avati see haud. Siis pandi Karelli kõrvale ta abikaasa Maria, kes veel nii kaua lesepõlves oli elanud ja 12. aprillil 1900 suri.²⁾ Mõlemate nimede all seisavad vene keeles salmid:

Õndsad need, kes puhtad südamest,
sest nemad peavad Jumalat nägema.

Matt. 5, 8.

Mina olen ülestõusmine ja elu, kes
minu sisse usub, see peab elama,
ehk tema küll sureb.

Joh. 11, 25.

Paremat kätt Karelli ja tema abikaasa hauast hingavad raudristi all nende lapsed Jakob ja Olga.

¹⁾ Dr. S. Unterberger'i suusõnalised teated, kes ka ise au-ihuarst oli. Ta on ise matusest osa võtnud. Toim.

²⁾ Imelik, et hauakivi ekslikult Karelli surmapäevaks 16-ndat, mitte 18-ndat augusti ei nimeta.

Hauapaik pole just mitte avar: 7 sammu pikk ja 4 sammu lai. Ka huarist on lihtne, kuigi meeldiv. Ta kannab kuju, millest võiks arvata, nagu oleks Karell ise selle jooned ette kirjutanud. Lihtsus, mis siit leida, austab neid, kes siin hingavad.

* * *

Karellil oli suur sissetulek. Peale seisusekohase palga on teda tihti veel eriliste summadega austatud. Ka tema pension ei olnud mitte väike. Kuid ta elas väga lihtsalt ja ta tarvidused ei olnud suured. Siiski pole ta suuremat varandust järele jätnud. Ta on elanud sõnade järgi: „Õndsam on anda kui võtta“.

Kuid siiski leiti leinamajas varandusi, millel hinda küll. Seal oli kõigepealt ta suur raamatu- ja kirjadekogu, mis tähtsaid dokumente sisaldas. Oli ta ju oma hiilgaval eluteel isikutega kokku puutunud, kes kõrgel kohal seisid, neile kirju kirjutanud ja neilt kirju saanud, meestelt, kelle mõtted meid veel täna huvitaksid. Juba ta ametijuubeli dokumendid oleksid alalhoidmist väärinud. Seda pole kahjuks ta omaste poolt tehtud. Pärijaks oli muidugi ta abikaasa. Kirjadele, millest suur jagu saksa keeles kirjutatud ja mida ta põhjalikumalt ei tundnud, pole tema teadnud rõhku panna.

Kui Maria Karell suri, oli ta lähedal vanim poeg Nikolai. Tema kohuseks oleks olnud isa mälestisi kindlalt hoida. See on tegemata jäänud. Karelli hinnalised raamatud ¹⁾, usuteaduslikud, loodusteaduslikud ja muud, kõik kirjad ja dokumendid on tuhandesse tuulde lennanud. Kuid ta mälestiste ²⁾ käsikiri on säilinud. See on hoiul Karelli vennatütre Maria Karelli käes, kes 1928. a. lõpul Soomest Halilast Eestisse elama asus.

V. Jakob Karelli tütrede oma perekondadega.

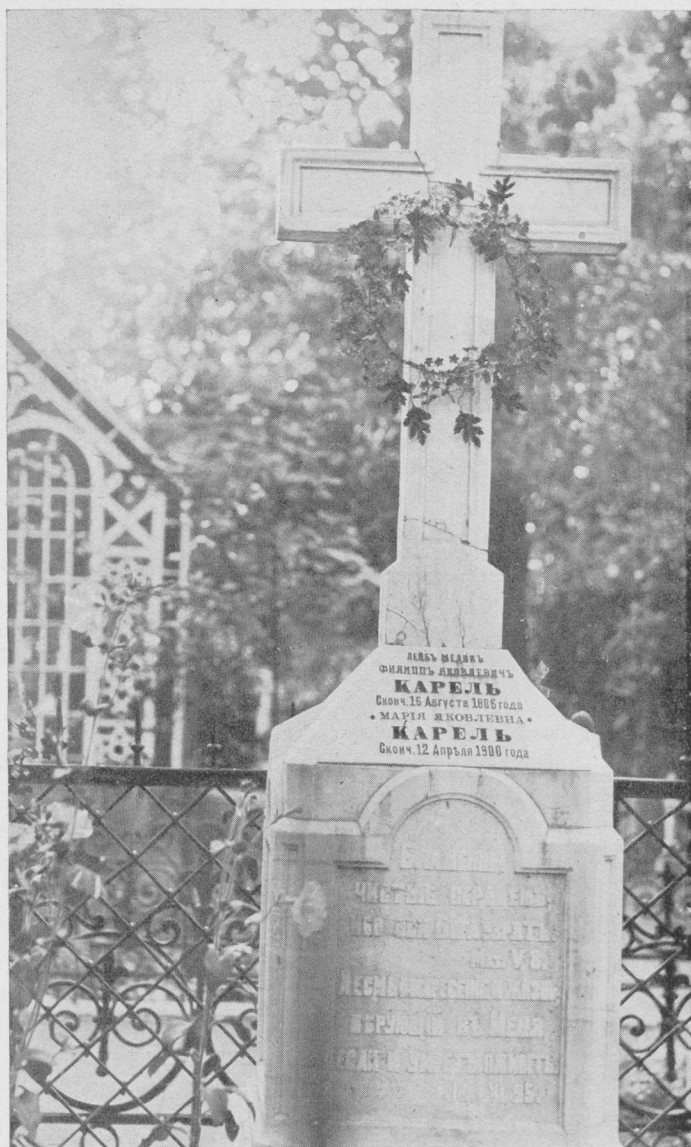
Friederika Johanna Karell, Bernhard Hirschi abikaasa.

Mitte üksi oma poegade, vaid ka oma tütarde hea kasvatuse eest on Jakob Karell ja tema naine Maria hoolt kandnud. See

---

¹⁾ Karelli raamatukogu on tema lesk Tartu ülikoolile müüa pakkunud, kuid ülikool ei ole ostnud. Pärast on ta sugulaste vahel, eriti dr. Hirschi ja dr. Enghofi vahel, ära jaotatud. Marie Karelli kiri Soomest 12. nov. 1926. Karellide kirjakogus.

²⁾ Olen seda käsikirja ise näinud Tallinnas detsembris 1928. Toim.

Ph. Karelli perekonna matusepaik

Sergiuse kloostri kalmistul, Peterburis.

maksab eeskätt nende vanema tütre Friederika Johanna kohta, kes 26. veebr. 1793 sündis. Kui laps esimese hariduse Tallinnas oli omandanud, pandi ta Kloostri mõisa härraste perekonda. Nende ridade kirjutajale on Friederika Karelli kiri silme ette puutunud, mis tunnistust annab, et meil hästi haritud naisterahvaga tegemist on, kes perekonna traditsioone pühaks ja vagade vanemate meelt kalliks peab, ilma ja elu peale samast seisukohast vaatab, nagu kõik Karellide perekond ja nimelt ka tema kuulsaks saanud vend Philipp Karell.

Friederika Johanna Karell naitub 8. aug. 1819. a. Tallinnas Johann Bernhard Hirschiga. Hirschi perekonna kaugemat algust ei ole aktide varal mitte võimalik tõeks teha. Arvamine, nagu oleks ta „Põdramäe“ koha järgi oma nime saanud, mida keegi suguvend Hurdale teatanud, on põhjendamata.

„Minu isa Joh. Bernh. Hirsch“, nii jutustas meile Julius Hirsch Tallinnast, „on sisserännanud sakslaste laps, kes siin soetõvesse surid ja kaks last, Karli, umbes 8—9 aastat vana, ja minu isa, Joh. Bernhardi, maha jätsid, kes siis Tallinna vaestemajas kasvatuse said.“

Viimast teadet Hirschide kasvatuse kohta kinnitavad Tallinna Toompea vaestemaja aktid kui tõsiasja. Nende järgi on Joh. Berend Hirsch 26. nov. 1796. aastal, 9 aastat vana, ja tema vend Carl Peter, 7 aastat vana, vaestemajja vastu võetud. Esimene lahkus siit 11. nov. 1802 ja asus oma isa juurde, kuna teine 13. juunil 1805 tislери juurde õppima läks.

Berend Hermann — nii ta nimi ristimisraamatu järgi — sündis 2. jaan. 1789 Meeksis. Isa on kingsepp Hirsch, ema Christina Beata Gladoffin. Carl Peter sündis Paunkülas, Kose kihelkonnas, 29. juulil 1791.

Aktide varal ei saa kingsepp Hirschi ega tema esivanemate sisserändamist tõestada. Üksnes niipalju on kindel, et kingsepp Hirsch abikaasaga 1791. a. Kose kirikus saksa kogudusega armulaual on käinud.

Mõlemad noormehed on tislериks õppinud. Noorema kohta puuduvad peale 1805. a. lähemad teated. Vanema leiame Ambla kihelkonnast, kus ta sealse kirikuraamatu järgi oma õpitud tislериametit peab, aastatel 1821—1825. Sealt kutsuti ta Kullamaa köstriks.

Tema abikaasa Friederika Johanna on talle üheksa last kin kinud: Robert, Karl Jakob, August Julius, Philipp Johann, Marie Emilie, Pauline, Gustav Reinhold, Charlotte ja Johannes Bernhard.

Nendest on Robert, sünd. 1820, Piirsalus köstriks saanud, kuna ta ka oreliehitajaametit pidas.

Karl Jakob, sünd. 16. dets. 1821, oli Hanilas köstriks ja suri Tallinnas 8. nov. 1903.

August Julius, sünd. 30. märtsil 1824, abiellus Olga Renate Magdalene Treubergiga. Ta hakkas põllumeheks, oli mõisarentnik ja viimaks Joa mõisa valitseja. Temale ja ta abikaasale võlgneme palju tänu teadete eest Karellide perekonnaloos selgitamisel.

Philipp Johann, sündinud 6. nov. 1825, on vististi vara surnud. Marie Emilie, sünd. 27. okt. 1826, on Jakobi köstrile Johannson'ile mehele saanud, Pauline Haapsalu kaupmehele O. R. Peterson'ile ja Charlotte mõisarentnik Heinr. Keller'ile. Viimane poeg Johannes Bernhard, sünd. 8. juunil 1835, on jällegi nagu isa Kullamaa köstriks saanud ja seda ametit surmani, 23. märts. 1902, pidanud.

Johann Bernhard Hirsch suri juba enne oma viimase poja sündimist, 14. dets. 1834. Rinnaveetõbi oli ta vara hauda viinud, kuna ta alles 44 aastat vana oli.

Tervelt 45 aastat on Friederika Johanna Hirsch peale mehe surma veel lesepõlves elanud, kuni ka tema 9. sept. 1879 Kullamaal hingama läks, 86 aastat vana.

Oma pikas lesepõlves on see naisterahvas mõndagi näinud. Lese põlvpäevad ei ole kellelegi ilupäevad, kuid vagade ja armasate omaste keskel on lesepõlveaastad palju oma kibedusest kaotanud.

Gustav Reinhold Hirsch.

Gustav Reinhold Hirsch sündis 23. juulil 1828 Kullamaa köstrimajas. Juba kuueaastaselt jäi ta vaeslapseks. Esimese hariduse sai ta oma ema käest, samuti ka suure vara — usujulge ja kristliku ilmavaate. Perekonna varaline seis ei võinud kuigi hiilgav olla, kuid siiski võimaldas ema poeg Gustavil lähedasse Haapsalu kreiskooli pääseda.

Koolijuhataja inspektor Berg tundis pea, kui andekas Gustav Hirsch oli. Ta võttis poisikese oma perekonda ja enda hoole alla, ilma et teda selleks oleks palutud, andis talle ladina ja kreeka keele eratunde, et talle Tallinna gümnaasiumi astumist võimaldada. Kui Gustav Hirsch siin gümnaasiumi lõpetas, astus ta a. 1848 Peterburi mediko-kirurgia akadeemiasse. On arusaadav, et noor arstiteadlane mitte Tartu ei tulnud, vaid Peterburi läks. Oli ju seal ta ema vend Philipp Karell tähtsal kohal. Karell on teed silendanud, et õepoeg võiks edasi saada.

Akadeemia lõpetas ta a. 1853 arsti astmega ja üks aasta peale seda tegi ta Varssavis doktorieksamid, kuna ta Poolamaal sõjaväearstiks oli. Samal aastal läks ta Muromi jalaväerügemendiga Moldaaviasse, sealt Bessaraabiasse ja siis Krimmi, kus ta kolm viimast kuud Sevastopoli all viibis, enne kui see langes. Siin õppis noor arst sõjaviletsusi tundma.

Peale Krimmi sõja lõppu tuli Hirsch Peterburi tagasi. Siit saadeti ta 1863. a. vanema arstina Moskva rügemendiga Vilnosse, et Poola mässu maha suruda aidata. 1865. ja 1866. a. oli ta Krasnoje Seloo keskspidali ülemarstiks. Siit kutsus krahv Perovski, keiser Aleksander II poegade kasvataja, Hirschi aujärjepärija, pärastise keiser Aleksander III, lähedusse. Ta pidi troonipärijat Volga reisul, Tverist Saraatovini, saatma. Aujärjepärija soovis, et dr. Hirsch ka edaspidi tema arstiks jääks. Kui aujärjepärija keisriks oli saanud, siis nimetas ta dr. Hirschi oma ihuarstiks. Seda tegi ka keiser Nikolai II, kelle ihuarstiks ta kuni oma

surmani oli. Keiser pidas temast lugu. Ta oli ikka keisri läheduses, tema saatjaks kõigil ta sise- ja välismaa reisidel.

Peale kõrge ameti oli Hirschi tegevus- ja huvideala ka muidu õige laialine. Ta oli mitme headtegeva ja teadusliku asutise liige ja aujuhataja. Ta oli õpetatud sõjaväe-arstiteadusliku komitee ja siseministeeriumi arstiteadusliku nõukogu liige, Vaimuhaigete Hooldamise Seltsi asutaja ja juhataja, evangeelse hospidali ja evangeelse sõjalaatsareti aujuhataja, Samariitlaste Seltsi, Peterburi Arstideseltsi ja Riia Rohuteadlaste Seltsi auliige. Ka Berliini Tiisikuse vastu Võitlemise Selts ja Pariisi Psühholoogiaselts olid tema oma liikmeks valinud. Edasi oli ta Peterburi Peetri kiriku nõukogu ja evangeelse Aleksandra kasvatusasutise komitee liige. Ta täitis ka Peterburi Eesti Jaani kiriku ja Gatšina eesti kiriku patrooni kohuseid.

Kuid kõige selle laialise ja kaugele ulatuva tegevuse keskel on dr. Hirsch üht tööd kõige armsamaks ja tähtsamaks pidanud — tööd evangeelse sõjalaatsareti kasuks, mille presidendiks ta a. 1896 kutsuti. Töö ei olnud rahuaastatel suur, aga see muutus, kui õnnetu Vene-Jaapani sõda algas.

„Oli, nagu oleks vanamees selle tööga jälle nooreks saanud. Ja missugune rõõm oli selle juhataja all töötada. Ei pidanud tema kunagi tööd kinni, nagu see muidu tihti ka kõige parema tahtmise juures ette tuleb. Ükski paber pole tema allkirja saamise pärast seisma jäänud: sedamaid andis ta kirjalikkude küsimuste peale vastuse. Igalpool, see oli nii armas selle haruldase mehe juures, astus isik asja eest tagasi. Oma alanduses ei nõudnud tema meestelt, kellel palju toimetusi ja kes töö enda peale võtsid, ilmaaegseid ettekandeid ega aruandeid. Tema seisis ise keset tööd ja teadis ise kõik. Siit näete, et töö talle rõõmu tegi.“¹⁾

See töö kandis Hirschi ka raskeil tundidel. Ta perekonda olid murepäevad tabanud. Üks ta tütardest suikus surmale. Just ta surma päeval tuli ev. laatsareti saatkond sõjaväljalt tagasi. Ustav mees seisis, valust hoolimata, mis ta südames hõõgus, hilisel õhtutunnil raudteevaksalis, et oma vahvaid samariitlasi ise vastu võtta. Ja päeval, mil ta tütar hauda pandi, pidas ta avalikul pidul Peetri koolisaalis ise tervituskõne.

Töö ev. laatsareti kasuks oli dr. Hirschil tõesti südame külge kasvanud. Kui see töö edenes, kui evangeelsete koguduste korjandused selle kasuks nii suureks paisusid, nagu ette ei või-

---

¹⁾ Bericht über die Thätigkeit des Komitees d. Ev. Feldlazaretts im J. 1907 v. dr. E. Gelderblom.

dud arvata, kui laatsareti vahvad töölised sõjaväljal mehetööd tegid, kui ta suurtest korjandustest krossigi võõrale kohale ei sattunud ja kui ta ettevõtteid ka muidu kaunisti korda läksid, — siis tundis sellest kõigest suurimat rõõmu juhataja dr. Hirsch.

Volga-äärsetes maakondades oli 1906. a. viljaikaldus. Küll aitasid maakonnad ja Vene Punase Risti Selts. Kuid häda tõusis

Gustav Reinhold Hirsch.

nii suureks, et ka sõjalaatsarett abiga viivitada ei võinud. Ka tema astus töösse, et näljaseile leiba muretseda. 7. veebr. 1907. a. saatis ta üleskutsed laiali, et käed ja südamed, usu ja rahvuse peale vaatamata, abiandmiseks hädalistele avaneksid. Ja nad avanesid.

Kuid kõike seda tööd pole Hirsch enam näha saanud. Juba selle töö alul oli ta haige ja avaldas veel haigetoast sellele tööle oma südamlikkku osavõttu.

Sõnum ta haigustumisest võeti igalpool sügavaima kaastundega vastu. Otse liigutav oli ka keiserliku perekonna osavõtmine, kus ustavast mehest kui aumehest lugu peeti. Ja 7. märtsil 1907 uinus Tsarskoje Seloos igaveseks tõsine salanõunik Gustav Hirsch.¹⁾ Kolm päeva peale seda viidi ta põrm Peetri kirikust suure leinajate hulga osavõtul viimsele rahule, Peterburi Volkovo surnuaiale.

„Temaga, Venemaa kõrgema aukandjaga, kes keiserliku perekonna lähedal seisis, on lahkunud üks õueringi silmapaistvaid kujusid, inimsõbralisi aitajaid, balti-saksa seltskonna kindlmaid tugesid. Sest kuigi saatus talle hiilgava elutee oli määranud ja temale, kes nelja keisri all oli teeninud, keiser Aleksander III ja keiser Nikolai II isikliku armastuse oli võitnud, siiski on dr. Hirsch oma kodule, oma kodumaalastele ja evangeelsele kirikule ustav ja armurikas toetaja olnud. Ikka on ta, niipalju kui see tema võimuses seisis, aidata püüdnud ja ka hädaohtlikel aegadel šovinistliku politika vastu sallivuse ja inimsuse põhimõtteid kaitsnud.

26. apr. 1903, ta 50-a. ametijuubeli päeval ilmus see üldine austamine ülemate ja alamate poolt lugematuis kirjalikes ja suusõnalistes tõendeis, alates keisri majesteedist kuni nende kõikideni, kes ikka abivalmis mehele oma olemise eest tänu avaldasid.“ Nõnda arvas Peterburi saksakeelne ajaleht dr. Hirschi surma puhul võimalikuks kirjutada.

Hirsch ja eesti rahvas.

Hirschil oli hea tutvus ja suur lugupidamine Peterburi saksa seltskonnas, mis osalt Karellist päritud. Teda ühendasid tugevad tutvussidemed ka endiste Eestimaa mõisnikkudega. Eestimaa rüütelkond näitas temale oma lugupidamist sellega, et ta teda oma aadlimatriklisse üles võttis.

Kuid tähtsa mehe pilt ei ilmuks õigetes värvides, kui me teda nii kitsasse raami mahutaksime.

See mees oli ka meie oma. Ta ei ole seda väikest kodu unustanud, kus ta sündis, seda vaest ema — ja see oli eesti ema — kes ta suureks kasvatas. Isa kaotas ta vara ja temast ei mäletanud ta midagi. Aga traditsioone, mis ta oma ema kodust, Karelli õe kodust, kaasa võttis, neid on ta ikka pühaks pidanud.

---

¹⁾ St. Petersburg. med. Wochenschrift 1907, lk. 104. Eesti Biograafiline Leksikon I. Toim.

Ta oli sellepoolest oma unustamatu onu sarnane. See kodu seisis, nagu mäletame, herrnhuutliku mõju all. Neid on Hirsch pietetlikus mälestuses kandnud.

„Mis see on, mis Baltimaalt kuuldub? Seal ei näi enam ühtki seadust peetavat. Kas pole seal jälle Herrnhut segaduste sünnitaja?“ — „Ei ilmaski“, on Hirsch vastanud. „Herrnhutil ei ole Balti ususegadustega midagi tegemist. Eesti rahvas on vaikne ja vaga rahvas. See on peale muu ka Herrnhuti vili. Herrnhut on eesti rahvale palju head teinud.“

Kuid sellegi rahva vastu on Hirsch enesel arvanud kohuseid olevat. Tema vaimseid huve on ta omaks tunnistanud ja keelest lugu pidanud, mida ta ema kodus kõneldi.

Kui a. 1857 „Perno Postimees“ ilmus, on noor Peterburi väärest G. Hirsch tema toetaja. Kahe aasta jooksul, a. 1858 ja 1859, kirjutab ta seal rohkesti arstiteadusest ja tervishoiust.¹⁾ Ka on ta eesti lehti „Eesti Postimees“ ja „Olevik“ lugenud, esimese lugeja lehe seismajäämiseni olnud. Kui kord selle lehe riigiustavust on püütud kahtlustada, on ta lehe eest kostnud. „See on laimtus“, on ta mõjuval kohal ütelnud, „ma ise loen seda lehte.“

Kui tuli eesti rahva ärkamise kevad, siis on ta selle hingele, Kreutzwaldile, lähedal seisnud. Seda kinnitab meile lauluisa ise oma kirjades, mis ta „Kalevipoja“ sündimise asjus Sachsendahl'i ja Reinthal'iga vahetas.²⁾ See ilmneb samuti ka kirjades, mida Schiefner lauluisale saatis.

Kreutzwald oli „Kalevipoja“ käsikirja lõpetanud, kuid selle trükkimisele tuleb takistusi siit ja sealt. Kuigi jõulukuul 1856 esimene poogen juba trükitud, siiski on kahtlane, kas terve lugalaul saab ilmuda. Mõtleb ju ka valmistaja ise väga alandlikult oma tööst. Ei julge ta sellest kuigi suurt lugu pidada. Siis tuleb vaiksesse Võrru kutse kirjamehele ta sõprade poolt: tulgu ta kord ka laiemat ilma vaatama, tulgu Peterburi. Sinna kutsub teda akadeemik Schiefner „vanade sõprade nimel, kuna ka uued teda palgest palgesse näha sooviksid“. Rahakiri sõprade annetisega on 14. veebr. 1859 Võrru jõudnud. Ja nüüd pöörab Kreutzwald väikesele maakonnalinnale, kust ta ligi 26 aastat kaugemale pole saanud, neljaks nädalaks selja. Ta kirjutab õpetaja Reinthalile 27. märtsil 1859 Peterburist:

„Nii sepietakse siin iga päev plaane, et meie Kalevipoja edasisaamist kiirendada, kuna raamatu ettetellijaid kogutakse ja

¹⁾ „Postimehe juubelialbum“, lk. 160.

²⁾ Leopold v. Schröder, Verhandlungen der G. E. G. XVI.

teisi teesid ette võtta tahetakse, et Õpetatud Eesti Seltsile väljaandmise kulusid kergendada. Üks noor anderikas mees, härra dr. Hirsch, keda ma teisel päeval peale siia jõudmist tundma õppisin ja kellega ma pea iga päev mitmesugustes ringides kokku saan, on entusiast kõigis Kalevipoja asjus; tema on juba ette-tellijate nimekirja liikuma pannud ja loodab vähemalt 50 osa-võtja peale. Ihuarst dr. Karell olla 10 eksemplari tellinud...“

Noore tohtri püüdmine pole asjata olnud. Pea on temal hea hulk tellijaid käes. Senaator G. v. Brevern on näiteks 6 eks. tellinud, teatab Schiefner Kreutzwaldile 2. juunil 1859.

Me näeme sellest, et Hirschi huvitavad niisama kui ta onu Karelli kõik küsimused, mis eesti rahva vaimuvarasse puutuvad. Mis selle rahva hinges liigub, paneb ka tema hinge värisema.

Järgmises kirjas kirjutab Kreutzwald: „Härra dr. Hirsch on minu mõjul vanast õigekirjutusest loobunud. Ühel õhtul loeti Eesti sõprade ringis Ahrensi väikest, huvitavat tööd: „Johann Hornung eesti kirikukeele looja“. Selle tagajärjeks oli, et päeval peale selle nimetatud kirjast 6 eksemplari Eestimaalt telliti. Samal ajal, a. 1859, on Hirsch ka Õpetatud Eesti Seltsi liikmeks astunud ja selleks oma surmani jäänud.“

Kui Kreutzwald Peterburist tagasi tuli, ei ole Hirschi huvi Kreutzwaldi, tema tööde ja teiste meeste vastu, kes samal väljal töötasid, mitte jahtunud. Kui näiteks Karelli majas eesti kirjan-duslikke uudiseid, nagu Wiedemanni töid, pidulikult vastu võeti, siis pole osavõtjate hulgas iial Hirsch puudunud.

Oma 20. eluaastast saadik oli ta Peterburis viibinud. Aga eesti keelt pole ta mitte unustanud. Ta on seda heameelega ja ladusasti kõnelnud. Ka on ta, nagu oleme kuulnud, oma käe välja sirutanud tegelikuks abiks, kui eesti perekonnad seda tarvi-tasid, kes siit suurde riiki välja rändasid.

Eesti Üliõpilaste Seltsi ringkonnis Tartus oli umbes a. 1897 mõte tärgranud asutada selts, mis kehvemaid üliõpilasi rahaliselt oleks toetanud. Seltsi nimeks pidi „Avitaja“ saama. Põhi-kiri oli juba valmis. Asjaajamine anti dr. O. Kalda kätte Peter-buris, kuna kodumaal vähimatki lootust ei olnud, et selts kinni-tatakse. Kalda ettepanekul on Hurt ka Hirschi palunud: üteltu tema õigel kohal hea sõna, et selts pea ellu võiks astuda. Seda soovi ei ole tema täitnud. Ta on Hurdale 26. veebr. 1897 Tsarskoje Seloost vastanud: „Mis minu kätte antud põhikirjasse puutub, siis olen mina selle läbi vaadanud, pean aga paraku tun-nistama, et mina selle projektiga sugugi mitte ühes nõus ei ole. Võitlus elu pärast intelligentide hulgas läheb iga päevaga raske-maks ja ma ei usu mitte, et meil õigust on varata klasse kõrgema

hariduse püüdmisele ergutada, ilma et me neile midagi kindlat tuleviku jaoks saaksime võimalikuks teha. Anderikaste õppijate jaoks on niihästi gümnaasiumides kui ülikoolides abirahad olemas, järelikult on tõesti väljapaistvatele ja osavatele talentidele tee täielisele haridusele silendatud ja kergendatud. Kõnesolevas projektis kavatsesid abinõusid võiks minu arvates palju paremini tarvitada häda vaigistamiseks, mis meile iga sammu peal vastu astub.“ Nii pole Hirsch „Avitajat“ toetanud, mida meie kahetsedes konstateerime. Kuid mõte ise pole surnud. Pea tõusis Tartus „D. Bergmanni Abiraha“ ellu ja võttis „Avitaja“ ülesanded endale. ¹⁾

Samuti on teada, et Hirsch juunikuul a. 1881, peale seda kui keiser Aleksander III eestlaste saatkonna kõige armulikumalt oli vastu võtnud, oma protesti saatkonnale oli avaldanud. See sündis kirjas, mille ta 23. juunil 1881 ühele perekonnale Eestimaal kirjutas. ²⁾

Hirschi protesti ei tule mitte nii mõista, nagu ei oleks tema seda heameelega näinud, kui eesti rahva esindajad aujärjele lähenevad. Ei. Tema on saatkonna kokkuseade vastu protestinud. Tema arvates polnud sellel mitte õigust ennast eesti rahva esindajaks pidada. Peale C. R. Jakobsoni, kelle mõtteid Hirsch ei pooldanud, nimetab ta nimepidi veel üht meest, kes selles saatkonnas ei oleks tohtinud olla.

Eesti rahva valulapsele, Aleksandri koolile, on Hirsch lähedal seisnud. Peale seda kui rahakorjajamisluba käes, pannakse ette: peakomitee auliikmeks peale Jurjew'i, Russow'i, direktor Gööck'i ka Hirsch paluda. Selle kohta kirjutab ta Hurdale: „Kõigepealt pean ma austatud Aleksandri-kooli komitee liikmeilt vabandust paluma, et ma veel selle minule pakutud au eest pole tänanud. Põhjus ei seisnud mitte tuimuses eesti rahva asjade vastu, vaid minu teenistuse tingimustes ja sotsiaalsetes oludes. Pea terve suve kuni hilise sügiseni olin mina suurvürst aujärjepärijaga reisidel. Kui siia tagasi jõudsin, ootas mind hulk tungivaid talitusi, nii et ma alles praegu niikaugel olen, et seda aegamööda ette võtta, mis viibinud. Mina palun Teid, austatud härra, seega Aleksandri kooli komiteele minu südamlikku tänu selle eest avaldada, et mind selle auliikmeks on nimetatud. Mina soovin kõigest südamest, et kool eesti rahva vaimse edenemise

---

¹⁾ „David ja Sophie Bergmanni nimeline Abiraha“ on 1903. a. 500-rublalise põhikapitaliga asutatud, põhikiri kinnitatud 18. III 1904. Eesti Biogr. Leksikon I. Toim.

²⁾ Kirja ärakiri leidub Hurda kirjade kogus. Asja selgituseks tähendame, et juba dr. Karell perekonnaga, kellele kiri kirjutatud, heas sõpruses seisis.

kasuks kosuks, ehk ma ka küll salata ei või, et ettevõttele suured takistused vastu astuvad, nimelt juba keele poolest. Sellepärast usun mina, et Aleksandri kool enam eesti keele kui eesti rahva enese haridusasutis saab olema.“

Aleksandri kooli lugu võib lähemalt tõestada, kui palju Hirsch asjast osa on võtnud. Kirjad, mis nende ridade kirjutajale Hurda kirjakogust kätte on juhtunud, näitavad: Hirsch on Hurdaga külg külje kõrval seisnud, kui tuuled tormiks hakkasid muutuma. Ta on mõtet avaldanud, et just Hurda vastaste poolt koolile kõige suuremat kahju on karta. Ta nimetab neid ühes professor Köleriga „nooreestlasteks“.

Novembrikuul 1883. a. on Hirsch kellegi kõrgema isiku juures Aleksandri kooli asjus olnud ja rõhuga näidata püüdnud, kui kahjulik see „koolile ja rahvale“ saaks olema, kui Aleksandri kooli asjus edaspidi mõju „kihutaja nooreestlaste erakonna kätte jääks“.

Hirsch oli Peterburi Jaani kiriku aupatroon ja pidas seda ametit enam kui 25 aastat. Tema ettepanekul jäeti kogudusele 15 000-rublaline võlg kiriku maja eest maha ja keisri majesteed kinkis kiriku suurenduseks 10 000 rubla. Ja kui iganes riigivalitsuse juures koguduse kasude eest tuli kosta, siis oli kiriku aupatroon ikka valmis vahemeheks heitma.

Kui õpetaja Hurt ametist tagasi astus, on Hirsch seda südamest kahetsenud. Ta teeb seda oma viimses kirjas, mis Hurda kirjadekogus alal hoitakse.

Nad mõlemad läksid varsti teineteise järel hingama, dr. J. Hurt 31. dets. 1906 ja dr. G. Hirsch 7. märtsil 1907. Nende surmaga on Peterburi eesti kogudus kaks tegelast kaotanud, kes ühiste sihtide nimel olid võidelnud.

Hirsch oli oma täditütre Maria Enghoff'iga abielus, kes Uuemõisas, Haapsalu ligidal, 27. juunil 1837. a. sündis. See abielu oli kolme tütrega õnnistatud: Olga, sünd. 27. juunil 1861; Anna¹⁾, sünd. 22. dets. 1867, ja Maria, sünd. 20. jaan. 1863. Viimane oli au-ihuarsti dr. Simon Unterberger'i²⁾ abikaasa, suri aga juba 20. okt. 1905.

Lugupidamisest, millega Hirschi ülemalpool austati, annab seegi tunnistust, et tema lesk Anitškovi palees, oma endises perekonnakorteris, elas, nagu oma õndsas mehe teenistuse ajalgi.

---

1) Olga ja Anna Hirsch opteerusid Eestisse 1920. a. Nad elavad Haapsalus. A. Hirschi opteerumisakt Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus.

2) Dr. Unterberger opteerus Eestisse ja elas vanaduspäevad Tartus, saades väikest pensiooni. Ta sündis Simbirskis 15. veebr. 1848 ja suri Tartus 12. juulil 1928. Toim.

Sealt on elatanud proua ka meie uurimist lahkesti toetanud, muretsedes meile tähtsaid teateid Karelli eluloo kohta.

Ta suri Petrogradis 20. mail 1919. a. ¹⁾

Teised Jakob Karelli tütreid: Augusta Katharina, Anna Christine, Marie Helene ja Charlotte Helene.

Augusta Katharina, Jakob Karelli teine tütar, sündis 27. juunil 1795. Ta naitus rannavahi Johann Gustav Ferchmin'iga, kes umbes a. 1786 Haapsalus sündis. ²⁾ Ka tema perekonna mälestus otsib oma algust Preisi poolt, kuid aktid puuduvad.

Nad laulatati 25. jaan. 1824. a. Viru-Nigulas. Pärast elasid nad Tallinnas, kus Ferchmin kingsepa-ametit pidas. Sellest abielust on järgmised lapsed sündinud: Ulrike Juliana, Johann Philipp, Carl Gustav, Robert Wilhelm, Catharina Maria, Anna Dorothea ja August Julius. ³⁾ Ferchminid kuulusid Tallinnas Eesti Püha Vaimu kogudusse. Ferchmin suri 10. apr. 1841, 55 aastat vana, tema abikaasa 9. aug. 1851. Nad on maetud Karellide matusepaika Kalamaja surnuaial Tallinnas.

Nende noorim laps August Julius, sünd. 7. dets. 1835, õppis Tallinna gümnaasiumis, pärast Peterburi mediko-kirurgia akadeemias 1855—1858 arstiteadust ja peale seda veel neli aastat Moskvas. Selle järel täiendas ta mitmes välismaa ülikoolis oma teadmisi. A. 1865 sai ta Peterburi Maria hospidali vaestearstiks. Pärast nimetati ta paleede valitsuse ja õuearstiks. Ta suri 22. mail 1905 Peterburis. ⁴⁾

Me ei eksi küll mitte, kui arvame, et ka selle mehe eluteed tema onu dr. Karell on püüdnud silendada.

* *

*

Anna Christine Karell sündis 9. apr. 1797 Tallinnas. Nagu tema vanem vend Karl Friedrich, nii elas ka tema luuletaja Aug. v. Kotzebue läheduses. Ta oli selles perekonnas „maja-proua toeks“, ja kui kirjanik a. 1819 Mannheimis mõrtsuka käe

¹⁾ O. Hirschi kiri Haapsalust 3. veebr. 1929. Karellide kirjakogus.

²⁾ Tallinna Püha Vaimu kiriku surnuteregistri järgi aastast 1841.

³⁾ IX revisj. raam. nr. 14-a, leht nr. 1067. Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus.

⁴⁾ Biograph. Alb. d. Vereins St. Petersburg. Arzte. St.-Petersburg 1909.

läbi langes, siis lahkus ta siit ja oli kauemat aega Võrus tuntud „Krümmer'i asutise“¹⁾ majandusjuhatajana tegev. Hauakirja järgi Kalamaja surnuaial suri ta Tallinnas 2. okt. 1837²⁾, seega mitte palju üle 40 aasta vana.

* *
*

Marie Helene Karell sündis 20. jaan. 1801. Ta naitus tisler Johann Adler'iga, kes juba 1834. a. suri.³⁾ Sellest abielust sündis tütar Johanna Helena. Proua Adler elas kaua lesepõlves ja suri alles 12. apr. 1890.

* *
*

Charlotte Helene Karell sündis 31. okt. 1798 ja sai 15. veebr. 1822. a. Uuemõisa valitsejale Siim Enghoff'ile mehele, kelle perekonna algus on õige huvitav. Teda peame Hiiumaalt Keina kihelkonnast otsima. Seal elas 18. sajandil⁴⁾ abielupaar „Kusti ja Marre“ Öngos. Et perekonnaisa Öngu külas asus, nimetati teda „Öngo Kusti“.

See kohanimi on veel praegu olemas. Kolm versta Emmaste abikirikust Mõnopeast kaugel on kaunis suur rannaküla Öngu, kus 7 peremeest ja 13 vabadikku asuvad. Rahvas nimetab seda küla ka Öinu ehk Önnigu külaks (hiidlane häälikut õ ei tunne). Mis nimi Öngu tähendab, seda meie ei tea. Hiiu laevakapten Öngo, kes ka sealt külast pärit, teadnud järgmist jutustada⁵⁾: Tema perekonna mälestuste järgi olla 200 aasta eest üks soomlane Hangöst siin merehädast pääsenud, siis selle küla asutanud ja seda oma kodukoha järgi nimetanud. Ka olla küla asutaja sõrmuski veel olemas.

Öngo Kustile ja ta naisele Marrele on Keina kirikuraamatu järgi 26. juulil 1792 sündinud poeg, kellele Siim nimeks pandi. Noor Siim oli terane poiss. Ta astus Vaimla mõisa teenistusse ja oli siin kuni 1826. a. toapoisiks; asus siis ühes härrastega

---

1) Krümmer'i poeglastekool asutati Võrus 1832. a. ja töötas kuni a. 1866, mil seisma jäi. Võrumaa, lk. 462. Toim.

2) Püha Vaimu kiriku raamatu järgi suri ta 1. okt. 1835. Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus.

3) IX revisjoni raam. nr. 6a, leht nr. 722. Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus.

4) Keina kiriku raamatu järgi.

5) Õpetaja Th. Embeck'i teate järgi.

Haapsalu lähedale Uuemõisa elama, kus ta peagi valitsejaks sai. ¹⁾

Ta suri 24. nov. 1840, alles 47 aastat vana, rinnapõletikku.

Ligi 33 aastat on ta abikaasa pärast teda veel lesepõlves elanud. Ta suri 15. märtsil 1873, ligi 75 a. vana. Tema põrm hingab Tallinnas Kalamaja surnuaial Karellide pärismatusepaigas.

Friedrich Enghoff.

Neil oli kolm last: Johann, Friedrich ja Marie. Johann suri lapsena. Tütar Marie sündis Uuemõisas 27. juunil 1837. Oma hariduse sai ta Peterburis, kuhu ta 14 aasta vanuses, peale isa varast surma, onu dr. Karelli perekonda võeti. Selles perekonnas kasvas ta üles ja naitus 17. aug. 1860 oma tädipoja dr. G. Hirschiga.

---

¹⁾ VIII revisjoni raamat nr. 166, lk. 38. Keskarhiivis, väljavõte Karellide kirjakogus.

Friedrich Enghoff sündis Uuemõisas 13. juulil 1829. Ta lõpetas Tallinna gümnaasiumi ja õppis siis aa. 1848—53 Peterburis arstiteadust. Arstidiplomi omandas ta Peterburis, doktordiplomi aga Varssavis 1854. Ta teenis 1853.—55. a. noorema arstina Nižni-Novgorodi rügemendis, siis kaardiväe-ratsarügemendis ja 1873.—75. a. selle rügemendi vanema arstina. Seejärel nimetati ta Peterburi sõjaväeringkonna inspektoriks ja pidas seda ametit kuni 1899. a. Sellest ajast peale on ta sõjaväearstijaoskonna õpetatud komitee liige ja 1903. a. saadik ka meditsinaalnõukogu liige. Muidugi ehib dr. Enghoffi rinda, kes teenistusajärgu poolest tõsine salanõunik, suur hulk tähtsamaid ordeneid.

Akadeemik Schiefneri kirjadest teame, et kui dr. Karelli majja Eesti sõpru kokku tuli, siis ei puudunud nende hulgas ka dr. Enghoff. Samuti teame, et dr. Enghoff Peterburi eesti seltskonnas oma inimene on olnud. Side, mis teda vanemate kodu ja sugulastega ühendas, pole mitte katkenud. Veel suvel 1909 80-aastase raugana käis ta Tallinna Kalamaja surnuaial, kus ta ema Charlotte Helene hingab, ja seisatas lihtsa hauakivi ees, mille kiri (Joh. 10, 27. 28) kuulutab elust, mis ka surmas ei kustu.

VI. Suguvõsaloo lõpptähendused.

Philipp Karelli perekonnavapp.

Me oleme lõpul. Karellide suguvõsalooost oleme jutustanud niipalju, kui meil selle kohta andmeid oli. Ka selle suguvõsa tähtsama liikme, dr. Karelli, eluloo oleme lugejale esitanud soovõrra, kui ta meile tuttavaks on saanud ja meil põhjust ei olnud mõnes asjas tagasihoidlik olla.

Me peame veel dr. Karelli perekonnavapist kõnelema.

Vapist? küsib lugeja imestades. Kodanlikus seisuses ei tarvitata seda meie päevil enam palju. See on aadliseisuse eralõbu. Seeläbi erineb seal üks suguvõsa teisest, üks selle haru teisest harust. Vapi kunstirikkaid kujutisi, kus mõõgad ja odad, raudriided ja kübarad, lõvide, karude ja muude metsaliste kujud, kinnipüütud kahurikuulid ja muud kangelastegude sümbolid, vabahärra, krahvi ja vürsti kroonid peasa etendavad, lasevad nende suguvõsade esindajad oma pitserisõrmusesse graveerida, oma tõllaustele maalida ning ehivad sellega oma majariistu ja muid tarbeasju. Mida enam harusid vapiomaniku kroonil, seda suurem ta esindaja au ja hiilgus.

Philipp Karell oli lihtne mees, lihtne koduses elus, lihtne inimene ka kõrges ametis. Kas siis temagi siinkohal nõder oli ja halenaljakat vapiuhkust taga ajas? Ei ilmaski! Ph. Karell, kel oli küllalt sisemist väärtust, ei ole vapihiilguse järgi tarvidust tundnud. Kuid ta amet ja seisus nõudsid talt vappi. Kirjad, mis ta tähtsale kohale kirjutas, pidid pitserdatud olema. Etikett nõudis, et seda tehtaks vapp-pitseriga. Seda oli tarvis mõnele ametlikule algkirjalegi juurde lisada. Nagu Karellil ametikohuste täitmisel oli vaja univormi rõivastuda, nii pidi ta ka vapp-pitsatit tarvitama hakkama. „Tal peab nüüd vapp olema,“

Ph. Karelli perekonna vapp.

kirjutas Schiefner Kreutzwaldile. Ja et tal seda enne ei olnud, siis pidi ta vapi enesele valmistada, selle kujud ja jooned seaduse teel kinnitada laskma.

Philipp Karelli perekonnavapp on 4. dets. 1864 kõigekõrgemalt poolt kinnitatud. Vapi ära kiri on senati heraldiadepartemangus, kust meiegi selle kohta käivad teated oleme saanud. Ametlikus vappide raamatus (Gerbovník) pole vapp mitte ära trükitud. Karell pole selleks samme astunud. Alandlik mees ei pannud sellele kõige vähematki rõhku, et ka tema perekonna

vapimärk oleks leida seal, kus suurte Vene suguvõsade omad hiilgavad. Temal oli sellest küll, et ta selle kuju võis tarvitada, kui seda temalt nõuti.

Joonistisele, mille senatis oleme valmistada lasknud¹⁾, lisame lugejale siinkohal ka vapi ametliku seletuse sõna-sõnalt juurde:

„Kuldkilbil taevassinine lint, milles kolm hõbevastlit lasuvad. Hermeliinses vabas osas kuldne keisrikroon. Kilbi üle rüütli kübar ja kroon. Raudkübara ehteks kuldne raudriides käsi, mis *digitalis purpurea*²⁾ õit peos hoiab. Vapi mantel paremat kätt — taevassinine kullaga, pahemat kätt — taevassinine hõbedaga. Vapp kannab soovisõna *Pro Fide* taevassiniste tähtedega kuldsel paelal.“

Kuid mis tähendab hõbevastel vapilindil ta kilbi keskväljal? Mis tahab see meile ütelda, et ta kolmekordselt ette tuleb? Ametlikud vapiteadlased vaikivad. Nemad sellest ei tea.

Hõbevastel pole siin muud kui eesti hõbeprees. See on ehe, mis eesti rinda on ehtinud, ka seda rinda, mille najal Karell oma isakojas hinganud. Armu eest, mis ta sealt vastu võtnud, on ta siingi oma soojemat tänu tahtnud ära tähendada. Ja nüüd selle peale mõteldes, mis ta hermeliinsel alusel kroonile võlgu, on ta ennast ühtlasi selle rahva juurde kuuluvaks tunnistanud, kelle käest ta jõu päris, et seda trooni ja krooni ustavasti teenida. Ka oma vapikirjaga tahtis Karell tunnistada: ta olla eesti rahva poeg.

Et ma selle seletusega eksinud pole, näitab meile dokument, mis meie kätte sattus, kui mainitud read juba olid kirjutatud. Selleks on meile Schiefneri kiri Kreutzwaldile 6. veebr. 1859, kus ta sõna-sõnalt kirjutab:

„Üks teine joon Karelli iseloomus meeldis mulle väga. Temal peab nüüd vapp olema ja ta palus mind, et ma talle midagi nime-taksin, mis tema eesti päritolu (*ehstnische Abstammung*) meelde võiks tuletada. Mina soovitasin temale kannelt, mis talle väga meelepärane oli. Mina ei tea aga mitte, kas seesugune asi vapiteadlastele vastuvõetav on. Muidu võiks ka meie valgeriideline kask väga sünnis olla. Ehk mis arvate Teie sündsaks?“

---

¹⁾ Joonistise eest võlgname tänu hra stud. A. Leopas'ele, kes selle meile muretses.

²⁾ *Digitalis purpurea* — rohutaim, mille lehti südamehaiguste parandamisel tarvitatakse. Toim.

Kreutzwald vastas seepeale 17. veebr. 1859: „Palun nii lahke olla ja Karellile teada anda, et mina tema tulevase vapi kohta Teiega täiesti ühes mõttes olen. Mis võiks üks Kalevite poja-poeg minevikust paremat ette panna kui **V a n e m u i s e k a n - n e l t**, mis, kuigi häälest ära, ka tänapäev ennast veel kuulda laseb.“

Vapp sai oma lõpliku kuju. Kannel on sinna siiski vastu võtmata jäänud, arvatavasti küll ka sel põhjusel, et see mängu-riist täitsa eesti oma ei olegi, nagu Schiefner ise ühes teises kirjas tõendab.¹⁾ Karelli perekonnavappi on selle asemel eesti hõbeprees vastuvõtmist leidnud. Selle lihtsa ehte, mis ammust ajast eesti rinda ehtinud, on Karell oma aukilbi keskkohale kinnitanud.

Karelli nime kandjad, kes meie perekonnaga sugulased ei ole.

Karellide suguvõsa on meestesooos kustunud. Seda nime kannab praegu (1929. a.) veel üks ainus isik, Philipp Karelli poja Jakobi proua Maria Karell, sünd. Heymann. Aga Karelli nimekaime on Eestis kaunis palju. Nimetame mõnda neist, kes meile kirikuraamatutest on silma puutunud.

Märjamaa kihelkonnas sureb a. 1863 Krööt Karell, Hindriku naine. Keila kihelkonnas elavad 1846. aasta ümber Rein Karell ja tema abikaasa Mai. Peetri kihelkonnas elab 1850. a. ümber Josep Karell ja tema abikaasa Liiso. A. 1845 läheb Eeva Karell Johann Ström'ile mehele ja peremehepoeg Johann Karell naitub a. 1881 Liiso Grünthal'iga. Ridala kihelkonnas on pea samal ajal Gustav Karell kooliõpetajaks. Samuti peab Karel Karell Keilas kooliõpetaja ametit. Temale sünnib a. 1879 poeg Reinhold Walther Ruilas, meie Karellide vanemas kodukohas.

Simuna kihelkonnas elab Ivan Karell, abielus Leeno Hirschiga. Ivan Karell on 1850. a. ümber mõisakupjaks.

Järvemaal Türi kihelkonnas Laupa vallas elas talumees Kangru talu rentnikuna, Kangru Joosep, sünd. 10. jaan. 1812. Temalgi tuli priinime andmise ajal enesele nimi valida. Ta oli Rapla kihelkonnas elanud ja Rapla köstri Karelli nime kuulnud. See nimi oli talle meeldinud ja ta võttis selle enesele perekonnanimeks. Kangru talu rentnik sai nüüd nime Joosep Karell.

---

¹⁾ Kiri Kreutzwaldile 19. maist 1875.

Sama nime võtsid ka tema kaks vanemat venda. Joosepi vend Rein, sünd. 5. jaan. 1809, elas Voltveti kudumisvabrikus Pärnu-maal. Tema lapsed Johann, Taniel ja Anna rännanud kuulu järgi Lätimaale ja kanda nüüd lätistatud Karellidena seda nime Salatsi ümbruses.

Joosepi poeg Reinhold Karell, sünd. 27. juunil 1848, elas Tallinnas oma poja Rudolfiga. Tema poeg Karel, sünd. 19. mail 1851. a., pandi Kuuda seminari. Selle järel oli ta mitmes Eesti-maa vallas tervelt 27 aastat kooliõpetaja. Siis tabas tedagi saatus, mis mõndagi endist koolimeest tabanud: ta pidi kroonuviinamüüjaks hakkama. Kuid ausat suguvenda on ikka küsimused huvitanud, mis meie rahva valgustuse ja tõsise kasuga kokku käivad. Temalt olemegi eelseisvad teated saanud, mille eest talle tänu avaldame.

Sellega lõpetame. Me palume lugejat meid vabandada, kui me talle vanemast ajast tihti muud ei teadnud ette panna kui lühikesi, kuivi ülestähendusi kirikuraamatutest, kui teda sammaldunud haua äärde viisime, mille kungas kokku langenud ja mida kanarbik katab, kus „puie peidus, põõsa varjus, leinalepa hõlma alla“ puhkavad meie kallid esivanemad. Meie pakkusime, mida pakkuda jõudsime, püüdsime

„Istutada isa iluks,
Isa iluks põõsakese,
Ema iluks õnne lille,
Orjavitsa õele iluks,
Vislapuuda venna iluks.“

Seda tegime väikeses väljalõikes oma perekonnaloo varal, et vähegi valgustada aega, kus orjal ajalugu ei olnud.

Haud, mille juurde meid uurimiskäigud juhatasid, ei ole kellegi muu kui eesti isa, eesti ema haud, nende vanemate haud, kelle õnnistus lastele koja on ehitatud.

Me oleme näinud, et kohal, kus need vaesed vanemad valguse ja vabaduse pärast on võidelnud, kadusid mustad pilved.

Nende igapäevase hariliku elu hallist taevast paistis täht vastu, kaunim ja kallim kui tuhat teist. Me nägime selle tähe lendu, mis valgust ja soojust välja puistas, kuhu ta mõju iial ulatus, ka sinna vaesesse eesti kodusse, kust ta oma alguse sai.

Me õppisime tundma Philipp Karelli elu, mis nii kaunis kui muinasjutt ja mis oma lapsi armastusele ja lahkusele kutsub ning neid äratab võitlusele elu pühamate varanduste nimel.

H. P. Kallio kirjas 19^{kuu} Jaanuar
1880.

Hausgespütztes Haus Posten!

Alles fröhlich ist und bekunnt gemeinsam
wirsten. Ich bin zu wissen manne großen
und wachen Zukunft für die reifliche
Voll und gewissem manne Kunstwerk,
die im Hinblick auf die "bannerschaft"

Alles die reiflichste Art
für die Gewissem Haus löblichen Mannes
und für die stetig untrübbliche Züfere
manne seinen Gliedern habe ich
die Esra zu sagen

Ein. Gewissem
nagabenen

Dr. Kallio.

VII. Ph. J. Karelli kirjutiste nimestik.

A. Trükkimata käsikirjad.

I. Tartu ülikooli arhiiv. Hoitakse alal E. V. Keskarhiivis.

1. De luxatione maxillae inferioris. 3 lk.
2. De apoplexia. 4 lk.
3. Pleuritis, Krankengeschichte der Dienstmagd Lenchen. 12 lk.
4. Hemiplegia incompleta dextri lateralis. Krankengeschichte der Bäuerin Edo. 22 lk.
5. Entbindungsgeschichte der Dienstmagd Marri. 8 lk.

II. Korporatsioon „Estonia“ arhiivis. „Schriften von dr. Carell“.

1. Entwurf zu einem speziellen Comment. (27. März 183.) 3 fooliopoognat, 12 lk., sellest ca. 9 lk. Karelli käekiri.
2. Entwurf zu einem Sauf-Comment. 1 kvartpoogen. Karelli käekiri.
3. Einleitung zum speziellen Comment. 2 oktaavpoognat. Võõras käekiri.
4. Rede, gehalten von Carell 1830. I. 2 oktaavpoognat. Karelli käekiri.
5. Jubileumschreiben Dr. Karells zum 50-jährigen Stiftungstag der Estonia. St. Petersburg, den 7. Sept. 1870.

III. Karelli mälestised.

Suur foolio-käekiri. Olga ja Anna Hirschi omand.

B. Trükitud tööd.

1. De rheumatismo uteri. Dissertatio. Dorpati Livon. 1832. On olemas Tartu ülikooli raamatukogus.
2. Vollständige Beschreibung von Baron Heurteloup's Lithotripsie und Lithocénose durch Percussion. Zeitschrift f. d. gesamte Medicin. Bd. VII. Hamburg, 1838. On Tartu ülik. raamatukogus olemas.
3. Крахмальная перевязка Д. Сетена. Военно-Мед. Журналъ. Көйде 33, nr. 2, 1839. Tartu ülikooli raamatk.
4. Ueber die Milchkur. St. Petersburger med. Zeitschrift, Bd. VIII (1865). On Tartu ülik. raamatukogus olemas.

Молочное лъчение. Военно-Мед. Журналъ. Көйде 94, lk. 241. 1865.

De la cure de lait. Archives Générales de Médecine, 1866. Volume II, lk. 513 ja 694. On Tartu ülik. raamatukogus olemas.

On the milk cure. Transl. from the authors manuscript by E. L. Carrick. 24 pp. 8°. Philadelphia, 1870.

Piimravi. Prantsuse keelest eesti keelde A. Lüüs. Eesti Arst 1926.

C. Ph. J. Karelli kirjavahetust.

1. Eesti Rahva Muuseumi Arhiiv-raamatukogu, kultuurlooline arhiiv, Hurda kogu M 7 v 38. Kaks Karelli kirja Hurdale 19. I 1880 ja 1. III 1886.
2. Kaks Karelli kirja proua Witte'le 25. III 1874 ja 8. IV 1874. A. Lüüsi omand.

D. Kirjandust Karellist ja ta töödest.

- Eesti Postimees 1871, nr. 2; 1881, nr. 29; 1882, nr. 18.
Perno Postimees 1881, nr. 31; 1882, nr. 20.
Postimees 1886, nr. 29 ja 36; 1887, nr. 7.
Meelejahutaja 1882, lk. 314; 1886, lk. 271.
Olevik 1882, nr. 10 ja 22.
Oma Maa 1886, nr. 6.
Sakala 1880, nr. 11; 1882, nr. 28—29.
Tallinna Sõber 1886, nr. 33.
Die Heimat 1882, nr. 112—114.
Neue Dörptsche Zeitung 1882, nr. 113—114; 1886, nr. 192.
St. Petersburger Zeitung 1882, nr. 138—139; 1886, nr. 231.
St. Petersburger Med. Wochenschrift 1882, nr. 20; 1886, nr. 34.
Врачъ 1882, nr. 21; 1886, nr. 35.
Новое Время 1886, nr. 3763.
Новости 1886, nr. 228.
Всемирная Иллюстрація 1886, nr. 919.
Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat, 1889.
Барсуковъ, Н., Жизнь и труды М. П. Погодина. Книга 13, СПб 1899, lk. 385 ja teised.
Русскій Архивъ 1892, nr. 7.
Geschichte der Estonia, lk. 43, 61 ja mujal. St. Petersburg, 1893.
Брокгаузъ-Ефронъ, Энциклопед. словарь, lk. 492. С.-Петербург. 1895.
Русскій биографическій Словарь. С.-Петерб. 1897.
Hermann Dalton, Lebenserinnerungen II, lk. 403. Berlin 1907.
Axel v. Gernet, Album Estonorum. 3. Aufl. Reval 1910.
Столбѣе Военнаго Министерства 1802—1902.
Императорская Главная Квартира.
Исторія Государевой свиты. Царствованіе Императора Александра II. С.-Петербургъ 1914. Karelli on nimetatud mitmes kohas ja tema pilt teistega ühes lk. 624: „Muusikaline õhtu Darmstadtis suvel 1871“.
Prof. Martin Mandt, Ein deutscher Arzt am Hofe Kaiser Nikolaus I von Russland. München u. Leipzig 1923.
Prof. Dr. Ed. Berendts, Dorpater Zeitung 1926, nr. 202.
Päevaleht 1926, nr. 122 ja 336.
Vaba Maa 1926, nr. 105. Kaja 1926, nr. 103.
Postimees 1926, nr. 121.
Dr. E. Jannsen, Isiklikke mälestusi dr. Karellist. Eesti Kirjandus 1926, nr. 11.
A. Lüüs, Philipp Karelli elu ja tegevus. Eesti Kirjandus 1926, nr. 11.
„ Philipp Karelli elu ja arstline tegevus. Eesti Arst 1926, nr. 11.
„ Philipp Karell. Vaba Maa 1926, nr. 290.
„ Philipp Karell. Zu seinem 120. Geburtstage. Wiener Med. Woch. 1926, nr. 50.
Seesama ka veel järgmistes lehtedes: Schweizerische Med. Wochenschrift 1926, nr. 50; Münchener Med. Woch. 1926, nr. 49; Orvosi Hetilap 1926, nr. 49; Duodecim 1926, nr. 11; Latvijas Arstu Žurnals 1926, nr. 9/10.

- A. Lüüs, Philipp Karell ja eesti ajakirjandus. Eesti Kirjandus 1927, nr. 3.
 „ Eesti Biogr. Leksikon II. Eesti Arst 1927, lk. 33 (korjandus Aleksander Karelli heaks); Postimees 1927, nr. 10.
- Dr. A. Pezold, Johann August Hagen. Eesti Kirjandus 1928, lk. 36. Postimees 1929, nr. 48 (Kolonel Aleksander Karell †).
- Prof. dr. J. Miländer, dr. Philipp Karelli muud teaduslikud tööd. Eesti Arst 1926, nr. 11.
- Dr. H. Koppel, St. Petersburg. med. W. 1892, nr. 32: Eulenburg: Real-Encyclopädie der ges. Heilkunde. 3. Aufl., Bd. V, lk. 646; Hirschfeld, Münchener med. W. 1908, nr. 28; Jacoby, Münchener med. W. 1908; Jacob, Münch. med. W. 1908, nr. 16, 17; Lenhartz, Reisebericht des D. Zentralkomitees f. ärztl. Studienreisen, Bd. VIII. Guth, E., Prager med. W. 1908, nr. 42; Römheld, Monatsschrift f. phys.-diätet. Heilm. 1909 ja Münch. med. W. 1908, nr. 28; Strauss, Med. Klinik 1910, nr. 13; Kuttner-Lydtin, Berl. Kl. W. 1910, lk. 32; Goldscheider-Mosler, Berl. Kl. W. 1910, lk. 32; Mosler-Kübl, Zeitschrift f. phys.-diät. Therapie, 14. I 1910; Hegler, Münch. med. W. 1911, nr. 4; Magnus-Lewy, Berl. Kl. W. 1911, nr. 3; Borchudoroff, M.: Über die Karellkur. Dissertation, Berlin, 1911. His, Therap. Monatshefte, 26. Jahrg., 1912; Mohr-Staehelin, Handbuch, Berlin, 1918—1919; Hoffmann, Lehrbuch der funkt. Diagn. u. Therapie der Erkrankungen des Herzens und der Gefäße. 2. Aufl., 1920; Noorden-Salomon, Handbuch der Ernährungslehre. Bd. I. 1920.
- Ernst Romberg, Lehrbuch der Krankheiten des Herzens u. d. Blutgefäße. 3. Aufl. 1921; Kraus-Brugsch: Spezielle Pathologie u. Therapie innerer Krankheiten. Bd. IV. I. Hälfte. Berlin, 1925.
- A. Jarotzky, Schweizer. med. W. 1226, nr. 10.
- V. Vadi, Karelli piimravi praeguse aja seisukohalt, Eesti Arst 1926, nr. 11;
 „ Uurimused veevahetusest piimajoomiskatsu puhul. Eesti Arst 1926, nr. 12;
 „ Karelli piimravi toimest veevahetusse. Eesti Arst 1928, lisa: VII Eesti Arstidepäev;
 „ Ueber den Wirkungsmechanismus der Karellschen Milchkur. Deutsche med. W. 1928, nr. 44.

See kirjutiste nimestik ei ole täielik ega saagi seda olla. Küll peaks siin aga suurem ja tähtsam osa koos olema, mis tänini dr. Karelli ja ta tööde kohta on kirjutatud.

2-04-03470

3.25
3937-564

Hind 3 kr.